GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY DOBRZYNIEWO DUŻE
NA LATA 2021 – 2024

Opracowanie:

ARCHFOTO TECHNOLOGY Bogusław Okupny

Spis treści

1. Wstęp 2
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami 3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce 3
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego 22
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 24
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa 30
4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu 38
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego 39
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy) 39
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy 45
5.2.1 Charakterystyka geograficzna gminy Dobrzyniewo Duże 45
5.2.2 Zarys dziejów obszaru gminy 48
5.2.3 Dziedzictwo niematerialne 58
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony 61
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków 65
5.4.1.Zabytki nieruchome ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków 67
5.4.2.Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków 69
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy 74
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń 79
7. Założenia programowe 83
7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki 83
7.2. Kierunki działań programu opieki oraz działania programu 84
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami 92
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami 92
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami 95
11. Bibliografia 98
ZAŁĄCZNIK: Mapa stanowisk archeologicznych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże

1. WSTĘP

Przedmiotem opracowania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Dobrzyniewo Duże na lata 2021-2024 jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy, zaś jego celem jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami znajdującymi się w granicach gminy. Najpełniejszą definicję dziedzictwa kulturowego wypracował Jan Pruszyński (J. Pruszyński, Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna, t. 1, Kraków 2001, s. 50), stwierdzając, że jest to: *„zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nimi wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społeczeństwa i jego rozwoju oraz przekazania następnym pokoleniom z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej”*.

Celem Programu jest stworzenie kompleksowej, wieloletniej strategii opieki nad zabytkami na terenie gminy Dobrzyniewo Duże. Program opieki nad zabytkami gminy Dobrzyniewo Duże jest narzędziem zarządzania lokalnym dziedzictwem i powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem, jakim jest dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania mają za cel poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację. Niezwykle istotne jest, aby w działania na rzecz realizacji zadań nakreślonych w programie włączyli się mieszkańcy, poprzez różne formy swojej aktywności zawodowej oraz poza zawodowej. Poprzez działania edukacyjne program powinien też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej i znaczenia lokalnych wartości i przede wszystkim budzić poczucie dumy i identyfikację z tak zwaną małą ojczyzną. Program jest dokumentem uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania gminnego.

Niniejszy program został opracowany zgodnie z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa realizując wymóg art. 87 **Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (*Dz. U. 2020 poz. 282*) oraz dokumentami programowymi o zasięgu ogólnokrajowym oraz wojewódzkim, powiatowym, gminnym.

Wiele elementów budujących Program zaczerpnięto z odpowiednich polityk, programów i planów sektorowych o randze krajowej, wojewódzkiej i powiatowej. Zaproponowane w programie opieki nad zabytkami działania mają pomóc w poprawie substancji zabytkowej, jej rewaloryzacji oraz w upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego zaś proponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom z zakresu ochrony zabytków.

Gminny Program opieki nad zabytkami opracowywany jest w cyklach 4 letnich a z jego realizacji wójt co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami **(***Dz. U. 2020 poz. 282.*), w którym: *Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.*

Główne cele wykonania programu opieki nad zabytkami określone zostały w art. 87 ust. 2 u.o.z.o.z. i są nimi:

1) *włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;*
2) *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;*
3) *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;*
4) *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;*
5) *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;*
6 *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;*
7) *podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieka nad zabytkami.*

Sposób procedowania z programami opieki nad zabytkami oraz obowiązek sporządzania sprawozdań wynikają z art. 87 ust. 3-6 u.o.z.o.z.:

3. *Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.*
4. *Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.*
5. *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej

(Dz. U. z 1997 r. Nr. 78, poz. 483, ze zm.)

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. w art. 5, art. 6 ust. 1 stanowi, że ochrona dziedzictwa narodowego jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela, a w

szczególności ochrona podstawowych materialnych składników dziedzictwa narodowego, jakimi są zabytki. Ochrona powinna być rozumiana jako ochrona dla przyszłych pokoleń ale zabytki powinny być współcześnie wykorzystywane w taki sposób (np. badania naukowe), aby nie stanowiło to dla nich zagrożenia i aby nie prowadziło do ich degradacji, uszkodzenia i zniszczenia. Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 8 października 2007 (K 20/07, OTK-A 2007, nr 9, poz. 102) dokonał wykładni artykułu 5 w części dotyczącej dziedzictwa narodowego, przyjmując w konkluzji, że państwo, realizując zadanie strzeżenia dziedzictwa narodowego musi uwzględniać ograniczenia wynikające z gwarantowanych konstytucyjnie praw obywateli.

Artykuł 6 Konstytucji głosi: *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.* Przyjmuje się, że dobrami kultury są elementy stanowiące materialny przejaw kulturowej twórczości człowieka, a także niematerialny dorobek ludzkości.

I. Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej *(Dz. U. 2019 r. poz. 945 ze zm.)*

W ramach podziału kompetencji między ministrami, dokonanego w ustawie z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (Dz. U. z 2019 r. poz. 945, ze zm.), wiodącym organem odpowiedzialnym za zadanie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków.

II. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (u.o.z.o.z.) *(Dz. U. 2020 poz. 282)*

Podstawowym aktem prawodawczym w dziedzinie ochrony i opieki nad dziedzictwem narodowym jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która w art.1 określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zasady tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauracyjnych i robót budowlanych przy zabytkach a także organizację organów ochrony zabytków.

W art. 3 u.o.z.o.z. zawarty został zbiór definicji prawnych, wiążących na gruncie wykładni i stosowania prawa. Zawarty w tym artykule słownik definiuje podstawowe pojęcia stosowane dalej w ustawie, które poniżej przytaczamy:

1) ***zabytek*** *— nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;*
2) ***zabytek nieruchomy*** *— nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;*
3) ***zabytek ruchomy*** *— rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;*
4) ***zabytek archeologiczny*** *— zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;*

5) ***instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami*** *— instytucją kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;*
6) ***prace konserwatorskie*** *— działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;*
7) ***prace restauratorskie*** *— działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań*
8) ***roboty budowlane*** *— roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;*
9) ***badania konserwatorskie*** *— działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;*
10) ***badania architektoniczne*** *— działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;*
11) ***badania archeologiczne*** *— działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;*
12) ***historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny*** *— przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;*
13) ***historyczny zespół budowlany*** *— powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;*
14) ***krajobraz kulturowy*** *— postrzegana przez ludzi przestrzeń zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;*
15) ***otoczenie*** *— teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.*

W art. 4 i art. 5 u.o.z.o.z. ustawodawca wprowadził rozróżnienie na ochronę i opiekę nad zabytkami, precyzując na czym polega ochrona zabytków w działaniach podejmowanych przez organy administracji publicznej (art. 4) oraz na czym polega opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza. Tak więc ochrona zabytków to działania podejmowane przez organy administracji publicznej, włączając w to działania władcze, polegające na stosowaniu prawa, których efektem jest wydawanie decyzji administracyjnych. Opieka nad zabytkami to działania faktyczne właścicieli lub posiadaczy oraz także jest to pożądany stan zabytku, który powinien być zagwarantowany przez właściciela lub posiadacza zabytku poprzez zapewnienie określonych w ustawie warunków.

W art. 7 u.o.z.o.z. ustawa wymienia formy i sposoby ochrony zabytków. Rejestr zabytków jest historycznie najstarszą formą ochrony zabytków utworzoną w 1928 roku. Obecnie rejestr zabytków

prowadzony jest na podstawie rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Zgodnie z przepisami art. 10 i 11 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jedynym organem mającym kompetencje dokonywania wpisów do rejestru jest właściwy terytorialnie wojewódzki konserwator zabytków. Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o wpis może wystąpić właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Także wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania o wpis zabytku nieruchomego do rejestru zabytków. Przepisy ustawy nakazują informowanie obywateli o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku do rejestru, m. in. na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego zabytek się znajduje. Starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o ochronie obiektu. Wzór i wymiary znaku określa rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Należy podkreślić, że choć umieszczenie znaku jest fakultatywne to stanowi on ważną formę budowania świadomości społecznej i zasadne jest oznakowanie wszystkich obiektów będących w rejestrze zabytków. Bardzo istotny jest zakaz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych a także podejmowanie innych działań, które mogłyby doprowadzić do zniszczenia zabytku, wobec którego wszczęte jest postępowanie o wpisaniu do rejestru zabytków. Zakaz ten dotyczy również robót budowlanych, co do których zostało już wydane pozwolenie na budowę oraz innych działań określonych w decyzjach pozwalających na ich prowadzenie. Działania te mają na celu udzielenie tymczasowej ochrony zabytkom nieruchomym przed uprawomocnieniem się decyzji o wpisaniu do rejestru.

Zabytek wpisany do rejestru w razie spełnienia określonych przesłanek może zostać z tego rejestru skreślony, co jest równoznaczne z pozbawieniem go ochrony konserwatorskiej. Podstawy skreślenia zabytku z rejestru określone są w art. 13 u.o.z.o.z. i należą do nich: zniszczenie zabytku w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej, zakwestionowanie wartości będącej podstawą wpisu do rejestru zabytków w nowych ustaleniach naukowych oraz wpisanie zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa, wpisanie zabytku do inwentarza muzeum bądź jego wejście w skład narodowego zasobu bibliotecznego

Wszelkie prace i badania prowadzone przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwoleń, mających charakter decyzji administracyjnej, wydawane są na podstawie art. 36 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie u.o.z.o.z. (Dz. U. 2016 r. poz. 1330) wprowadziła nową formę ochrony zabytków jaką jest wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, na której znajdą się zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego.

Najbardziej prestiżową formą ochrony zabytków jest uznanie za pomnik historii, zgodnie bowiem z art. 15 ust. 1 u.o.z.o.z. Prezydent RP, na wniosek ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, który po zasięgnięciu obligatoryjnie opinii Rady Ochrony Zabytków, w drodze rozporządzenia uznaje za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Zabytki uznane za pomniki

historii mogą być zgłaszane do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego (art. 15 ust. 4 u.o.z.o.z.).

Park kulturowy jest jedyną formą wskazującą na ochronę krajobrazu kulturowego – jego utworzenie należy do kompetencji rady gminy, po zasięgnięciu opinii właściwego konserwatora zabytków. W intencji ustawodawców celem parku kulturowego powinno być zachowanie i kultywowanie regionalnych tradycji kulturowych, w tym regionalnego budownictwa. Dla społeczności lokalnych może to mieć olbrzymie znaczenie, chociażby dla rozwoju tzw. turystyki kulturowej. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na których terenie ma być utworzony.

Należy podkreślić, ze rada gminy powinna w uchwale o ustanowieniu parku kulturowego dokładnie określić jego granice. Jak wskazuje wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 7 lipca 2007 (II OSK 1487/07) ograniczenie się do pokaźnej grubości kreski wyznaczającej granice przy relatywnie małej skali planu jest prawnie wadliwe. Z kolei wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z 18 grudnia 2007 r (III SA/Kr 569/07) wskazuje na konieczność należytego uzasadnienia, to jest wskazywać na elementy kulturowe w obejmowanym ochroną krajobrazie. Skutkiem ustanowienia parku kulturowego jest obowiązek sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz planu ochrony parku kulturowego dla danego obszaru. Plan ochrony sporządza wójt w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków a następnie jest on zatwierdzany przez radę gminy.

Zgodnie z art. 7 u.o.z.o.z. jedną z form ochrony jest ustalenie ochronne w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, co w art. 18 u.o.z.o.z. zostało przełożone na ogólne zobowiązanie do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, do uwzględnienia m. in. przy sporządzaniu i aktualizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Z kolei w art. 19 u.o.z.o.z. doprecyzowuje, że w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego powinno się uwzględniać w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia oraz potrzeby innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków i parków kulturowych. O ustaleniu ochrony w miejscowym planie zagospodarowania jako odrębnej formy ochrony zabytków możemy mówić wyłącznie w odniesieniu do stref ochrony konserwatorskiej, które wymienia art. 19 ust. 3 u.o.z.o.z. W strefie ochrony konserwatorskiej obowiązują określone ograniczenia, nakazy i zakazy wniesione ustaleniami planu i strefa nie musi pokrywać się z obszarami wpisanymi do rejestru zabytków.

W piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami funkcjonuje termin „nienazwanych form ochrony zabytków", który pojawił się np. w odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi. Pomimo nieujęcia gminnej ewidencji zabytków w art. 7 u.o.z.o.z. to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Drugim przykładem „nienazwanej formy ochrony zabytków" mogą być umowy, o których mowa w art. 26 u.o.z.o.z., albowiem w treści umów sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku. W takim przypadku źródłem obowiązków nie są prawa powszechne ale umowa cywilno-prawna zawierana pomiędzy Skarbem Państwa bądź jednostką samorządu terytorialnego a nabywcą.

Z wpisaniem zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa wiążą się dla właściciela określone obowiązki: będzie on zobowiązany powiadomić ministra w przypadku uszkodzenia, zniszczenia, zaginięcia lub kradzieży, zagrożenia dla zabytku, zmiany miejsca przechowywania zabytku (art. 28 ust. 2 u.o.z.o.z.), a szczegółowe wymagania co do standardów ochrony zabytku zostaną określone w rozporządzeniu.

Dysponent zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa będzie mógł ubiegać się o przyznanie dotacji celowej na dofinansowanie prac konserwatorskich czy restauratorskich, dotację celową na zabezpieczenie pomieszczenia, gdzie przechowywany jest zabytek, a także do wnioskowania do ministra o przechowanie zabytku w pomieszczeniu należącym do państwowej instytucji kultury (art. 37 i ust. 4).

Jednostkom samorządu terytorialnego powierzono troskę o zachowanie krajobrazów kulturowych. W art. 16 gminy uzyskały kompetencje wprowadzenia właściwej formy ochrony, czyli tworzenia parków kulturowych. Park kulturowy służy ochronie przestrzeni o wartości kulturowej jako całości, co nie wymusza aby znajdowały się na nim obiekty zabytkowe. Przeniesienie punktu ciężkości ochrony krajobrazu kulturowego poprzez powoływanie parków kulturowych na poziom gmin było przedsięwzięciem ryzykownym. Głównym czynnikiem hamującym powoływanie przez gminy parków była i jest obawa samorządów przed wprowadzaniem jakichkolwiek form ochrony ograniczających swobodę inwestowania. Wydaje się, że organy administracji państwowej powinny podjąć szeroko zorganizowaną i przemyślaną edukację oraz akcję propagandową skierowaną do władz samorządowych ale także przejęcie ciężaru finansowania sfery organizacyjnej (np. sporządzenie planu ochrony) parków kulturowych. Przy sporządzaniu planu ochrony dopomóc mogą zarządy parków krajobrazowych, których celem jest także ochrona krajobrazu kulturowego.

W art. 18 i 19 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje na obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz zapisów zawartych w gminnych programach opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

W art. 21 i 22 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje na rangę ewidencji zabytków jako źródła sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami. Ewidencje zabytków są podstawą działań ochronnych, niezależnie od rejestru zabytków, który kwalifikuje do ochrony prawnej. Zgodnie z obowiązującymi przepisami ewidencja stanowi podstawę do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Podstawową rolę odgrywa w tym zakresie gminna ewidencja zabytków, do której prowadzenia zobowiązani są wójtowie, burmistrzowie i prezydenci. Gminna Ewidencja Zabytków nie jest zbiorem zamkniętym, ustawodawca dał możliwość dopisywania do niej zabytków, po uzgodnieniu z konserwatorem zabytków – inicjatywa należy do wójtów, burmistrzów i prezydentów miast. Włączenie zabytku nieruchomego do ewidencji nie wymaga zgody właściciela tego zabytku.

Należy podkreślić, że włączenie do wojewódzkiej ewidencji zabytków karty ewidencyjnej zabytku ruchomego może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

W artykułach od 25 do 37 u.o.z.o.z. ustawodawca precyzyjnie określa sposób zagospodarowania zabytków, prowadzenie badań przy zabytkach, prowadzenie prac i robót oraz podejmowania innych działań przy zabytkach. Zgodnie z art. 25 u.o.z.o.z. zagospodarowanie zabytku wpisanego do rejestru zabytków na cele użytkowe wymaga posiadania uzgodnionej dokumentacji.

Artykuł 26 u.o.z.o.z. nakłada na właścicieli zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, którymi są Skarb Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego obowiązek zawarcia w

umowach sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy obowiązku przeprowadzenia prac konserwatorskich przy tym zabytku. Z tego powodu artykuł ten jest często cytowany jako przykład „nienazwanej form ochrony zabytków".

Zgodnie z art. 27 u.o.z.o.z. na wniosek właściciela lub posiadacza zabytków wojewódzki konserwator zabytków przedstawia w formie pisemnej zalecania konserwatorskie. Przepis ten pozostaje w związku z art. 108 u.o.z.o.z., który wprowadza odpowiedzialność karną za zniszczeniu lub uszkodzenie zabytku oraz niezabezpieczenie zabytku w należyty sposób przed jego uszkodzeniem lub zniszczeniem (art. 110 u.o.z.o.z.).

Artykuł 28 u.o.z.o.z, nakłada obowiązek informacyjny na właściciela lub posiadacza zabytku wpisanego do rejestru lub wojewódzkiej ewidencji zabytków, z precyzyjnym podaniem ram czasowych w jakich ten obowiązek musi zostać wypełniony, w zależności od występującego zdarzenia. Od dnia 1 stycznia 2018 r. właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków ma obowiązek zawiadomić wojewódzkiego konserwatora zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku oraz zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia. Dotychczas przepis zobowiązywał do niezwłocznego przekazania informacji służbom konserwatorskim, co uniemożliwiało jednoznaczne określenie, w jakim terminie obowiązek ten powinien zostać wykonany.

Zgodnie z art. 32 ust. 1 pkt 3 u.o.z.o.z. wójt przyjmuje zawiadomienie o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem i zgodnie z art. 32 ust. 2 u.o.z.o.z. przyjmujący zawiadomienie wójt ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłuższym niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Zgodnie z art. 33 ust. 1u.o.z.o.z.wójt przyjmuje zawiadomienie o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i zgodnie z art. 33 ust. 2 przyjmujący zawiadomienie wójt ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłużej niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. Zgodnie z art. 34 osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda.

Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 12 u.o.z.o.z. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, prowadzenie poszukiwań zabytków może się odbywać na podstawie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Dokument ten wydaje się na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić poszukiwania (art. 36 ust. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), złożony do wojewódzkiego konserwatora zabytków lub do dyrektora urzędu morskiego właściwego dla miejsca prowadzenia poszukiwań. Wszelkie pozyskane w trakcie poszukiwań zabytki archeologiczne stanowią zgodnie z art. 35 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami własność Skarbu Państwa i muszą zostać niezwłocznie przekazane wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. Również pozostałe kategorie zabytków, znalezione w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, stają się zgodnie z art. 189 *Kodeksu cywilnego* własnością Skarbu Państwa, a znalazca obowiązany jest je niezwłocznie wydać właściwemu staroście.

Nielegalne poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych oraz sprzętu do nurkowania będą uznawane za przestępstwa zagrożone karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 109 c wprowadzony nowelizacją ustawy

o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obowiązującą od 1 stycznia 2018 r.). Nie należy wydobywać z ziemi żadnych zabytkowych przedmiotów ani odsłaniać archeologicznych obiektów czy otaczających ich nawarstwień. Działania takie niosą za sobą ryzyko zniszczenia cennych kulturowo stanowisk archeologicznych. Kluczowym dla ich ochrony jest zachowanie nawarstwień ziemnych i wzajemnych układów przestrzennych artefaktów i śladów działalności ludzkiej. To właśnie one pozwalają na określenie datowania zabytku, jego powiązań z działalnością człowieka, a także na wskazanie okoliczności, w jakich dany zabytek funkcjonował, czyli właściwe odtworzenie wydarzeń z przeszłości. Poprawna analiza kontekstu archeologicznego jest możliwa wyłącznie podczas profesjonalnie wykonanych badań, prowadzonych przez archeologów.

W art. 36 u.o.z.o.z. wymienia katalog prac i inicjatyw wymagających wydania pozwolenia. Postępowanie administracyjne prowadzone w sprawie wydawanych pozwoleń może być wszczęte wyłącznie na wniosek uprawnionej osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego. Za istotną zmianę obowiązującą od 1 stycznia 2018 należy uznać doprecyzowanie art. 36 ust. 1 pkt 11 u.o.z.o.z., w którym dodano, że pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga usunięcie drzew i krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków. Wyjątkiem będzie jedynie prowadzenie akcji ratowniczej przez właściwe służby powołane do niesienia pomocy osobom w przypadku zagrożenia życia lub zdrowia. Niezależnie od formy własności terenu, wymagane będzie jedno pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków, zamiast dotychczasowych dwóch, wynikających z odmiennych ustaw. Ochrona zieleni na terenach zabytkowych dotyczyć będzie parków, ogrodów, cmentarzy i innych form zieleni na obszarach wpisanych do rejestru zabytków.

W tym miejscu należy wspomnieć, że nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jaka weszła w życie 1 stycznia 2018 r. wprowadziła katalog administracyjnych kar pieniężnych i zasad ich wymierzania w zdecydowanej większości przypadków za łamanie postanowień art. 36 u.o.z.o.z. Kary pieniężne będą nakładane na właścicieli lub posiadaczy zabytków m.in. w przypadku:

- niepowiadomienia odpowiednich organów o uszkodzenie, zniszczeniu, zaginięciu, kradzieży zabytku,
- niepowiadomienia o zagrożeniu dla zabytku,
- niepowiadomienia o zmianie miejsca przechowywania zabytku ruchomego,
- niepowiadomienia o zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku,
- utrudniania lub uniemożliwiania dostępu do zabytku organowi ochrony zabytków,
- podjęcia jakichkolwiek działań przy zabytku wymagających pozwolenia konserwatora bez tego pozwolenia (np. poszukiwania za pomocą elektronicznych urządzeń, wydobywania zabytków archeologicznych z ziemi).

Wysokość kar pieniężnych jest różna i waha się w granicach od 500 zł, do 500 000 zł. Przy wymierzaniu kar administracyjnych zastosowanie będą miały zasady określone w kodeksie postępowania administracyjnego, które weszły w życie w czerwcu 2017 r. Pobierane kary będą zasilały powołany ustawą Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Zgodnie z art. 49 i 50 u.o.z.o.z. Wojewódzki konserwator zabytków w konkretnych sytuacjach może wydać decyzję nakazującą przeprowadzenie prac konserwatorskich lub robót budowlanych oraz określa

sposób wyceny i egzekucji w przypadku wykonania zastępczych prac konserwatorskich lub robót budowlanych.

Zgodnie z art. 71 ust. 1 i ust. 2 u.o.z.o.z. sprawowanie opieki nad zabytkami, co do których tytuł prawny posiada gmina, należy do gminy, włączając w to finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych. Jest to zadanie własne jednostki samorządu terytorialnego.

Zgodnie z art. 73 u.o.z.o.z. gmina będąca właścicielem, posiadaczem bądź posiadająca w trwałym zarządzie zabytek wpisany do rejestru zabytków może ubiegać się o dotację na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych przy tym zabytku.

Artykuł 81 u.o.z.o.z. reguluje możliwość udzielania dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i budowlane na zasadach określonych w uchwale podjętej przez organ stanowiący gminy. Pozytywną zmianą wprowadzoną 9 września 2017 jest możliwość przyznawania dotacji ze środków publicznych na remonty obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 81). Dotychczas na taką pomoc mogli liczyć tylko właściciele zabytków wpisanych do rejestru, a więc najbardziej wartościowych i objętych większą ochroną niż te z ewidencji. Ewidencja wiązała się dotąd tylko z ograniczeniami. Właściciele ujętych w niej budynków musieli konsultować z konserwatorem planowane przebudowy i rozbudowy, a w zamian nic nie otrzymywali.

Dofinansowanie prac przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków jest zadaniem administracji publicznej (art. 82 u.o.z.o.z.).

W art. 82a u.o.z.o.z. uregulowano udzielanie i rozliczanie dotacji przez ministra do spraw ochrony dziedzictwa narodowego w sytuacji gdy, planowane koszty badań archeologicznych i ich dokumentacji przekraczają określony w ustawie poziom, lub gdy nastąpi niespodziewane odkrycie nieznanego wcześniej zabytku archeologicznego.

Art. 83a u.o.z.o.z. reguluje finansowanie niezbędnych wydatków na pokrycie wyposażenia pomieszczenia i zabezpieczenia technicznego pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Od 1 stycznia 2018 r. dodano art. 83b do ustawy o ochronie zabytków, na podstawie którego został utworzony Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków. Jest to fundusz celowy, a jego środki będą przeznaczane na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, a przy zabytku wpisanym do rejestru również na dofinansowanie robót budowlanych. Przychodem Funduszu mają być kary pieniężne, o których mowa w art. 107a-107e ustawy.

Artykuł 87 u.o.z.o.z. reguluje obowiązki gminy w zakresie sporządzania w cyklach 4 letnich gminnych programów opieki nad zabytkami

Katalog zadań własnych gminy w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego został rozszerzony na mocy art. 93 ust. 4 u. o. z. o. z. i należą do nich:

1) utworzenie parku kulturowego (art. 16 ust. 1 i 5 u.o.z.o.z.);
2) sporządzenie i zatwierdzenie planu ochrony parku kulturowego (art. 16 ust. 3 u.o.z.o.z.);
3) utworzenie jednostki organizacyjnej do zarządzania parkiem kulturowym (art. 16 ust. 4 u.o.z.o.z.);
4) prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (art. 22 ust. 4 u.o.z.o.z.);

5) przekazanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienia o dokonaniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkrycia przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem (art. 32 ust. 2 u.o.z.o.z.);
6) przekazanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienia o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym (art. 33 ust. 2 u.o.z.o.z.);
7) sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1 u.o.z.o.z.).

Artykuł 96 u.o.z.o.z.stanowi podstawę aktów współdziałania niezależnych podmiotów w celu wspólnej, efektywnej realizacji zadań administracyjnych w dziedzinie spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, dając możliwość tworzenia porozumień administracyjnych.

Przepis ten pozwala na zlecanie zadań z zakresu ochrony zabytków, które należą do zadań administracji rządowej, do wykonania organom administracji samorządowej. Wyjątkiem są sprawy dotyczące prowadzenia rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wydawanie decyzji w tym zakresie, które należą do wyłącznej kompetencji wojewódzkich konserwatorów zabytków. Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, będzie mógł powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom, powiatom, związkom gmin, związkom powiatów, związkom powiatowo-gminnym albo związkom metropolitalnym, położonym na terenie województwa. W takim przypadku gmina przyjmując zadanie, będzie miała obowiązek utworzenia w strukturze administracyjnej stanowiska gminnego konserwatora zabytków.

Od 1 stycznia 2018 r. ustawa zastępuje dotychczasowy, oparty o prawo wykroczeń, system ochrony prawnej zabytków, systemem administracyjnych kar pieniężnych. Do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadzony został nowy rozdział dotyczący administracyjnych kar pieniężnych. Naruszenia przepisów ustawy, w zależności od ich rodzaju, zagrożone będą administracyjnymi karami pieniężnymi od 500 zł do 500 000 zł. I tak art. 107a dotyczy kar za niepowiadomienie o zmianach stanu zachowania zabytku, o których mowa w art. 28 ustawy o ochronie zabytków. Obowiązek informacyjny spoczywa na właścicielu lub posiadaczu zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa albo wpisanego do rejestru, lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków (a więc również zabytku nieruchomego, ujętego w gminnej ewidencji zabytków). Naruszenie wskazanego obowiązku stanowiło dotychczas wykroczenie, o którym mowa w art. 113 u.o.z.o.z. Z kolei art. 107c u.o.z.o.z. wprowadza kary pieniężne względem osób uniemożliwiających lub utrudniających dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia wynikające z ustawy. Art. 107d u.o.z.o.z. wprowadza kary pieniężne względem właściciela lub zarządcy obiektu, który działał bez zalecenia bądź pozwolenia konserwatorskiego, np. na prowadzenie prac budowlanych czy rozbiórkę, będzie narażony na sankcję administracyjną.
Kary administracyjne nakładane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków będą podlegały miarkowaniu zgodnie z nowymi przepisami kodeksu postępowania administracyjnego. W uzasadnionych przypadkach będzie można od nich odstąpić, a wysokość kary będzie zależała od wartości zabytku czy sytuacji finansowej właściciela. Wpływy z kar pieniężnych zasilają Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Potrzeba zapewnienia większej skuteczności przepisów z zakresu ochrony zabytków przesądziła o zmianie charakteru czynu określonego dotychczas w art. 111 u.o.z.o.z.. Zgodnie z obowiązującym od 1

stycznia 2018 roku brzmieniem art. 109c u.o.z.o.z. poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, stanowi przestępstwo zagrożone karą grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Dotychczas wykroczenie zostało przekształcone w przestępstwo. Potrzeba zmiany w tym zakresie wynikła z narastającego problemu nielegalnych poszukiwań zabytków, w tym zabytków archeologicznych. Zaostrzenie karania za nielegalne poszukiwania zabytków ma zapewnić skuteczną ochronę zabytków archeologicznych.

Akty wykonawcze do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest uzupełniona o wydane akty wykonawcze, jakimi są na gruncie prawa polskiego rozporządzenia:

- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz.U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz.U. z 2004 r. Nr 75, poz. 706),
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz.U. z 2004 r. Nr 102, poz. 1066),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1302),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz.U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 ze zm.),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2011 r. Nr 50, poz. 256),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661 ze zm.) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2019 r. poz. 1886)

- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 r. poz. 1275),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609).
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).

III. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym *(Dz. U. 2020 poz. 713)*

Samorząd gminy ponosi współodpowiedzialność za zachowanie dóbr kultury, co wynika z ustawy samorządowej jak i ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W świetle art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy o samorządzie gminnym: do zadań własnych gminy należą sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a w myśl art. 7 ust. 1 pkt 13: cmentarzy gminnych. Obowiązek opieki nad zabytkami wynika zaś z art. 5 i art. 71 pkt. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawo użytkowania wieczystego takiej nieruchomości, co wynika z art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. 2020 poz. 65).

IV. Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym *(Dz. U. 2020 poz. 293).*

Na mocy ustawy planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględnić wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- zgodnie z art. 1 ust. 2 pkt 4 planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględniać wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;
- w art. 10. ust. 1 pkt 4 ustawa określa, że w studium uwzględnia się uwarunkowania wynikające w szczególności ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;
- w art. 10 ust. 2 pkt 4 w studium określa się w szczególności obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;
- artykuł 11 stanowi że studium musi zostać zaopiniowane przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- w art. 15 ust. 2 pkt 3, 3a, 4 – obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej;
- w art. 15 ust. 3 pkt 6 – określa się granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady;

V. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane *(Dz. U. z 2019 r. poz. 1186).*

W myśl art. 2 ust. 2 pkt 3 ustawy prawo budowlane przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

VI. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska *(Dz. U. z 2019 r. poz. 1396 ze zm.).*

W dziale IV traktującym o ochronie powierzchni ziemi, w art. 101 ustawa określa, że ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji kulturowych a w punkcie 2) litera f) stanowi, o zachowaniu zbioru dziedzictwa archeologicznego.

VII. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody *(Dz. U. 2020 poz. 55).*

Zgodnie z a art. 19 ust. 1 pkt 3 ustawy o ochronie przyrody dla parku krajobrazowego sporządza się projekt planu ochrony a zgodnie z tym artykułem ust. 6b projekt uchwały o przyjęciu planu ochrony wymaga zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.
Artykuł 23a ust. 1 ustawy o ochronie przyrody określa wykaz obiektów o istotnym znaczeniu historycznym i kulturowym;
Zgodnie z ust. 4 art. 23a ustawy o ochronie przyrody projekt uchwały, o której mowa w ust. 1, wymaga uzgodnienia z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska i zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.
Zgodnie z art. 83a ust. 1 ustawy o ochronie przyrody zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków.
W myśl art. 83f ustawy o ochronie przyrody przepis ten dotyczy także krzewów, drzew i krzewów owocowych na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Art. 86 w ust. 1a) ustawy o ochronie przyrody stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

VIII. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji *(Dz. U. z 2018 r. poz. 1398 ze zm.).*

Rewitalizacja obszarów zdegradowanych w świetle przepisów ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji stanowi fakultatywne zadanie własne gminy, co oznacza, że nie wszystkie gminy muszą uczynić użytek z instrumentów prawnych i finansowych unormowanych w ustawie. Regulacje zawarte w ustawie mają na celu umożliwienie prowadzenia rewitalizacji na obszarach rewitalizacji w sposób zintegrowany i kompleksowy.
Gminny program rewitalizacji jest zasadniczym dokumentem służącym zaplanowaniu i realizacji procesu rewitalizacji. Ma on charakter strategii, w której dokonuje się pogłębionej diagnozy stanu obszaru rewitalizacji oraz planuje i koordynuje działania służące osiągnięciu wizji stanu obszaru po rewitalizacji. Służy również koordynacji działań rewitalizacyjnych z szeregiem innych dokumentów gminnych. Gminny Program Rewitalizacji nie stanowi aktu prawa miejscowego. Nie wiąże mieszkańców ani przedsiębiorców. Stanowi dokument o charakterze wewnętrznym, wiążący wójta gminy.

Ustawa nie wprowadza bezpośrednio problematyki ochrony zabytków, ale wprowadza m.in. znaczące ułatwienia dla ich właścicieli i narzędzia ochrony historycznych układów urbanistycznych.

IX. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu *(Dz. U. 2015 r. poz. 774 ze zm.).*

Jest to tak zwana „ustawa krajobrazowa", której celem było wprowadzenie mechanizmów umożliwiających powstrzymanie procesu degradacji krajobrazu.
Rada gminy może w formie uchwały określić zasady sytuowania obiektów reklamowych, a także zakaz umieszczania takich obiektów, a w przypadku szyldów uchwała może określić warunki ich sytuowania, wielkość, oraz ich liczbę na nieruchomości. Wójt gminy może nałożyć grzywnę na właściciela nieruchomości oszpecającej krajobraz, a dochód wpłynie do budżetu gminy.

X. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami *(Dz. U. 2020 poz. 65).*

Zgodnie z art. 6 ust. 5 i 5a) ustawy o gospodarce nieruchomościami opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ochrona Pomników Zagłady w rozumieniu przepisów o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady oraz miejsc i pomników upamiętniających ofiary terroru komunistycznego są celami publicznymi w rozumieniu ustawy.

Zgodnie z art. 13 ust. 4, 5 ustawy o gospodarce nieruchomościami sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków a także będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.
W art. 29 ust. 2 ustawy o gospodarce nieruchomościami jest mowa, że jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie.
Art. 96 ust. 1a ustawy o gospodarce nieruchomościami ustawy o gospodarce nieruchomościami stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.
Bardzo istotnym, z punktu widzenia gminy, jest art. 109 ust. 1 pkt 4, zgodnie z którym gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości.

XI. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (*u.o.p.d.k.*) *(Dz. U. 2020 poz. 194).*

Art. 1 ust. 2 u.o.p.d.k. stanowi, że państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami.

XII. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach *(Dz. U. 2019, poz. 917).*

Zgodnie z art. 1 ustawy o muzeach muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiąganie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.
Artykuł 5 ust. 3 ustawy o muzeach stanowi, że muzeami samorządowymi są muzea utworzone albo przejęte przez jednostki samorządu terytorialnego. Artykuł 5 ust. 4 tego artykułu stanowi, że podmioty tworzące muzea są obowiązane do zapewnienia środków do utrzymania i rozwoju muzeum, zapewnia bezpieczeństwa gromadzonym zbiorom i sprawowania nadzoru nad muzeum.

XIII. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach *(Dz. U. z 2019 r. poz. 1479).*

Ustawa w art. 3 ustawy o bibliotekach stanowi, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Zgodnie z art. 19 ust. 1 ustawy o bibliotekach biblioteki publiczne są organizowane w sposób zapewniający mieszkańcom dogodny dostęp do materiałów bibliotecznych i informacji, a w myśl art. 19 ust. 2 tego artykułu gmina organizuje i prowadzi co najmniej jedną gminną bibliotekę publiczną, wraz z odpowiednią liczbą filii i oddziałów oraz punktów bibliotecznych.

XIV. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (u.g.c.w) *(Dz. U. z 2018 r. poz. 2337).*

Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych, grobami wojennymi w rozumieniu ustawy są groby i miejsca spoczynku:

1) poległych w walkach o niepodległość i zjednoczenie Państwa Polskiego;
2) osób wojskowych, poległych lub zmarłych z powodu działań wojennych, bez względu na narodowość;
3) sióstr miłosierdzia i wszystkich osób, które, wykonując zlecone im czynności przy jakiejkolwiek formacji wojskowej, poległy lub zmarły z powodu działań wojennych;
4) jeńców wojennych i osób internowanych;
5) uchodźców z 1915 r.;
6) osób wojskowych i cywilnych, bez względu na ich narodowość, które straciły życie wskutek represji okupanta niemieckiego albo sowieckiego od dnia 1 września 1939 r.;
7) ofiar niemieckich i sowieckich obozów, w tym cmentarzyska ich prochów;
8) osób, które straciły życie wskutek walki z narzuconym systemem totalitarnym lub wskutek represji totalitarnych lub czystek etnicznych od dnia 8 listopada 1917 r. do dnia 31 lipca 1990 r.

Zgodnie z art. 1 ust. 3 u.g.c.w. cmentarzami wojennymi są cmentarze, przeznaczone do chowania zwłok osób wymienionych w art. 1 ust. 1 u.g.c.w., a w art. 1 ust. 4 u.g.c.w. ustawodawca zaleca grupowanie grobów wojennych na cmentarzach wojennych.

W artykule 2 u.g.c.w. ustawodawca zaleca, aby groby wojenne bez względu na narodowość i wyznanie osób, w nich pochowanych, oraz formacje, do których osoby te należały, mają być pielęgnowane i otaczane należnym tym miejscom szacunkiem i powagą.

Zgodnie z art. 5 u.g.c.w. ustawy przeprowadzanie robót ziemnych, wznoszenie pomników i innych urządzeń na cmentarzach i grobach wojennych wymaga zezwolenia wojewody.

Zgodnie z art. 5a u.g.c.w. zatwierdzanie planów cmentarzy wojennych oraz sprawy dotyczące ogólnego zarządu cmentarzy wojennych, a w szczególności sprawy związane z ewidencją, remontem i utrzymaniem grobów i cmentarzy wojennych oraz sprawy związane z uregulowaniem własności gruntów, zajętych pod cmentarze wojenne, należą do zakresu działania wojewody.

Zgodnie z art. 6 ust. 1 u.g.c.w. groby i cmentarze wojenne pozostają pod opieką Państwa. Zwierzchni nadzór nad nimi polegający na sprawdzaniu i kontrolowaniu działań podległych jednostek pod względem legalności i podejmowania w tym zakresie decyzji administracyjnych sprawuje minister

właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z zachowaniem uprawnień przysługujących Kościołom i innym związkom wyznaniowym oraz wójtom (burmistrzom, prezydentom miast) na podstawie ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. z 2017 r. poz. 912*)* a koszty budowy i utrzymywania, w tym remontów, grobów i cmentarzy wojennych są ponoszone ze środków budżetu państwa (art. 6 ust. 2 ustawy), wojewoda może, w drodze porozumienia, powierzyć jednostce samorządu terytorialnego obowiązek utrzymania grobów i cmentarzy wojennych, z jednoczesnym przekazaniem odpowiednich funduszy, jeżeli jednostka samorządu terytorialnego nie przejmie tego obowiązku bezpłatnie (art. 6 ust. 3 ustawy).

Zgodnie z art. 6 ust. 4b u.g.c.w. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przekazywać podmiotom wskazanym w ust. 4, jak również jednostkom samorządu terytorialnego, związkom wyznaniowym i innym podmiotom sprawującym opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi, środki finansowe na wykonywanie zadań związanych z opieką nad grobami i cmentarzami wojennymi.

We wprowadzonej w 2018 r. zmianie ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych dodano do art. 6 ust. od 4c do 4o, w których sprecyzowano możliwość udzielenia dofinansowania na prowadzenie zadań związanych z opieką nad grobami i cmentarzami wojennymi.

W myśl art. 6 ust. 4c u.g.c.w. „podmioty, o których mowa w ust. 4 i 4b, mogą ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie zadań związanych z opieką nad grobami i cmentarzami wojennymi.

Zgodnie z postanowieniami art. 6 ust. 4d u.g.c.w. „dotacja na dofinansowanie zadań związanych z opieką nad grobami i cmentarzami wojennymi może obejmować nakłady konieczne na:

1) wykonywanie czynności związanych z poszukiwaniem, budową, remontem, przeniesieniem i utrzymaniem grobów i cmentarzy wojennych;

2) niezbędne czynności dodatkowe prowadzące do realizacji celów, o których mowa w pkt 1;

3) prowadzenie badań naukowych, ekshumacji i badań archeologicznych związanych z grobami i cmentarzami wojennymi”.

Zgodnie z postanowieniami art. 6 ust. 4e – 4g u.g.c.w. określono wysokość dotacji, która może być udzielona nawet do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie wymienionych zadań.

Zgodnie z art. 7 ust. 1 u.g.c.w. bezpośredni dozór nad stanem grobów i cmentarzy wojennych sprawują gminy, jeżeli czynności dozoru nie poruczono zrzeszeniom i organizacjom społecznym a w razie uszkodzenia grobu lub jakichkolwiek urządzeń na cmentarzu wojennym wójt (burmistrz, prezydent miasta) lub inny podmiot sprawujący opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jest obowiązany zawiadomić o tym wojewodę (art. 7 ust. 2 u.g.c.w.).

30 lipca 2001 r. został uchwalony miejscowy planu zagospodarowania przestrzennego części gminy Dobrzyniewo Kościelne pod założenie cmentarza we wsi Fasty. W ramach obszaru przeznaczonego pod cmentarz wydzielono tereny obsługi cmentarza i towarzyszące, w tym kwaterę pamięci narodowej z grobami z okresu II wojny światowej. Obszar ten powinien być traktowany jak cmentarz wojenny i podlegać ochronie na zasadach określony w ustawie o grobach i cmentarzach wojennych z dnia 28 marca 1933 r.

XV. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (u.d.p.p.w).

(Dz. U. z 2019 r. poz. 688 ze zm.).

Ustawa w art. 4 ust. 1 pkt 16 u.d.p.p.w określa, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m. in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

W art. 19b u.d.p.p.w zawarte są regulacje, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 tej ustawy. Zgodnie z art. 19d ustawy organ wykonawczy jednostki samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

XVI. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych

(Dz. U. z 2019 r. poz. 1170).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawy o podatkach i opłatach lokalnych grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce: podsumowanie

Dziedzictwo kulturowe stanowi szczególny zasób wspólnot lokalnych. Samorząd gminy, jako podstawowa jednostka samorządu terytorialnego w Rzeczpospolitej Polskiej ma bardzo szerokie kompetencje w dziedzinie ochrony zabytków i dziedzictwa narodowego:

- wyłącznie od gminy zależy należyte zagospodarowanie otoczenia wokół zabytku, gdyż właściwą formą tej ochrony jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – art. 19 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2020 poz. 282); planowanie przestrzenne jest również podstawowym narzędziem kształtowania i ochrony krajobrazu;
- jednostki samorządu terytorialnego powinny uchwalić programy opieki nad zabytkami (art. 87 u.o.z.o.z.), realizując cele wytyczone na szczeblu centralnym w krajowym programie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87 u.o.z.o.z.);
- gmina jest organem egzekucyjnym decyzji wydawanych przez miejskich konserwatorów zabytków, a więc odpowiada za skuteczność m.in. decyzji nakazujących i zakazujących określonego działania, stanowiącego zagrożenie dla zabytku nieruchomego i wartości w nim zapisanych (art. 19 § 2 oraz art. 20 § 1 pkt 2 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji);
- rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest właściwa rzeczowo w zakresie ustanowienia parku kulturowego oraz ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 16–20 u.o.z.o.z.);

- zabytki są istotnym elementem rozwoju regionalnego i z tego względu problemy dotyczące ich ochrony powinny być uwzględniane w dokumentach strategicznych (szczególnie ważnych na poziomie województwa);
- zgodnie z art. 81 ust. 1 u.o.z.o.z. organy stanowiące gminy, powiatu i województwa mogą udzielić dotacji na na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale; zgodnie z 81 ust. 2 dotacja, w zakresie określonym w art. 77 u.o.z.o.z, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- gmina jest zobowiązana do prowadzenia ewidencji zabytków, która powinna stanowić kompletne i podstawowe źródło wiedzy na temat zasobu zabytkowego Polski (art. 22 ust. 4 u.o.z.o.z.);
- jednostki samorządowe są zobowiązane do sporządzenia wojewódzkiego, powiatowego i gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 84 u.o.z.o.z.);
- gminy i powiaty, a także ich związki, mogą na podstawie stosownych porozumień wykonywać część kompetencji władczych wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 96 ust. 2 u.o.z.o.z.);
- starosta jest upoważniony, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, do umieszczania na zabytku nieruchomym – wpisanym do rejestru zabytków – znaku informacyjnego o tym, że zabytek ten podlega ochronie (art. 12 ust. 1 u.o.z.o.z.);
- gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4 u.g.n.);
- jednostki samorządu terytorialnego mają wiodącą rolę w przyjmowaniu funduszy strukturalnych przez sektor kultury;
- gminie przysługuje prawo umieszczenia na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru znaków informacyjnych (art. 12 ust.1); ustanowienia społecznych opiekunów zabytków (art. 103 ust.1); wydawania decyzji o czasowym zajęciu zabytku nieruchomego lub wywłaszczanie tego zabytku (art. 50 ust.3 i art.112-125 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami);
- burmistrzowie i wójtowie mają obowiązek przekazywania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętych zawiadomień o odkryciu przedmiotu o cechach zabytku lub znalezieniu zabytku archeologicznego (art. 32 ust.2).

Jak wynika z powyższego, rola samorządu terytorialnego w ochronie dziedzictwa kulturowego jest współcześnie bardzo ważna, choć nie zawsze należycie zidentyfikowana. Efektywne wykonywanie wskazanych zadań własnych ma nie tylko znaczenie dla zachowania zasobu zabytkowego, ale również, jeżeli zostanie właściwie rozpoznane, korzystnie wpływa na rozwój lokalny, pobudzając wzrost ruchu turystycznego, a w konsekwencji rozwój gospodarczy i tworzenie nowych miejsc pracy. Trzeba jednak pamiętać, że jednostki samorządu terytorialnego są również, zgodnie ze statystykami prowadzonymi przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, właścicielem ok. 20% zabytków nieruchomych i w związku z tym są zobowiązane do ich zachowania w należytym stanie. Obowiązek opieki obciążający właścicieli

to: naukowe badanie i dokumentowanie zabytków, prowadzenie wymaganych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, zabezpieczenie i utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury (art. 5 u.o.z.o.z.). Zadania własne poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego, odnoszące się do zachowania dziedzictwa kulturowego, należy więc postrzegać niezmiernie szeroko, a więc również z perspektywy gminy, powiatu i województwa jako właścicieli zabytków.

Do obowiązków organów samorządowych wszystkich szczebli należy ponadto uwzględnienie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji (art. 18 ust.1):

- koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- strategii rozwoju województw;
- planów zagospodarowania przestrzennego województw; planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej;
- analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu;
- strategii rozwoju gmin;
- studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin;
- miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Z punktu widzenia mocy prawnej poszczególnych źródeł prawa umowy międzynarodowe, w tym także prawo Unii Europejskiej, sytuowane są ponad ustawami i rozporządzeniami krajowymi. Dlatego też prawo krajowe musi być dostosowane do standardów minimalnych przewidzianych przez prawa międzynarodowe i europejskie. W ramach działalności UNESCO powstawały akty prawne o charakterze uniwersalnych, wielostronnych umów międzynarodowych. Rzeczpospolita Polska ratyfikowała oraz opublikowała w Dzienniku Ustaw RP umowy międzynarodowe, które stały się źródłem praw i obowiązków, do przestrzegania których zobowiązane są organa administracji publicznej oraz obywatele. Umowy w dziedzinie kultury, to w szczególności Konwencje UNESCO:

1) *Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz. U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212) oraz Drugi Protokół sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 r. do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 248);*

2) *Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r. (Dz. U. z 1974 r. Nr 20, poz. 106);*
3) *Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190);*
4) *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (Dz. U. z 2011 r. Nr 172, poz. 1018);*
5) *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 215, poz. 1585).*

Konwencje Rady Europy ratyfikowane przez Polskę:

1) *Europejska konwencja kulturalna sporządzona w Paryżu dnia 19 grudnia 1954 r. (Dz. U. z 1990 r. Nr 8, poz. 44);*
2) *Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 210);*
3) *Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1996 r. Nr 120, poz. 564);*
4) *Europejska Konwencja Krajobrazowa sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. (Dz. U. z 2006 r. Nr 14, poz. 98).*

Oprócz ratyfikowanych umów międzynarodowych, zgodnie z zasadą pierwszeństwa regulacji zawartych w ratyfikowanych przez Polskę umowach międzynarodowych, na określenie celów i kierunków działań w obszarze ochrony zabytków pośrednio wpływ mają również akty o charakterze zaleceń. W sposób szczególny należy mieć na względzie bogaty dorobek UNESCO. Ważnym źródłem standardów są m.in.:

1) *Rekomendacja w sprawie ochrony piękna i charakteru krajobrazów oraz miejsc* (1962);
2) *Rekomendacja dotycząca ochrony dóbr kultury zagrożonych przez prace publiczne lub prywatne* (1968), *Rekomendacja dotycząca ochrony dziedzictwa kulturowego i naturalnego na poziomie narodowym* (1972);
3) *Rekomendacja w sprawie ochrony i współczesnego znaczenia miejsc historycznych* (1976);
4) *Rekomendacja dotycząca ochrony zespołów zabytkowych i tradycyjnych oraz ich roli w życiu współczesnym* tzw. „Rekomendacje Warszawskie" (1976);
5) *Rekomendacja w sprawie ochrony kultury tradycyjnej i folkloru* (1989);
6) R*ekomendacja w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego* (2011).

Niezwykle istotnym dokumentem, określającym poglądy społeczności międzynarodowej w sprawie ochrony miast historycznych i tzw. podejścia krajobrazowego w tej ochronie, jest *Rekomendacja w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego* (2011), wprowadzająca pojęcie podejścia krajobrazowego. Jest ono stosowane w celu „rozpoznania, ochrony i zarządzania w odniesieniu do obszarów historycznych, poprzez uwzględnienie współzależności form materialnych, organizacji przestrzennej i powiązań, cech przyrodniczych i kontekstu, a także wartości społecznych, kulturowych i ekonomicznych”.

Podstawą prawną podejmowania i realizacji polityki kulturalnej przez Unię Europejską jest art. 167 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz. Urz. C 326 z 26.10.2012).

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Dobrzyniewo Duże, w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa prezentowanymi w następujących poniżej dokumentach.

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022.

Ten podstawowy dokument dla systemu ochrony dziedzictwa kulturowego Rzeczpospolitej został przyjęty Uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. Poprzedni Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami uchwalony na lata 2014-2017 i przestał obowiązywać 31 grudnia 2017 r.
W dokumencie określone zostały cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji.
Głównym celem *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.
Cel główny będzie realizowany przez trzy cele szczegółowe, którym przypisano kierunki działań.

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego	
1.1	**Kierunek działania**: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym
	Zadania:
1.1.1	Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami
1.1.2	Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym
1.1.3	Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach
1.1.4	Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.
1.2	**Kierunek działania**: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym
	Zadania:

1.2.1	Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
1.2.2	Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
1.2.3	Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
1.2.4	Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

W ramach realizacji zadania **1.1.1** planuje się, oprócz aktualizacji materiałów szkoleniowych opracowanych dla Programu na lata 2014–2017, przygotowanie dodatkowych materiałów informacyjnych dla samorządów, organizację szkoleń z zarządzania dziedzictwem dla przedstawicieli władz samorządowych. Ostatnim przewidzianym działaniem będą przeprowadzone w 2022 r. badania ewaluacyjne.

Zadanie zdefiniowane w pkt **1.1.2** realizowane będzie przez rozbudowę portalu internetowego http://samorzad.nid.pl, którego celem jest dostarczenie samorządom gminnym fachowej wiedzy i informacji na temat dziedzictwa, jego ochrony oraz możliwości jego wykorzystania dla dobra gminy z uwzględnieniem problematyki dostępności dziedzictwa dla osób z niepełnosprawnościami.

Zadanie zdefiniowane w pkt **1.1.3** będzie realizowane w ramach czterech kierunków interwencji:

- przez stworzenie centrów kompetencji ds. uwzględniania dziedzictwa kulturowego w procesach rewitalizacyjnych;
- przez pilotaż szkoleń przedstawicieli wybranych gmin prowadzących lub planujących rewitalizację zasobu dziedzictwa kulturowego,
- przez wsparcie gmin tworzących lub aktualizujących gminne programy rewitalizacji,
- przez konkurs „Twój dom – dialog z tradycją”.

W ramach realizacji zadania **1.1.4**. planuje się opracowanie założeń, a następnie coroczną organizację konkursu skierowanego do samorządów gminnych. Celem jest promocja i upowszechnianie najlepszych wzorców, przede wszystkim w zakresie opracowywania i wdrażania gminnych programów opieki nad zabytkami, rozumianych jako dokumenty strategiczne w kontekście ochrony i zarządzania dziedzictwem i krajobrazem kulturowym oraz kształtowania ładu przestrzennego przez samorząd lokalny.

W ramach realizacji zadania 1.2.4: *Powołanie Centrum Architektury Drewnianej* planuje się zorganizowanie punktu kontaktowego wspierającego opiekunów architektury i budownictwa drewnianego we właściwej opiece nad tym wymagającym szczególnej troski zasobem zabytkowym.

.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami	
2.1	**Kierunek działania**: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
	Zadania:
2.1.1	Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).
2.2	**Kierunek działania**: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego
	Zadania:

2.2.1	Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

W ramach realizacji zadania **2.1.1** planuje się stworzenie i wdrożenie internetowej bazy wiedzy standardów, zaleceń i wytycznych konserwatorskich dotyczących działań i prac przy różnych kategoriach zabytków. Planuje się także opracowywanie materiałów informacyjnych promujących stosowanie wytycznych i standardów postępowania konserwatorskiego wśród właścicieli zabytków, inwestorów i wykonawców prac przy zabytkach.
W ramach realizacji zadania **2.1.1** planuje się:

- szkolenia dla policjantów z zakresu przeciwdziałania przestępstwom przeciwko zabytkom, we współpracy z wyspecjalizowanymi instytucjami kultury zajmującymi się ochroną dziedzictwa kulturowego;
- realizację projektu rejestracji zabytków ruchomych na wypadek kradzieży, przez wykonanie aktualnej dokumentacji fotograficznej, znakowanie przy pomocy dostępnych środków technicznych, a także weryfikację wiedzy o zabytkach znajdującej się w zasobach wojewódzkich konserwatorów zabytków ze stanem realnym w wybranych dwóch powiatach w każdym województwie w ciągu roku.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.	
3.1	**Kierunek działania**: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości
	Zadania:
3.1.1	Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
3.1.2	Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
3.2	**Kierunek działania**: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.
	Zadania:
3.2.1	Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

W ramach zadania 3.1.2 planowane jest tworzenie nowych, bardziej zróżnicowanych materiałów edukacyjnych dla szkół oraz prowadzenie warsztatów edukacyjnych dla młodzieży.
W ramach zadania 3.2.1. program dotacyjny będzie wspierać proces identyfikacji, dokumentacji i szerokiego upowszechniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także sprzyjać społecznemu zaangażowaniu w proces ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym, w tym nad zabytkami.

Na realizację działań Programu na lata 2019-2022 przewiduje się finansowanie z budżetu państwa w kwocie 25 mln 617 tys. zł, co wydaje się być kwotą niezwykle niską.

Podmiotem wiodącym realizację programu jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

4.1.3. Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030 (KPZK 2030)

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030) została przyjęta uchwałą Rady Ministrów Nr 239 z dnia 13 grudnia 2011 r. i jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym ładu przestrzennego kraju w perspektywie kilkunastoletniej.

W dokumencie zdiagnozowano Obszar Polski Wschodniej, jako obszar z niskim potencjałem rozwojowym w skali europejskiej, ze słabymi i niezaangażowanymi w krajowe procesy rozwojowe ośrodkami miejskimi i należący do najbiedniejszych regionów Unii Europejskiej. Największe miasta regionu są zbyt słabe, aby znacząco oddziaływać (za pomocą procesu rozprzestrzeniania się czynników rozwoju) na procesy rozwojowe całego obszaru oraz poszczególnych województw.

W dokumencie przedstawiono wizję zagospodarowania przestrzennego Polski do 2030 r. Celem strategicznym KPZK 2030 jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągania następujących, ogólnych celów rozwojowych: konkurencyjności, zwiększania zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

4.1.4. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności” została przyjęta Uchwałą Nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności jest dokumentem o charakterze analitycznym i rekomendacyjnym, powstałym na bazie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dnia 6 grudnia 2006r. Określa on główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, a także kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju. Stanowi opis nowego projektu cywilizacyjnego, zorientowanego na przyszłość, w perspektywie do 2030 roku. Głównym celem dokumentu **Polska2030** jest poprawa jakości życia Polaków mierzona wskaźnikami jakościowymi, a także wartością oraz tempem wzrostu polskiego PKB.

4.1.5. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r. została przyjęta Uchwałą Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Dokument ten jest aktualizacją średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju 2020. i jest obowiązującym, kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej. Strategia stanowi podstawę dla zmian w systemie zarządzania rozwojem, w tym obowiązujących dokumentów strategicznych: strategii, polityk, programów. Głównym celem Strategii Odpowiedzialnego Rozwoju jest „Tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym”.

W poniższym opisie głównych obszarów koncentracji działać oraz obszarów wpływających na osiągnięcie Strategii odniesiono się jedynie do tych, które są związane z ochroną zabytków i dziedzictwa narodowego.

W celu szczegółowym III – skuteczne państwo wymieniono „Obszar E-państwo" i projektem strategicznym realizowanym w jego ramach jest digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej. Służyć temu ma kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

Wśród obszarów wpływającym na osiągnięcie celów Strategii wymieniono „Kapitał ludzki i społeczny" i czwartym z kierunków interwencji w tym obszarze wymieniono: wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. W działaniach do 2030 r. ma to się przejawiać w:

- ochronie i promocji dziedzictwa narodowego poprzez
  - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty;
  - inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez:
  - uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym),
  - likwidację „białych plam" w dostępie do kultury.

4.1.6. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Dokument został przyjęty uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. i stanowi kontynuację oraz aktualizację Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego, przyjętej 26 marca 2013 r. i jest instrumentem realizacji Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

W części Strategii poświęconej diagnozie obszaru „kultura" wskazano na:

- zły stan zabytków,
- niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,
- niewystarczający poziom ochrony zbiorów chodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury
- deficyt kompetencji kulturowych,

ale wskazano także na rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego. Jak główny cel Strategii przyjęto wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. W części poświęconej celom, kierunkom interwencji oraz narzędziom realizacji celu przyjęto trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy 1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne,
- Cel szczegółowy 2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich,
- Cel szczegółowy 3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

  W strategii podkreślono, iż podstawą budowania silnego kapitału społecznego jest wzmacnianie prospołecznych postaw i tożsamości opartych na wspólnym dorobku kulturowym, co osiąga się poprzez szacunek do tradycji oraz poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii. Istotnym elementem Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego będą działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. Wśród zadań realizowanych w ramach celu szczegółowego 2 wyróżniono następujące priorytety:
  - tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
  - ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury poprzez:
    - dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków,
    - wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii, między innymi poprzez projekt strategiczny „Rozwój Turystyki Kulturowej" obejmujący działania na rzecz zabytków uznanych za Pomniki Historii na tych szlakach,
    - kontynuację projektu „Krajobraz mojego miasta", którego celem jest zapobieżenie chaosowi reklamowemu i zrównoważonemu planowaniu przestrzeni miejskiej,
    - rozbudowywanie kolekcji dzieł sztuki współczesnej,
    - poszukiwanie i odzyskiwanie zrabowanych podczas II wojny światowej dzieł sztuki,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury poprzez między innymi realizację projektu strategicznego „Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej", w ramach którego zostaną podjęte następujące zadania:
    - kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach,
    - systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji,
    - inwentaryzacja cyfrowych zasobów kultury, obejmująca instytucje kultury, archiwa i inne jednostki, w tym naukowe, prowadzące lub zlecające digitalizację i przechowujące cyfrowe zbiory,
    - Podnoszenie kompetencji cyfrowych,
    - nowelizacja przepisów regulujących całość polskiej przestrzeni internetowej,
  - umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, między innymi poprzez:
    - realizację do 2022 r. strategicznego projektu „Niepodległa" oraz wykorzystanie instrumentów „polityki pamięci" po 2022 r.

- wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

W Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego wymieniono szereg projektów strategicznych, które przypisano do zakresu interwencji, wśród których należy wymienić:

- Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej,
- Dziedzictwo Buduje Wspólnotę (utworzenie sieci muzeów historycznych, których głównym celem jest opowiadanie o historii Polski z różnych perspektyw)
- Niepodległa (budowa kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego)
- Program Rozwoju Uniwersytetów Ludowych – których celem jest wzrost poziomu edukacji ustawicznej dorosłych mieszkańców gmin wiejskich i wiejsko miejskich oraz zwiększenie poziomu kapitału społecznego na obszarach wiejskich i w małych miastach.
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami,
- Rozwój Turystyki Kulturowej.

4.1.7. Ochrona dziedzictwa niematerialnego

16 sierpnia 2010 r. w Polsce weszła w życie Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 15 lutego 2010 roku, zadania wynikające z realizacji zapisów Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zostały powierzone Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa, co jest realizacją zapisu artykułu 13 Konwencji, pkt. d, iii, w sprawie powołania instytucji dokumentujących niematerialne dziedzictwo kulturowe i umożliwiających dostęp do tego dziedzictwa.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Dobrzyniewo Duże, w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi dokumentami wykonanymi na poziomie województwa, prezentowanymi w następujących poniżej dokumentach.

4.2.1. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie Podlaskim.

Do chwili obecnej Samorząd Województwa nie przyjął Wojewódzkiego Programu Opieki nad zabytkami dla Województwa Podlaskiego. Nie istnieją także programy za okresy poprzednie, to jest od roku 2003, w którym wprowadzono wymóg ustawowy sporządzania programów w cyklach czteroletnich. Opracowano jedynie wstępny projekt Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami województwa podlaskiego na lata 2008-2011, który to z natury rzeczy nie może mieć mocy prawnej.

Dokumentem, w którym przedstawiono diagnozę oraz potrzeby w zakresie ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego jest sporządzony w 2008 r. Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego do roku 2020, który został przyjęty przez Zarząd Województwa 8 kwietnia 2008 r.

Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego do roku 2020

W dokumencie przedstawiono diagnozę stanu kultury w województwie konstatując, że ochrona dziedzictwa kulturowego jest zadaniem wymagającym stałych, planowych i wieloletnich działań w dziedzinie kultury materialnej i muzealnictwa. Stwierdzono, że nakłady na ochronę zabytków są zbyt niskie i nie stanowią pierwszoplanowych zadań wśród tych, które są realizowane i planowane. Stwierdzono, że zarządzanie zabytkami przez samorządy jest niezadawalające, pomimo osiągniętego postępu i wzrostu świadomości konieczności ochrony dziedzictwa kulturowego. Do mocnych stron zaliczono bogate dziedzictwo materialne z unikatowym budownictwem drewnianym zaś do słabych stron zły stan obiektów zabytkowych, szczególnie drewnianych i niewystarczającą świadomość samorządów do koniczności ochrony zabytków.

W dokumencie przedstawiono cele strategiczne Programu, z których dla ochrony dziedzictwa kulturowego najistotniejsze wydają się być następujące:

Cel strategiczny 1: Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego	
Uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju i upowszechniania kultury oraz za poważny potencjał regionu, służący wzrostowi konkurencyjności wobec innych regionów w zakresie atrakcyjności turystyki, inwestycji oraz powstawaniu nowych miejsc pracy w sektorze turystyczno-usługowym. Upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym województwa podlaskiego sprzyja również integracji jego mieszkańców i poczucia więzi oraz dumy z tzw. „małej ojczyzny". Należyta troska i szacunek dla dziedzictwa kultury tworzonego w przeszłości przez wiele narodów i grup etnicznych, umacnia pozytywny wizerunek naszego regionu jako przyjaznego i otwartego. Aby ocalić jak najwięcej z dziedzictwa przeszłych pokoleń, niezbędne jest podjęcie następujących działań:	
	Działania:
	1.1. prowadzenie projektów badawczych związanych z dziedzictwem kulturowym w celu jego rozpoznania i udokumentowania, 1.2. prowadzenie inwentaryzacji i ewidencji wszystkich kategorii zabytków, 1.3. upowszechnianie wyników badań, wykorzystanie ich w procesach zarządzania kulturą oraz w gospodarce, inwestycjach, turystyce, 1.4. rewaloryzacja zabytków, powiązana z ochroną zabytkowego krajobrazu kulturowego, dbałością o porządkowanie i kształtowanie detalu architektonicznego oraz „małej architektury", zgodna z miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego (ochrona i rewaloryzacja zabytkowego budownictwa drewnianego – jako podstawowego wyznacznika tożsamości kulturowej regionu, zabytkowej architektury murowanej, zabytkowych parków, cmentarzy, zabytkowych zespołów obronnych i in.), 1.5. rewaloryzacja przestrzeni publicznych zabytkowych układów urbanistycznych, 1.6. systemowe zabezpieczanie obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń, 1.7.ochrona tożsamości kulturowej regionu, jego wielokulturowości, ze szczególnym uwzględnieniem działań w zakresie edukacji regionalnej, 1.8. prowadzenie wielokierunkowych działań promocyjnych, szkoleniowych i edukacyjnych mających na celu

	uświadamianie społeczeństwa o roli, znaczeniu i konieczności zachowania dziedzictwa kulturowego, 1.9. tworzenie szlaków turystyczno-kulturowych obejmujących najciekawsze miejsca i obiekty zabytkowe w województwie.
Cel strategiczny 2: Wspieranie działań sprzyjających rozwojowi infrastruktury kultury	
Infrastruktura kulturalna jest jednym z ważniejszych elementów, od których zależy dostępność do oferty kulturalnej regionu. Jej rozwój w znacznej mierze decyduje o konkurencyjności kulturalnej województwa. W celu zwiększenia atrakcyjności i dostępności oferty kulturalnej, należy poprawiać stan istniejących obiektów i ich wyposażenia technicznego, a także budować obiekty nowe.	
	Działania:
	2.1. kontynuacja budowy Opery i Filharmonii Podlaskiej – Europejskiego Centrum Sztuki w Białymstoku, 2.2. poprawa warunków funkcjonowania Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku poprzez budowę nowego budynku, 2.3. budowa, modernizacja, adaptacja nieruchomości na cele kulturalne, 2.4. poprawa stanu infrastruktury technicznej niezbędnej do prowadzenia działalności kulturalnej, 2.5. zakup i modernizacja trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej, 2.6. poprawa stanu przechowywania zbiorów muzealnych m.in. poprzez budowę magazynów muzealnych. 2.7. poprawa warunków funkcjonowania Muzeum Podlaskiego i Muzeum Rolnictwa im. ks.K.Kluka w Ciechanowcu 2.8. umożliwianie zakupów zabytkowych obiektów drewnianych na potrzeby Białostockiego Muzeum Wsi oraz skansenu Muzeum Rolnictwa im. ks. K. Kluka w Ciechanowcu
Cel strategiczny 4: Efektywne zarządzanie w kulturze, edukacja w zakresie kształtowania kompetencji kulturowych	
Aby efektywnie zarządzać kulturą, niezbędna jest wiedza na jej temat oraz kompetencje menadżerskie. Nowoczesna gospodarka rynkowa w istotny sposób zmieniła funkcjonowanie instytucji kultury, organizacji, indywidualnych twórców i działaczy współtworzących życie kulturalne. Dlatego też osoby zajmujące się kulturą należy wyposażyć w takie kompetencje, które pozwolą działać skutecznie w nowych warunkach organizacyjno-prawnych. Brak lub niedostateczne kompetencje kulturowe są jednocześnie jedną z kluczowych barier uczestnictwa w kulturze.	
	Działania:
	4.1. organizację edukacji w zakresie zarządzania kulturą – prowadzenie prac badawczych, kształcenie menadżerów kultury, organizację Szkoły Menadżerów Kultury – jako rocznych programów edukacyjnych, (edukacja powinna być skierowana do osób administrujących kulturą, prowadzących instytucje kultury, animatorów i twórców. Prowadzenie prac badawczych, eksperckich oraz monitoring w obszarach warunkujący rozwój kultury jest niezbędne do kształtowania efektywnych sposobów i zakresu edukacji.), 4.2 wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania kulturą, we współpracy z placówkami naukowymi oraz ośrodkami z zagranicy, 4.3 tworzenie programów kształcących w dziedzinie regionalnej polityki kulturalnej, uwzględniającej specyfikę kulturalną naszego regionu oraz rozpoznawanie problematyki współczesnej, 4.4. tworzenie i realizacja programów edukacji kulturowej służących kształtowaniu kompetencji kulturowych jako wszechstronnego procesu kształtowania człowieka. Celem realizowanych projektów winien być wzrost uczestnictwa w życiu kulturalnym województwa, szczególnie dzieci i młodzieży. Zakres ten obejmuje również kształcenie artystyczne i wychowanie estetyczne.

Cel strategiczny 5: Wzrost poziomu uczestnictwa w kulturze	
Należy dążyć i stwarzać warunki i możliwości szerokiego uczestnictwa w kulturze, pokonując bariery organizacyjne, ekonomiczne, architektoniczne (w przypadku osób niepełnosprawnych) i inne. Ważnym działaniem jest docieranie z ofertą kulturalna do miejsc ubogich w infrastrukturę służącą kulturze. Czynną formą uczestnictwa w kulturze jest amatorski ruch artystyczny, w województwie podlaskim niezwykle bogaty i aktywny. Przejawia się w działaniu wielu zespołów w różnych dziedzinach sztuki, pokazuje bogactwo wielokulturowe regionu, jego tradycje. Wpływa na rozwój talentów, jest pierwszym etapem w zdobywaniu profesjonalnych szlifów artystycznych. Szerokiemu uczestnictwu w kulturze służą również odpowiednie działania promocyjne, dzięki którym oferta kulturalna ma szanse dotrzeć do potencjalnych odbiorców.	
	Działania:
	5.1 wzmocnienie materialne systemu uczestnictwa kulturalnego w regionie, remonty i modernizacje bazy lokalowej instytucji kultury, 5.2 likwidacja ekonomicznych i przestrzennych barier dostępności dóbr kultury, 5.3 stwarzanie warunków do rozwoju uzdolnień i talentów, wiedzy i umiejętności niezbędnych do aktywnego uczestnictwa w działalności artystycznej, szczególnie dzieci i młodzieży, 5.4 wspieranie projektów dotyczących zwiększenia uczestnictwa w kulturze, 5.5 tworzenie programów ułatwiających dostęp do kultury środowiskom marginalizowanym, 5.6 wspieranie wydarzeń kulturalnych o nowatorskiej formule, powodujących szeroki oddźwięk społeczny, 5.7 wspieranie współpracy ponadregionalnej i międzynarodowej instytucji, organizacji pozarządowych i twórców w zakresie organizacji ważnych wydarzeń artystycznych, wymiany doświadczeń, szczególnie dotyczących form i sposobów zwiększenia uczestnictwa w kulturze, 5.8 rozwój form i atrakcyjnych sposobów informacji, promocji kulturalnej i upowszechniania ważnych treści kulturowych, służących wzrostowi uczestnictwa w kulturze, 5.9 utworzenie tzw. biura koordynacji programów kulturalnych – o charakterze menedżerskim i promocyjnym, 5.10 organizacja międzynarodowych wydarzeń i przedsięwzięć kulturalnych, o wysokiej randze, sprowadzających do regionu inwestorów i sponsorów, wpływających na rozwój turystyki, gastronomii itd.

4.2.2. Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030..

Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2030 przyjęta została uchwałą Nr XVIII/213/2020 Sejmiku Województwa Podlaskiego z 27.04.2020 r. Jest to dokument własny samorządu wojewódzkiego i podstawowy dokument polityki regionalnej określający wizję, cele rozwoju społeczno-gospodarczego województwa w perspektywie roku 2030, ale także działania służące ich realizacji. Misja strategii brzmi „Ambitne Podlasie" a głównym potencjałem są mieszkańcy, a w szczególności ich ambicja, pracowitość – aktywność zawodowa i społeczna, wysokie i rosnące kompetencje. Wśród uwarunkowań zewnętrznych, unijnych autorzy zwracają uwagę na nowe wyzwania, jak na przykład przebieg procesów demograficznych, które powodują wysysanie wartościowego potencjału ludzkiego z mniej zasobnych państw członkowskich, robotyzację i świadczenie pracy przez internet, które wymuszają przebudowanie systemu edukacji i jego upraktycznienie; zmniejszenie poziomu finansowania w ramach funduszy unijnych w związku z wyjściem z Unii Europejskiej jednego z najważniejszych płatników netto, to jest Wielkiej Brytanii.

Cele Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego podporządkowane są realizacji wizji rozwoju i stanowią swego rodzaju ścieżki dojścia do wizji. Dlatego na poziomie celów strategicznych wyróżniono trzy cele tego typu: 1. Dynamiczna gospodarka; 2. Zasobni mieszkańcy; 3. Partnerski region.

Cele strategiczne są realizowane poprzez zdefiniowane cele operacyjne i sfera szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego została przypisana do celów operacyjnych:

- 3.2 Kapitał społeczny, który traktowany jest jako ważny czynnik rozwoju regionów.
- 3.3 Partnerstwo międzynarodowe i ponadregionalne.

Ścieżkę do budowania kapitału społecznego tworzą działania ukierunkowane na kształtowanie postaw społecznych i obywatelskich oraz wspieranie dialogu społecznego. Województwo podlaskie będzie w tym celu wykorzystywać znaczny potencjał kulturowy regionu wynikający m.in. z jego wielonarodowego i wielokulturowego charakteru Podstawą budowania silnego kapitału społecznego jest wzmacnianie więzi opartych na wspólnej tożsamości i umiejętności jej ciągłej, twórczej reinterpretacji. Integralnym elementem kapitału społecznego i jego specyfiką jest otwartość na inne wzorce kulturowe, umiejętność współdziałania osób reprezentujących różne wartości, tradycje, normy zachowań i sposoby życia. Wśród istniejących potencjałów autorzy wymieniają potencjał kulturowy regionu, w tym instytucji kultury. Jednym z głównych kierunków interwencji w ramach tego celu operacyjnego wyznaczono wspieranie działań rewitalizacyjnych na rzecz budowy kapitału społecznego.

Województwo podlaskie jest otwarte na współpracę ponadregionalną. Ograniczony potencjał gospodarczy i społeczny województwa sprawiają, iż ważne jest poszukiwanie czynników rozwoju w zacieśnianiu współpracy z innymi obszarami, tak w kraju, jak i za granicą. Partnerstwa powinny wspierać przepływy kapitału, ludzi, idei.

W Strategii wyznaczono Obszary Strategicznej Interwencji i tereny gminy Dobrzyniewo Duże zostały zaliczono do Białegostoku i jego obszaru funkcjonalnego, tworzące Białostocki Obszar Funkcjonalny.

W dokumencie brak jest jednak bezpośrednich odniesień do ochrony dziedzictwa kulturowego

4.2.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego (PZPWP)

Obowiązujący obecnie Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego został przyjęty Uchwałą nr XXXV/330/17 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 22 maja 2017 r.

W dokumencie zostały zdefiniowane następujące problemy związane z ochroną dziedzictwa kulturowego:

1) Przemiany cywilizacyjno-kulturowe niekorzystnie wpływające na stan dziedzictwa, w szczególności:
   a) wyludnianie wsi i zmiany w gospodarce rolnej powodujące zanikanie tradycyjnego krajobrazu kulturowego wiejskiego,
   b) nasilanie się lokalnego i ponadlokalnego ruchu kołowego na obszarach zabytkowych, skutkujące pogarszaniem stanu zabytkowej zabudowy i modernizacjami historycznych układów komunikacyjnych kosztem ich zabytkowych wartości,

c) przekształcanie funkcjonalne historycznych centrów większych miast cechujące się: odpływem części mieszkańców na przedmieścia, przenoszeniem handlu do centrów handlowych, „zamieraniem" części przestrzeni publicznych poza godzinami pracy urzędów i banków oraz starzeniem i pauperyzacją mieszkańców, zaś w mniejszych miastach zanikaniem drobnego handlu przy historycznych rynkach z powodu budowy na przedmieściach sklepów wielkopowierzchniowych, prowadzącym do deprecjacji i degradacji zabytkowych układów urbanistycznych,

d) agresywna komunikacja wizualna (szyldy, reklamy, bilbordy itd.) powodująca dezintegrację miejskiego krajobrazu, w tym obszarów zabytkowych, e) redukowanie znaczenia dziedzictwa kulturowego do roli atrakcji turystycznej skutkujące tendencją do nadmiernego „uatrakcyjniania", a jednocześnie do standaryzacji przestrzeni staromiejskich i zabytków, bez zrozumienia dla ich swoistości.

2) Niesprawność procesów administracyjno-regulacyjnych służących ochronie dziedzictwa, w tym:
a) brak zainteresowania ze strony samorządów tworzeniem parków kulturowych,
b) niedostatek planów miejscowych zapewniających ochronę przestrzeni kulturowej, przy presji inwestorów o niskiej świadomości znaczenia ochrony dziedzictwa kulturowego, skutkujący inwestycjami zacierającymi autentyzm zabytków oraz ingerencją w tradycyjne funkcje i relacje przestrzenne układów zabytkowych i krajobrazu kulturowego,
c) niedostateczna współpraca pomiędzy organami ochrony zabytków a organami administracji samorządowej (w tym m.in. w zakresie spójności gminnych i wojewódzkiej ewidencji zabytków, czemu zresztą nie sprzyjają zmieniające się i nie do końca jasne regulacje prawne, oraz przestrzegania obowiązku i trybu uzgodnień),
d) ograniczone i nazbyt pragmatyczne podejście do ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego związanego z krajobrazem kulturowym, a służącego zachowaniu jego tożsamości (historyczne nazwy, miejsc, miejscowości, ulic i placów, upamiętnianie postaci i wydarzeń historycznych).

W dokumencie nakreślonoa kierunki i zasady realizacji celów polityki przestrzennej województwa.

Cel strategiczny – „Zrównoważone zagospodarowanie przestrzeni województwa podlaskiego sprzyjające rozwojowi społeczno-gospodarczemu, spójności społecznej i terytorialnej, konkurencyjności, sprawności funkcjonowania oraz wykorzystaniu potencjału przyrodniczego, kulturowego i położenia przygranicznego"

Cel cząstkowy 4 „Osiągnięcia i utrzymania wysokiej jakości środowiska przyrodniczego województwa, w tym sieci ekologicznej i walorów dziedzictwa kulturowego i krajobrazowych oraz racjonalne użytkowanie ich zasobów":

<u>Ochrona i racjonalne zagospodarowanie dziedzictwa kulturowego.</u>

Celem ochrony konserwatorskiej jest trwałe zachowanie właściwego zagospodarowania i użytkowania zabytkowych, historycznych układów urbanistycznych, ruralistycznych, historycznych zespołów i obiektów budowlanych, stanowisk archeologicznych i ich otoczenia oraz krajobrazu kulturowego, określonych w rys. 11 planu.

Dokumenty związane z ochroną i wykorzystaniem dziedzictwa i krajobrazu kulturowego

1) Dokumenty polityki przestrzennej gmin – studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i plany miejscowe powinny ustalać obowiązek i zasady:

a) zachowania, eksponowania oraz ochrony i przywracania do stanu właściwego zasobów i walorów zabytkowych,

b) ochrony i kształtowania harmonijnego, współczesnego krajobrazu kulturowego, z uwzględnieniem uwarunkowań historycznych i regionalnych, w tym:

– historycznie ukształtowanej sieci osadniczej z infrastrukturą transportową i techniczną,

– historycznie ukształtowanych układów osadniczych miejskich i wiejskich z ich strukturą użytkowania terenu i fizjonomią zagospodarowania, z zabytkowymi przestrzeniami publicznymi, zielenią, dominantami i wartościowymi panoramami, z uwzględnieniem poszczególnych obiektów zabytkowych – ich formy i wystroju.

Ochrona i kształtowanie dziedzictwa kulturowego

Rekomenduje się do uwzględnienia w dokumentach polityki przestrzennej i programach rozwoju gmin:

1) Zasady ogólne – wynikające zwłaszcza z procesu integracji europejskiej:

a) szczególną ochronę tożsamości kulturowej regionu, przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim, uniwersalnym modelem życia, w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej,

b) uwzględnianie potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego,

c) harmonijne współistnienie zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego – jako filaru rozwoju turystyki,

d) tworzenie warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe i obszary priorytetowego zabytkowego krajobrazu kulturowego,

e) priorytet ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej,

f) wykorzystanie unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w krajowej i międzynarodowej promocji województwa.

Kierunki działań dla ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego

1) Integracja działań społeczno-gospodarczych dla opieki nad zabytkami, w tym:

a) opracowywanie i realizacja kompleksowych programów rewitalizacyjnych terenów z zasobami zabytkowymi, zwłaszcza historycznych miejskich, poprzemysłowych i powojskowych,

c) przygotowywanie ofert na najlepsze zagospodarowanie i użytkowanie publicznych obiektów zabytkowych, służące zaangażowaniu sektora gospodarczego w opiekę nad zabytkami (m.in. na inkubatory przedsiębiorczości, instytucje otoczenia biznesu, centra usługowe, infrastrukturę turystyczną),

d) wspieranie inicjatyw wykorzystujących obiekty zabytkowe do tradycyjnych form działalności gospodarczej, w tym rolnictwa ekologicznego i tradycyjnego przetwórstwa, oraz reaktywacja ginących zawodów,

e) wspieranie rozwoju infrastruktury publicznej, zwłaszcza turystycznej, wykorzystującej miejscowe tradycje, w tym, między innymi, wdrożenia projektów:

f) propagowanie zabudowy i zagospodarowania terenu nawiązujących do form tradycyjnych, zwłaszcza w obszarach kulturowych.

2) Konserwacja i adaptacja zabytków, obejmujące:
   a) wspieranie zagospodarowania terenów poprzemysłowych, powojskowych i zdegradowanych poprzez nadanie im nowych funkcji, z priorytetem obiektów zabytkowych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, poprzedzone opracowaniem programów rewitalizacji,
   b) wspieranie zagospodarowania, konserwacji i adaptacji (w tym rewitalizacji, rewaloryzacji i ekspozycji) obiektów zabytkowych wraz z otoczeniem, także archeologicznych, m.in. w formule partnerstwa publiczno-prywatnego oraz projektów trans-granicznych,
   c) wspieranie kompleksowych programów konserwatorskich ochrony zabytków drewnianych znajdujących się w skansenach i w miejscach ich pierwotnej lokalizacji,
   d) przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych, w tym zachowanie zabytków archeologicznych, dokumentowanie i opracowywanie wyników badań nieinwestorskich i ratowniczych,
   e) wspieranie renowacji i konserwacji małej architektury, w tym sakralnej, oraz miejsc pamięci i martyrologii,
   f) wspieranie budowy, odbudowy i renowacji infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla historii regionu oraz służących opiece nad zabytkami,
   g) unowocześnianie infrastruktury technicznej oraz poprawę estetyki obiektów zabytkowych,
3) Kształtowanie obszarów zabytkowych i krajobrazów kulturowych, poprzez:
   a) wspieranie konserwacji, rewitalizacji, renowacji, rewaloryzacji i ekspozycji zabytkowych centrów miast i wsi, zabytkowych terenów zieleni, w tym cmentarzy, obszarów fortyfikacji i budowli obronnych, obiektów archeologicznych mających własną formę przestrzenną,
   b) sukcesywną realizację iluminacji zabytków,
   c) propagowanie wykorzystywania tradycyjnych form zabudowy i zagospodarowania terenu oraz detalu architektonicznego dla harmonijnego kształtowania krajobrazów,
   d) wspieranie tradycyjnych form gospodarowania, w tym rolnictwa ekologicznego, tradycyjnych technik budownictwa, rzemiosła i przetwórstwa, zwłaszcza w obszarach priorytetowych krajobrazu kulturowego,
   e) tworzenie parków kulturowych w celu ochrony kulturowych krajobrazów historycznych oraz wytycznie szlaków kulturowo-historycznych w celu promowania walorów kulturowych województwa,
   f) ustanawianie nowych parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, przede wszystkim na obszarach o zachowanych regionalnych cechach krajobrazu kulturowego,
   g) rozwój systemu ścieżek edukacyjnych przyrodniczo-kulturowych, między innymi poprzez wspieranie realizacji projektów:
   h) wspieranie poprawy standardów ochrony środowiska i bezpieczeństwa publicznego w centrach miast i wsi przez, między innymi, spowolnienie lub eliminację ruchu samochodowego, racjonalizację gospodarki odpadami, modernizację i rozbudowę sieci kanalizacyjnych, energetycznych, teleinformatycznych i „cichej" infrastruktury ulicznej.
4) Przechowywanie zbiorów zabytków, ich ekspozycja i udostępnianie Zwiększenie możliwości gromadzenia zbiorów zabytków ruchomych i poprawa jakości ich przechowywania, ekspozycji i udostępniania może nastąpić w wyniku:

a) budowy i remontów obiektów przechowywania i udostępniania zbiorów, umożliwiających nowoczesne sposoby ich opracowywania i przechowywania,
b) modyfikacji i wdrażania elektronicznych technik udostępniania zbiorów,
c) poprawy bezpieczeństwa zbiorów i warunków ich przechowywania, przez wprowadzenie nowoczesnych technik ochrony i zabezpieczeń.

4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

4.3.1. Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Białostockiego

Do chwili obecnej nie uchwalono Programu, nie istnieje także program za lata ubiegłe.

4.3.2. Strategia Rozwoju Powiatu Białostockiego na lata 2011-2020

Strategia została przyjęta Uchwałą Nr L/455/10 Rady Powiatu Białostockiego z dnia 30.09.2010 r. Jest dokumentem długookresowym, określającym generalny kierunek działania powiatu oraz przedstawiającym metody i narzędzia jego wdrażania.

W zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w dokumencie podkreślono, że dostęp do kultury wszystkich mieszkańców regionu stanowi jeden z ważniejszych mierników szans oraz możliwości rozwoju społecznego i kulturowego mieszkańców. Kultywowanie i promocja szczególnie wartościowych zjawisk kultury lokalnej może stać się atutem wzmacniającym atrakcyjność turystyczną Powiatu Białostockiego, a tym samym przyczynić się do wzrostu gospodarczego regionu, dlatego należy podejmować działania wspierające kulturę i tradycje (m.in. sztukę i rękodzieło ludowe, rzemiosło artystyczne, potrawy regionalne). Ważną rolą jest również wspieranie przedsięwzięć kulturalnych ze wszystkich dziedzin twórczości amatorskiej: muzyki, fotografii, tańca i literatury. W celu realizacji powyższych zadań z zakresu upowszechniania kultury, Starostwo Powiatowe przygotowuje kalendarz imprez kulturalnych i sportowych na podstawie kalendarzy imprez nadsyłanych przez Gminy Powiatu Białostockiego.

4.3.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych Powiatu białostockiego.

Dokument ten został utworzony w starostwie powiatowym i zgodnie z informacją uzyskaną w Wydziale Spraw Społecznych i Zarządzania Kryzysowego jest aktualny. Dokument nie jest on dostępny na stronach internetowych powiatu białostockiego i prezentowane poniżej uwagi dotyczą modelowego planu ochrony zabytków.

Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na wykonywaniu następujących przedsięwzięć:

- prace przygotowawcze w okresie poprzedzającym wystąpienie konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- prace w okresie podwyższonej gotowości, to jest w okresie narastania bezpośredniego zagrożenia,

- reagowanie w czasie wystąpienia i trwania konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- zabezpieczenie i dokumentowanie po zakończeniu konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.

4.3.4. Lokalna Grupa Działania Puszcza Knyszyńska

Stowarzyszenie o nazwie Lokalna Grupa Działania – Puszcza Knyszyńska jest dobrowolnym, samorządnym zrzeszeniem osób fizycznych i prawnych, o celach niezarobkowych, mającym na celu:

a) działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i miejskowiejskich;
b) aktywizowanie ludności wiejskiej i miejsko-wiejskiej w celu poprawy jej jakości życia;
c) realizację lokalnej strategii rozwoju opracowanej przez lokalną grupę działania(LGD),
d) promuje obszar poprzez wzmocnienie marki LGD Puszcza Knyszyńska.

W skład LGD wchodzi m.in. 10 gmin z woj. podlaskiego: Czarna Białostocka, Dobrzyniewo Duże, Gródek, Jasionówka, Juchnowiec Kościelny, Knyszyn, Michałowo, Supraśl, Wasilków i Zabłudów oraz Powiat Białostocki. W latach 2014-2020, w ramach ogłaszanych naborów wniosków o udzielenie wsparcia, LGD przekaże około 30 milionów złotych na wsparcie obszaru.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Dobrzyniewo Duże zgodny jest z następującymi dokumentami wykonanymi na poziomie gminy:

5.1.1. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego w gminie Dobrzyniewo Duże

W Uchwale Nr XVIII/84/16 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 26 lutego 2016 r. w sprawie aktualności „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Dobrzyniewo Duże" i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obowiązujących na terenie Gminy Dobrzyniewo Duże, dokonano analizy stanu aktualności miejscowych planów planów zagospodarowania przestrzennego, której wyniki są zaprezentowane w tabeli poniżej. Należy podkreślić, że stopień „pokrycia" planami miejscowymi terenów gminy wynosi mniej niż 2% i jest bardzo wysoce niezadawalający. Należy zadbać o sukcesywne wprowadzanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz o ujmowanie w nich ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego zapewniając tym samym skuteczną ochronę planistyczną. Należy zadbać aby powstające plany były spójne z gminną ewidencją zabytków i uwzględniały wszystkie stanowiska archeologiczne z poprawnie naniesionym ich zasięgiem.

UCHWAŁA RADY GMINY DOBRZYNIEWO DUŻE:	ZASIĘG PLANU	AKTUALNOŚĆ
Nr V-17/99 Rady Gminy w Dobrzyniewie Kościelnym z dnia 9 marca 1999 w sprawie zmiany	Zmiana dotyczy działek we wsi Fasty, Zawady, Ponikła,	Częściowo nieaktualny

miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Dobrzyniewo Kościelne.	Dobrzyniewo Kościelne, Krynice, Zalesie, Kozińce, Dobrzyniewo Duże, Leńce, Szaciły,	
Nr VIII-34/99 Rady Gminy w Dobrzyniewie Kościelnym z dnia 27 maja 1999 w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Dobrzyniewo Kościelne.		Częściowo nieaktualny
Nr XIII/55/99 Rady Gminy Dobrzyniewo Kościelne z dnia 13 grudnia 1999 w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Dobrzyniewo Kościelne.	Zmiana dotyczy działek we wsi Dobrzyniewo Duże, Ponikła, Letniki, Nowe Aleksandrowo, Podlence, Fasty, Zawady, Kozińce, Kulikówka, Obrubniki, Krynice,	Częściowo nieaktualny
Nr XXIX/143/01 Rady Gminy Dobrzyniewo Kościelne z dnia 30 lipca 2001 r. w sprawie miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego części gminy Dobrzyniewo Kościelne (cmentarz we wsi Fasty)	Cmentarz we wsi Fasty	Częściowo nieaktualny
Nr XXXI/153/01 Rady Gminy Dobrzyniewo Kościelne z dnia 23 października 2001 r. w sprawie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Dobrzyniewo Kościelne	Zmiana dotyczy działek we wsi Dobrzyniewo Duże, Fasty, Ponikła, Kozińce, Zawady.	Częściowo nieaktualny
Nr VIII/41/03 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 25 kwietnia 2003 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części gminy Dobrzyniewo Duże (tereny przemysłowo-usługowe we wsi Fasty)	Tereny przemysłowe we wsi Fasty	Częściowo nieaktualny
Nr XIII/74/03 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 24 października 2003 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Dobrzyniewo Duże (usługi na działce nr 81/1 w Dobrzyniewie Dużym)	Zmiana dotyczy działki we wsi Dobrzyniewo Duże.	Częściowo nieaktualny
Nr IV/7/06 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 22 grudnia 2006 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części gminy Dobrzyniewo Duże (część wsi Nowosiółki i Borsukówka)	Części wsi Nowosiółki i Borsukówka	Częściowo nieaktualny
Nr XX/78/08 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 11 marca 2008 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Dobrzyniewo Kościelne i Nowe Aleksandrowo	Części wsi Dobrzyniewo Kościelne i Nowe Aleksandrowo.	Aktualny
Nr XX/79/08 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 11 marca 2008 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Leńce gmina Dobrzyniewo Duże	Część wsi Leńce	Częściowo nieaktualny
Nr XXII/110/2012 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 29 czerwca 2012 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części Fasty (rejon ul. Dzikowskiej i Leśnej)	Część wsi Fasty	Aktualny

Poniżej zostały wymienione te miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w których znalazły się zapisy dotyczące zasad ochrony dóbr kultury.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części gminy Dobrzyniewo Kościelne (cmentarz we wsi Fasty)
(Uchwała Nr XXIX/143/01 Rady Gminy Dobrzyniewo Kościelne z dnia 30 lipca 2001 r.)

W ramach obszaru przeznaczonego pod cmentarz wydzielono tereny obsługi cmentarza i towarzyszące, w tym kwaterę pamięci narodowej z grobami z okresu II wojny światowej. Obszar ten powinien być traktowany jak cmentarz wojenny i podlegać ochronie na zasadach określony w ustawie o grobach i cmentarzach wojennych z dnia 28 marca 1933 r.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części gminy Dobrzyniewo Duże (część wsi Nowosiółki i Borsukówka)
(Uchwała Nr IV/7/06 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 22 grudnia 2006 r.)

Uchwałą Nr IV/7/06 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 22 grudnia 2006 r. przyjęto miejscowy plan zagospodarowania w określonych w planie granicach. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego znalazły się następujące zapisy:

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

1. Na terenie objętym planem nie ma obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków.

Na terenie objętym planem w jego południowej części (oznaczonym symbolem 12R(ZLz)), znajduje się stanowisko archeologiczne wczesnosłowiańska osada (nr obszaru 35-84), wszelkie prace ziemne na tym terenie należy prowadzić pod nadzorem archeologicznym po uprzednim uzyskaniu pozwolenia PWKZ.

3. Jako dobra kultury współczesnej podlegające ochronie ustala się krzyże przydrożne oznaczone na rysunku planu.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Dobrzyniewo Kościelne i Nowe Aleksandrowo
(Uchwała Nr XX/78/08 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 11 marca 2008 r.)

Uchwałą Nr XX/78/08 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 11 marca 2008 r. przyjęto miejscowy plan zagospodarowania w określonych w planie granicach. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego znalazły się następujące zapisy:

Rozdział 4

Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

§ 20. 1 Ochrona zabytków i obiektów o wartościach kulturowych:

1) teren objęty planem położony jest poza strefą ochrony konserwatorskiej,

2) w granicach planu znajduje się nieczynny, dawny cmentarz parafialny p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny oznaczony na rysunku planu symbolem ZCn, wpisany do rejestru zabytków pod nr rej. A-087 decyzją WKZ-5340/14/94 z dnia 11.12.1994r. oraz cmentarz parafialny oznaczony symbolem ZCc wpisany do wojewódzkiej ewidencji zabytków,

3) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru wymaga pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

2. Ochrona zabytków archeologicznych:

1) na obszarze objętym planem nie stwierdzono dotychczas występowania stanowisk archeologicznych,

2) na obszarze jw., w przypadku odkrycia podczas prac budowlanych przedmiotów, co do których istnieje przypuszczenie, że są one zabytkami, inwestor i wykonawca są zobowiązani wstrzymać wszelkie prace budowlane i zawiadomić Wójta Gminy lub Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Fasty (rejon ul. Dzikowskiej i Leśnej)
(Uchwała Nr XXII/110/2012 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 29 czerwca 2012 r.)

Uchwałą Nr XXII/110/2012 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 29 czerwca 2012 r. przyjęto miejscowy plan zagospodarowania w określonych w planie granicach. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego znalazły się następujące zapisy:

Rozdział 3.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

§ 13. Obszar objęty planem nie jest objęty ochroną konserwatorską i nie występują na nim obiekty dóbr kultury współczesnej.

§ 14. 1. Na terenie objętym planem znajduje się stanowisko archeologiczne st. 1 (AZP 36 – 85/1).

2. Wszelka działalność inwestycyjna na terenie stanowiska archeologicznego, o którym mowa w ust. 1, może być prowadzona po uprzednim przeprowadzeniu badań archeologicznych.

3. W bezpośrednim sąsiedztwie (w odległości do 20 m) stanowiska archeologicznego, o którym mowa w ust. 1, wszelkie roboty budowlane lub ziemne mogą być prowadzone wyłacznie pod nadzorem archeologicznym, pouprzednim uzyskaniu pozwolenia Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

§ 15. W przypadku odkrycia, podczas prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, należy wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot, zabezpieczyć ten przedmiot i miejsce jego odkrycia oraz niezwłocznie zawiadomić o tym odpowiednie wojewódzkie służby konserwatorskie lub Wójta Gminy Dobrzyniewo Duże.

5.1.2. Strategia rozwoju Gminy Dobrzyniewo Duże na lata 2020-2030

Uchwałą nr XVIII/128/20 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 31 stycznia 2020 przyjęto do realizacji Strategię rozwoju Gminy Dobrzyniewo Duże na lata 2020-2030. W dokumencie przeprowadzono pogłębioną analizę strategicznych uwarunkowań rozwojowych gminy oraz sformułowano misję rozwojową Gminy Dobrzyniewo: „Misją Gminy Dobrzyniewo Duże jest tworzenie środowiska sprzyjającego rozwojowi osobistemu, zawodowemu i gospodarczemu oraz wysokiej jakości życia mieszkańców poprzez wykorzystanie atutów sąsiedztwa z Białymstokiem, lokalizacji infrastrukturalnej, kapitałów społecznego i ludzkiego, wiedzy i innowacji oraz unikalnego środowiska, z jednoczesnym poszanowaniem zasad rozwoju zrównoważonego”. Dla realizacji misji przyjęto 3 cele strategiczne:

1. „Dynamiczna gospodarka wykorzystująca położenie i kluczową infrastrukturę oraz lokalne zasoby naturalne i kapitał ludzki, społeczny oraz kulturowy”,

2. „Wysoka jakość życia mieszkańców przez aktywność osobistą i integrację społeczną w warunkach dobrej dostępności do lokalnej i subregionalnej infrastruktury oraz usług publicznych”
3. „Ochrona, rozwój i zrównoważone wykorzystanie dziedzictwa środowiskowego gminy w oparciu o ekokulturę społeczności i gospodarki lokalnej”.

Wśród celów operacyjnych odnoszących się bezpośrednio do dziedzictwa kulturowego został zdefiniowany cel 013: ***Zachowane i wykorzystane dziedzictwo kulturowe,*** z dwoma priorytetami:

- Ochrona i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego
- zwiększenie stopnia wykorzystania dziedzictwa kulturowego w rozwoju funkcji tyrustyczno-rekreacyjnych gminy**.**

Dla tego celu wyznaczono następujące zadania strategiczne:

13.1. Opracowanie i wdrożenie „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2020-2023 dla Gminy Dobrzyniewo Duże”, w tym:

13.1.1. monitorowanie stanu obiektów zabytkowych i aktualizacja gminnej ewidencji zabytków,
13.1.2. stosowanie zwolnień podatkowych wobec nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków,
13.1.3. rewitalizacja obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy,
13.1.4. wsparcie rewitalizacji obiektów zabytkowych nie stanowiących własności gminy,
13.1.5. cyfryzacja, wirtualizacja, archiwizacja i promocja zabytków, w tym nieistniejących,
13.1.6. wsparcie organizacji pozarządowych w ochronie i rewitalizacji obiektów zabytkowych,
13.1.7. tworzenie i wspieranie innowacyjnych form ochrony zabytków, np. parków kulturowych.

13.2. Opracowywanie i wdrażanie kolejnych, czteroletnich „Gminnych Programów Opieki nad Zabytkami dla Gminy Dobrzyniewo Duże”,

13.3. Ochrona, rewitalizacja i aktywizacja wykorzystania dziedzictwa kulturowego:

13.3.1. ewidencja, cyfryzacja i promocja, innych niż zabytki, cennych, historycznych, zasobów lokalnej kultury, znajdujących się w posiadaniu mieszkańców,
13.3.2. popularyzacja wiedzy o historii gminy i subregionalnym dziedzictwie kulturowym,
13.3.3. edukacja mieszkańców w zakresie ochrony lokalnych dóbr kultury,
13.3.4. realizacja i wspieranie realizacji działań na rzecz turystyczno-rekreacyjnego wykorzystania dziedzictwa kulturowego,
13.3.5. realizacja i wspieranie realizacji działań na rzecz wykorzystania dziedzictwa kulturowego w integracji społeczności lokalnej.

Dla monitorowania wyznaczonych celów operacyjnych i zadań strategicznych autor zaproponował następujące wskaźniki:

- udział obiektów zabytkowych wpisanych do gminnej ewidencji zabytków znajdujących się w złym stanie technicznym;
- wartość zwolnień i ulg w podatku od nieruchomości wobec nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków;
- wartość nakładów poniesionych przez gminę na rewitalizację obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy lub jej jednostek;
- wartość wsparcia udzielonego przez gminę na rewitalizację obiektów zabytkowych nie stanowiących własności gminy lub jej jednostek;

- wartość wsparcia udzielonego przez gminę organizacjom pozarządowym na ochronę i rewitalizację obiektów zabytkowych;
- liczba poddanych ewidencji, cyfryzacji i promocji cennych, historycznych zasobów lokalnej kultury.
- udział mieszkańców gminy wyrażających opinię, że gmina w co najmniej zadowalający sposób dba o obiekty zabytkowe;
- udział mieszkańców gminy wyrażających opinię, że gmina w co najmniej zadowalający sposób wspiera ewidencję, cyfryzację i promocji cennych, historycznych zasobów lokalnej kultury, znajdujących się w posiadaniu mieszkańców.

5.1.3. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Dobrzyniewo Duże

Uchwałą nr XIX/148/20 Rady Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 28 lutego 2020 r. przyjęto Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Dobrzyniewo Duże, które obejmuje cały obszar gminy w granicach administracyjnych.

Na zasoby środowiska kulturowego składają się przede wszystkim prawnie chronione zabytkowe obiekty architektury wpisane do rejestru zabytków, jak:

– rzymskokatolicki kościół parafialny p.w. ZNMP wraz z cmentarzem przykościelnym i dzwonnicą znajdujący się w Dobrzyniewie Kościelnym,

– cmentarz grzebalny (zamknięty) w Dobrzyniewie Kościelnym,

– cerkiew prawosławna p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Fastach,

– cerkiew cmentarna Św. Michała Archanioła wraz z cmentarzem grzebalnym w Fastach,

– zabytkowa kaplica w Pogorzałkach obok kościoła parafialnego,

– stanowisko archeologiczne w Rybakach (osada z epoki kamienia – brązu),

oraz inne obiekty o wartościach kulturowych, nie wpisane do rejestru zabytków, takie jak budynki z pierwszej połowy XX wieku, cmentarze oraz stanowiska archeologiczne.

Zagrożeniem dla krajobrazu jest postępująca urbanizacja w strefie podmiejskiej Białegostoku z dysharmonijnymi form zagospodarowania, na przykład w Fastach, Dobrzyniewie Dużym, Dobrzyniewie Kościelnym i Nowym Aleksandrowie. Zagrożeniem dla różnorodności krajobrazowej są potencjalne zmiany na terenach atrakcyjnych dla turystyki i rekreacji: eksploatacja lasów, niekontrolowany rozwój zabudowy, także rekreacyjnej i letniskowej.

Wśród zagrożeń krajobrazu kulturowego w dokumencie wymieniono działania prowadzące do więc zniszczenia układów kompozycyjnych, układów historycznych, wprowadzenie nowych wielkogabarytowych obiektów w przestrzeni, czy lokowanie nowych niepożądanych elementów infrastruktury. Wśród zagrożeń w dokumencie dokonano rozróżnienia na zagrożenia wewnętrzne i zewnętrzne. Wśród zagrożeń wewnętrznych, związanych z działalnością człowieka, wymieniono:

- brak opieki konserwatorskiej;
- brak użytkownika;
- nadmierna intensywność użytkowania lub wadliwa gospodarka;
- kradzież, zaginięcie lub nielegalny wywóz;
- wady realizacyjne (niepoprawnie przeprowadzone prace konserwatorskie lub budowlane, np. polegające na zmianie wyglądu elewacji budynków – poprzez zmianę kształtu otworów okiennych

i drzwiowych, wprowadzenie termoizolacji z jednoczesnym zniszczeniem oryginalnego detalu architektonicznego itp.);
- niewłaściwa eksploatacja (np. użytkowanie niezgodne z pierwotnym przeznaczeniem obiektu);
- zmiany warunków wodno-gruntowych, jak i zanieczyszczenie wód i gleb.

Wśród zagrożeń zewnętrznych wymieniono::
- działalność gospodarcza;
- błędy w planowaniu infrastruktury, np. wprowadzanie ruchu tranzytowego samochodów przez obszary historycznych miejscowości itp.;
- zagospodarowanie przestrzenne, z dopuszczeniem np. inwestycji wielkoobszarowych i obiektów wielkogabarytowych, degradujących ekspozycję obiektów historycznych lub zakłócających łączność widokową i kompozycyjną pomiędzy obiektami zabytkowymi;
- skażenia atmosferyczne i zanieczyszczenia wód oraz zachwianie gospodarki wodnej.

Wśród przyczyn ogólnych, powodujące uszkodzenie lub zniszczenie obiektów zabytkowych wymieniono:
- działanie czasu;
- klęski losowe, jaki np. wichury, trąby powietrzne, powodzie itp.;
- zmiany kierunków artystycznych;
- warunki atmosferyczne;
- działanie biologiczne;
- rozwój teorii konserwatorskich, poprzez stosowanie technologii konserwatorskich, które w dłuższej perspektywie czasowej są szkodliwie dla zabytku

Do priorytetowych zadań na obszarach cennych krajobrazowo zaliczyć:

- wdrożenie skutecznych narzędzi planistycznych i sukcesywne objęcie Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego;

- wspieranie rolnictwa ekologicznego, jako formy gospodarowania nienaruszającej równowagi przyrodniczej;

- wyeksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.

W części poświęconej uwarunkowaniom wynikającym ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej wymieniono zabytki objęte ochroną wskutek wpisu do rejestru zabytków, ogólnie zabytki ujęte w ewidencji zabytków – wojewódzkiej i gminnej oraz szczegółowo wymieniono stanowiska archeologiczne, których liczba nie zgadza się z wojewódzką ewidencją zabytków.

5.1. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.1.1. Charakterystyka geograficzno-przyrodnicza gminy Dobrzyniewo Duże

Gmina Dobrzyniewo Duże wchodzi w skład aglomeracji Białegostoku i graniczy z gminami powiatu białostockiego: Wasilków, Choroszcz, Tykocin, Czarna Białostocka, miastem Białystok ora gminami Krypno i Knyszyn w powiecie monieckim.

W przyjętej regionalizacji fizyczno-geograficznej Polski Jerzego Kondrackiego tereny gminy położone są w zasięgu Niziny Północnopodlaskiej, należącej do Wysoczyzny Podlasko-Białoruskiej w

obrębie dwóch mezoregionów fizycznogeograficznych: Wysoczyzny Białostockiej, która obejmuje większość terenów Gminy i Doliny Górnej Narwi, obejmującej południowo zachodni fragment Gminy.

Powierzchnia gminy Dobrzyniewo Duże cechuje się dużą różnorodnością krajobrazową. Niezwykle malownicza Dolina Górnej Narwi na terenie Gminy Dobrzyniewo przyjmuje z prawej strony wody rzeki Supraśl. Dno doliny jest zabagnione a rzeka meandruje, stanowiąc zaporę komunikacyjną oraz mało atrakcyjność osadniczą tych terenów. Tereny leżące w obrębie Wysoczyzny Białostockiej są zróżnicowane, pagórkowate i faliste, porozcinane dolinami Supraśli i Brzozówki. Występują tu wysokie wzgórza moren i kemów, przekraczające 200 m n.p.m. Na piaszczystych powierzchniach kemowo-sandrowych występują duże obszary leśne puszczy Knyszyńskiej, którą wyróżnia różnorodność biologiczna co spowodowało ustanowienia Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej im. Profesora Witolda Sławińskiego oraz Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Narwi. Jako ciekawostkę należy podać, że Puszcza Knyszyńska słynęła w przeszłości ze szczególnie okazałych sosen, które dzięki

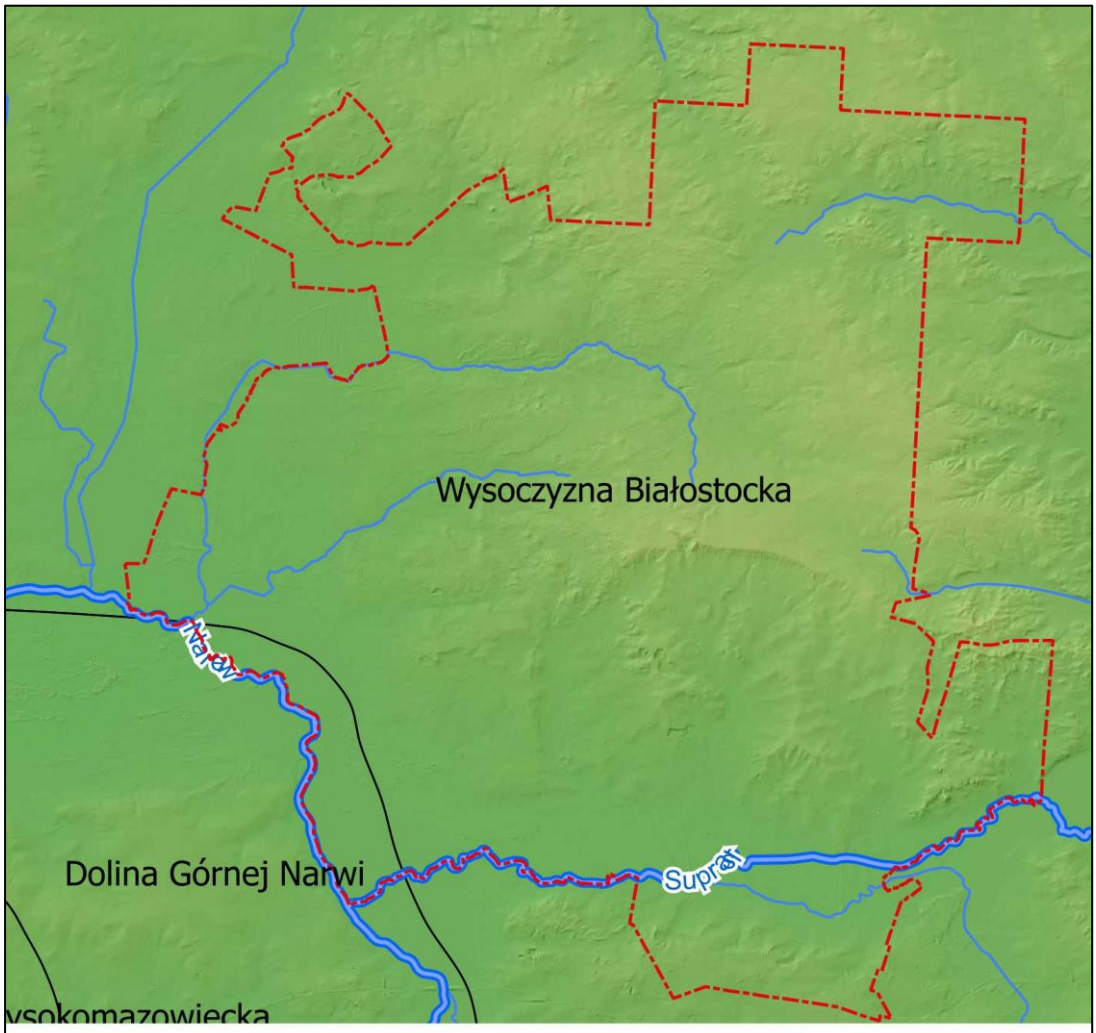

Podział fizycznogeograficzny Gminy Dobrzyniewo Duże
na tle sieci rzecznej i rzeźby terenu (dane ISOK)

strzelistości, braku sęków i gałęzi były przedmiotem eksportu do Anglii i Hiszpanii, gdzie były używane do budowy masztów okrętów żaglowych. Stąd pochodzi ich nazwa „sosna masztowa". Ekotyp ten wykształcił się w wyniku doboru naturalnego, ciągłego dostosowywania się do miejscowych warunków

klimatycznych i siedliskowych. Charakteryzuje się znaczną wysokością oraz prostą i dobrze oczyszczoną (prawie pozbawioną gałęzi) strzałą. W wieku 150 lat osiąga wysokość ok. 45 m i średnicę ok. 90 cm. W starodrzewiach Puszczy Knyszyńskiej rosną egzemplarze przekraczające 35 m wysokości i cechują się dobrą jakością techniczną drewna.

Na ukształtowanie rzeźby terenu główny wpływ wywarły procesy zachodzące w plejstocenie, w trakcie zlodowacenia środkowopolskiego oraz w trakcie późniejszych procesów holoceńskich. Charakterystyczną cechą terenów Gminy jest występowanie płaskodennych, szerokich dolin (pradolin) Narwi i Supraśli (z Białą), wyróżniających się w krajobrazie na tle pozostałych terenów, przeważnie falistych i pagórkowatych. Sieć hydrograficzną jest bardzo dobrze rozwinięta i stanowią ją rzeki Narew, Supraśl, Biała, Kulikówka, Krzemianka oraz szereg drobnych, bezimiennych cieków. Na obszarze gminy Dobrzyniewo Duże wydzielono następujące obszary prawnie chronione:

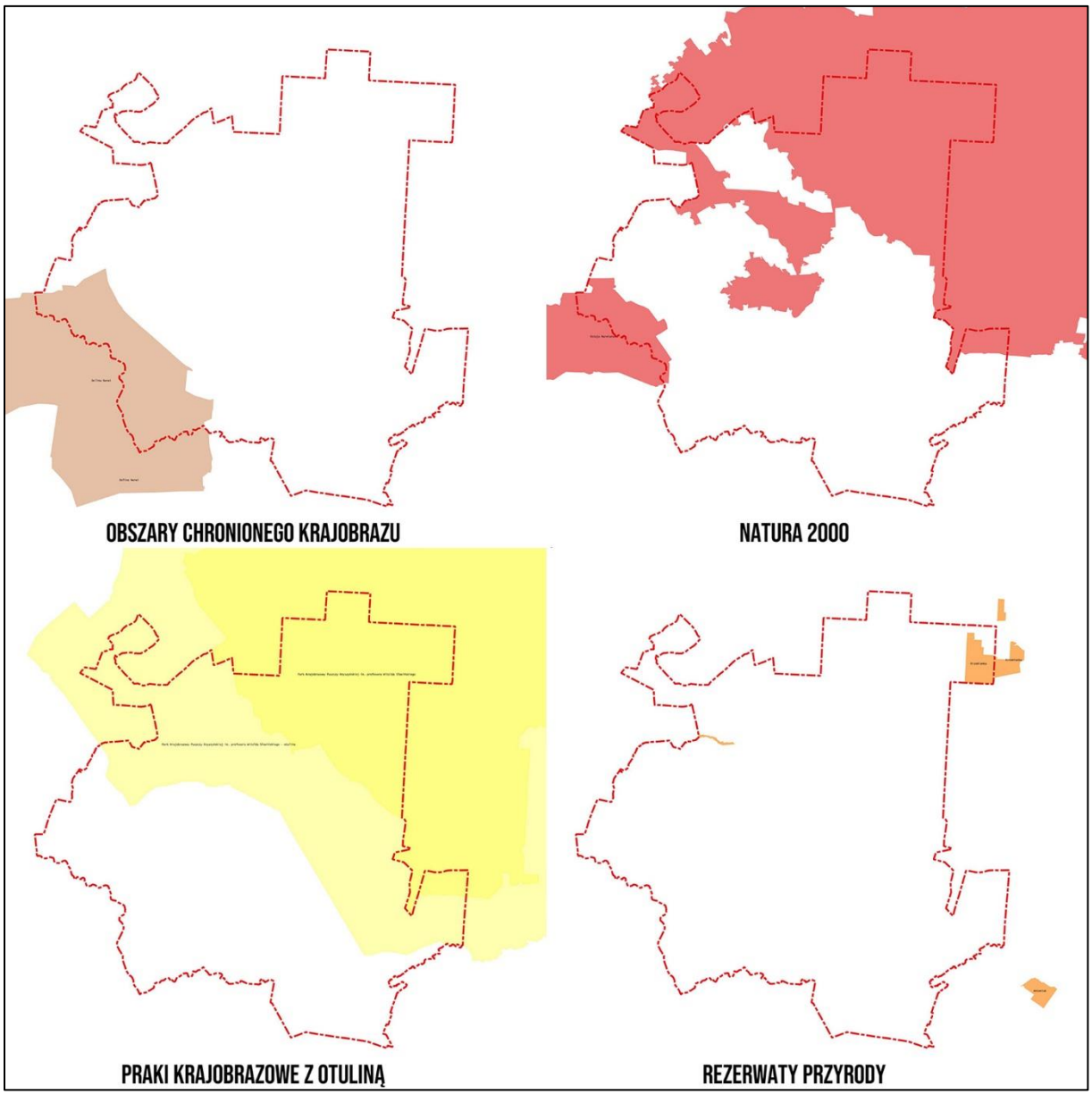

– rezerwat przyrody Krzemianka;
– rezerwat przyrody Kulikówka;

– Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej im. Profesora Witolda Sławińskiego wraz otuliną;
– obszary Natura 2000:
- Puszcza Knyszyńska PLB200003;
- Ostoja Knyszyńska PLH200006;
- Ostoja Narwiańska PLH200024;
– Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Narwi;
– ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów (obligatoryjna dla terytorium całego kraju).

5.1.2. Zarys dziejów obszaru gminy

Osadnictwo w Gminie Dobrzyniewo Duże od pradziejów do średniowiecza

Tereny gminy Dobrzyniewo Duże były zasiedlane już od okresu późnego paleolitu, pomimo iż ziemie te porastały trudno dostępne lasy z mało żyznymi glebami. Dopiero od okresu późnego średniowiecze następuje instensywniejsze zasiedlenie tych terenów, co znajduje swoje odbicie także w źródłach pisanych. Żródła archeologiczne, jakch dostarczają nam badania powierzchniowe AZP są rozproszone znaleziska wytworów rąk ludzkich, które przybliżają nam najdawniejszą historię tych terenów, dostarczają informacji o liczbie, rozkładzie jaki frekwencji materiału zabytkowego na stanowiskach, co w jakiś sposób odzwierciedla intensywność zasiedlania terenów Gminy Dobrzyniewo Duże. Na terenie gminy brak jest jak dotąd stanowisk badanych wykopaliskowo, które z reguły dostarczają danych jakościowych o charakterze osadnictwa. ctwo było rozproszone, wzdłuż dolin Narwii, Spraśli i mniejszych cieków wodnych. W efekcie badań archeologicznych ujawniono na terenie całej gminy 89 stanowisk archeologicznych, na których zarejestrowano 140 faktów osadniczych. Występujący na stanowiskach archeologicznych materiał zabytkowy (ceramika, narzędzia i półwytwory z krzemienia) reprezentuje okresy i kutlury występujące na terenach północno-wschodniej Polski z większą frekwencją materiału zabytkowego datowanego ogólnie na epokę kamienia oraz wczesnego średniowiecza i średniowiecza.

Na wyszczególnionych w tabeli 3, 89 stanowiskach archeologicznych wyróżniono 140 zespołów chronologiczno-funkcjonalnych zabytków (na niektórych stanowiskach reprezentowane były znaleziska przynależne do więcej niż jednej jednostki chronologiczno-kulturowej) a wyszczególnione w tabeli rozróżnienie na osady i ślady osadnictwa związane jest jedynie z ilością materiału zabytkowego który wystąpił na powierzchni stanowiska, i w przypadku większej liczby artefaktów znalezisko określa się jako „osadę", co oczywiście nie zawsze musi odzwierciedlać długotrwałość lub krótkotrwałość zasiedlania danego miejsca. Jednakże cechą charakterystyczną zaobserwowaną na obszarze całej gminy jest nieliczna frekwencja materiału zabytkowego na powierzchni i zdecydowana większość to znaleziska pojedynczych fragmentów ceramiki, półproduktów i produktów z krzemienia, które przypisano do grupy „śladów osadnictwa" i „obozowisk". Drugą, bardzo niekorzystną cechą jest brak dokładniejszego datowania znalezisk, którym w zdecydowanej większości przypisano bardzo ogólną chronologię: „epoka kamienia", „epoka kamienia-epoka brązu", „neolit-epoka żelaza(!)", a w przypadku okresów wczesnohistorycznych i historycznych ograniczono się do datowania na „wczesne średniowiecze" i „średniowiecze". W przypadku 25 znalezisk przypisanych okresowi nowożytnemu jedynie 2 zespoły uzyskały dokładne datowanie. Na 140 wydzielonych zespołów chronologiczno-kulturowych jedynie 8 zespołów uzyskało datowanie w postaci przypisania ich konkretnym kulturom archeologicznym bądź precyzyjnemu okresowi historycznemu. Na terenie gminy znajduje się niezwykle cenne stanowisko

archeologiczne jakim jest datowana okres epoki brązu i epokę żelaza kopalnia krzemienia na gruntach wsi Kopisk (w rejestrze zabytków jako Rybniki Krzemianka). Kilkuletnie badania stanowiska i okolic pozwoliły na ustalenie, że mamy do czynienia z zespołem kopalni typu odkrywkowego, zajmującego znacznie większy obszar niż wpisany do rejestru zabytków. Poza tym na terenie gminy znajduje się także prawdopodobne grodzisko, odkryte dzięki analizie danych pochodzących ze skaningu laserowego LIDAR, oraz 4 kopce - kurhany.

Najliczniej reprezentowane są znaleziska pochodzące z epoki kamienia - 54 zespoły, wśród których 1 zespół pochodzi z późnego paleolitu, 1 zespół z późnego paleolitu/mezolitu, 10 zespołów datowanych jest na mezolit/neolit, 25 zespołów ogólnie jako epoka kamienia, 9 zespołów z okresu neolitu, wśród których rozpoznano materiały należące do kultury niemeńskiej (1 zespół) i kultury ceramiki grzebykowo-dołkowej (także 1 zespół). Wśród 54 zespołów datowanych na neolit udało się jedynie dwa zespoły przyporządkować określonym kulturom archeologicznym. Niestety, znaleziska te to z reguły rozdrobniony, mało niecharakterystyczny materiał ceramiczny oraz mało charakterystyczne znaleziska zabytków z krzemienia, które w latach przeprowadzonych badań pozwalały z reguły na bardzo ogólne datowanie na „okres epoki kamienia".

Drugą najliczniejszą grupą liczącą 25 zespołów są znaleziska datowane na okres nowożytny, z których jedynie dwa uzyskały dokładne daty, a pozostałe określane są jako „nowożytne". Jest to nie duża liczba znalezisk a powodem jest zastosowana podczas badań Archeologicznego Zdjęcia Polski metodologia. W czasie kiedy przeprowadzano część badań terenowych, to jest na początku początek lat 80-tych XX w. instrukcja badań Archeologicznego Zdjęcia Polski nie uwzględniała jeszcze wyznaczania stanowisk z okresu staropolskiego i nowożytnych – do XIX wieku i zdecydowana większość zespołów znalezisk określanych ogólnie jako „nowożytne", pochodzi z najnowszych badań. Kolejna najliczniejsza grupa znalezisk jest datowana na średniowiecze (19 zespołów) oraz wczesne średniowiecze (12 zespołów), niestety żaden zespół datowany na wczesne średniowiecze (od VI do XIII w.) nie uzyskał dokładniejszej chronologii. Kolejną grupę stanowią znaleziska określane rzez badaczy jako datowane na neolit/wczesną epokę brązu (5 zespołów) oraz należące do wczesnej epoki brązu do kultury trzcinieckiej (2 zespoły) oraz z 4 zespoły datowane na epokę brązu, wśród których wyróżniono 2 zespoły należące

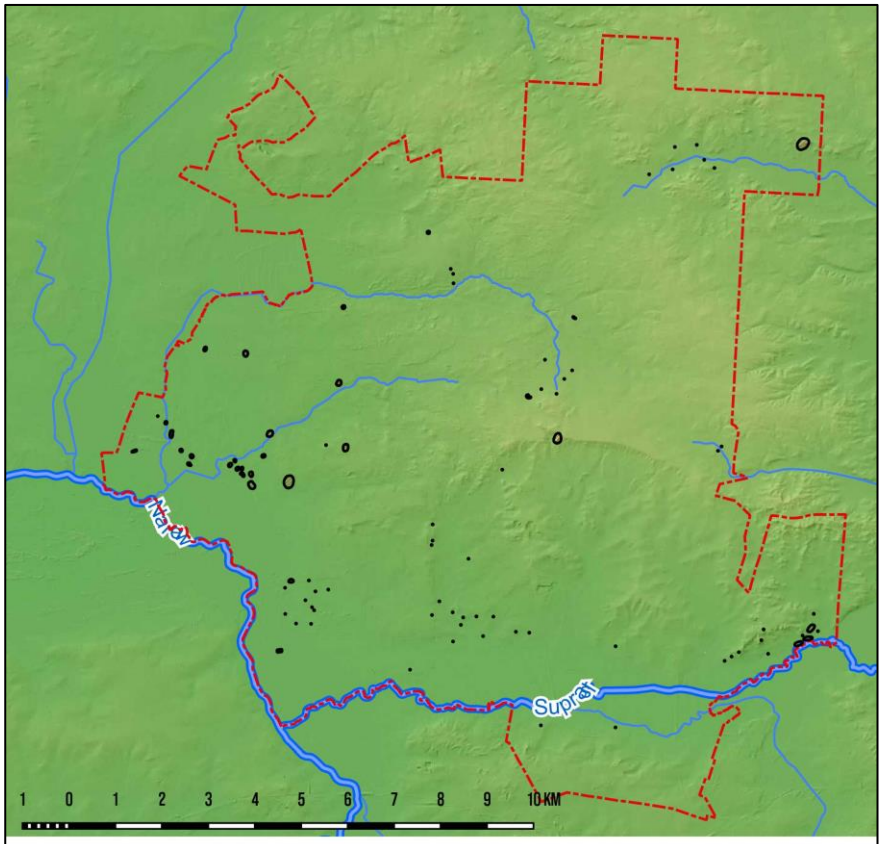

Stanowiska archeologiczne na tle sieci rzecznej i rzeźby terenu (dane ISOK)

do kultury łużyckiej i cyklu łużyckiego. Okres wpływów rzymskich reprezentuje na terenie gminy 1 stanowisko. Dość liczne są znaleziska określane jako „starożytne" (9 zespołów) i „nieokreślone" (5 zespołów). Na znaleziska te składają się materiały, których nie da się przyporządkować konkretnym kulturom archeologicznym, czy też okresom pradziejowym. Spowodowane jest to małą liczebnością materiału zabytkowego, z reguły bardzo rozdrobnionego materiału ceramicznego, mało charakterystycznych znalezisk jak np. odłupki krzemienne, które były w użyciu przez cały okres pradziejów, lub fragmentów przedmiotów o niemożliwej do określenia funkcji a tym samym „nieczułych" na ich datowanie.

Z przedstawionej powyżej analizy materiału zabytkowego, odkrytego podczas badań powierzchniowych należy wysnuć wniosek, że tereny gminy Dobrzyniewo Duże nie były zbyt intensywnie zasiedlane w pradziejach. Niewiele jest stanowisk wielokulturowych oraz brak jest stanowisk, na których można by zaobserwować ciągłość osadniczą od neolitu, poprzez epokę brązu, do czasów nowożytnych. Z analizy przestrzennego rozmieszczenia stanowisk archeologicznych wynika ścisła zależność pomiędzy siecią wodną a osadnictwem od pradziejów do czasów nam współczesnych. Prawidłowość tą dla terenów gminy Dobrzyniewo Duże ilustruje zamieszczona powyżej mapa rozmieszczenia stanowisk archeologicznych, na której daje się zaobserwować koncentracja osadnictwa w części południowej gminy, przy prawie całkowitym braku stanowisk archeologicznych w północnej części gminy, co przede wszystkim podyktowane jest zwartymi kompleksami leśnymi Puszczy Knyszyńskiej, a bardzo rzadkie osadnictwo centralnej części gminy wynika, iż jest to teren wysoczyznowy, pozbawiony cieków wodnych.

Dzięki znaleziskom z okresów pradziejowych z terenu gminy Dobrzyniewo Duże, możliwe jest przedstawienie zarysu pradziejów gminy Dobrzyniewo Duże. W próbie tej posiłkować się możemy dodatkowo licznymi znaleziskami zabytków archeologicznych na pozostałych ziemiaach Polski, dzięki którym archeolodzy w miarę dobrze rozpoznali i opisali procesy osadnicze zachodzące w pradziejach.

Paleolit i mezolit – starsza i środkowa epoka kamienia

Najstarsze ślady pobytu człowieka na terenach gminy Dobrzyniewo Duże odkryto na gruntach wsi Ponikła, gdzie znaleziony rdzeń służący do produkcji półwytworów i wytworów z krzemienia wiązany jest się z kręgiem kultur z liściakami. Paleolit schyłkowy obejmuje okres późnego zlodowacenia, nieznacznie przekraczając granicę plejstocenu i obejmuje początki holocenu, zamykającym się w przedziale czasowym pomiędzy 14 tysiącleciem p.n.e. do 8 -7 tysiąclecia p.n.e.. Pozostałością bytności ludów penetrujących te ziemie, które związane były z migrującymi z południa na północ w lecie i odwrotnie w zimę łowcami renifera, są charakterystyczne zabytki krzemienne służące do wyrobu grotów strzał i narzędzi do obróbki skór. Pobyt łowców i zbieraczy z tego okresu, ze względu na charakter gospodarki – sezonowe obozowiska - był krótkotrwały i dlatego znaleziska bytności należą do nielicznych i ubogich ale niezwykle cennych. Drugim stanowiskiem, na którym odkryto ślady bytności grup ludzkich datowanym przez badaczy na schyłkowy paleolit-mezolit, jest stanowisko w Szaciłach.

Okres mezolitu, nazywany środkową epoką kamienia, na ziemiach polskich datuje się na czas od około 8300 do około 4000 lat p.n.e. . Jest to okres ocieplenia klimatu, w którym panowały sprzyjające warunki dla osadnictwa. Tereny w okolicach większych rzek i ich dopływów, z licznymi piaszczystymi pagórkami, były typowymi miejscami obozowisk mezolitycznych myśliwych i rybaków. Jedynymi pozostałościami po ludności mezolitycznej są materiały krzemienne, głównie są to odpadki powstałe podczas wytwarzania narzędzi krzemiennych lub napraw narzędzi krzemiennych. Nielicznie

znajdowane gotowe wyroby krzemienne to najczęściej zbrojniki strzał, z reguły takie, które zostały porzucone lub zniszczone w trakcie użytkowania. Ludność w okresie mezolitu reprezentowała typ gospodarki zbieracko-łowieckiej, co wymuszało częste przemieszczanie się z miejsca na miejsce w poszukiwaniu terenów obfitujących w pożywienie, często podążając za stadami zwierząt, na które polowano. Charakter gospodarki przyswajającej „dobra" natury rzutował z pewnością na strukturę społeczną, model osadniczy grup ludzkich. Jedyne stanowisko datowane jako pewne na okres mezolitu ujawniono na polach wsi Leńce. W materiale znalezionym na stanowiskach w Borsukówce, Chrabołach, Dobrzyniewie Dużym, Jaworówce, Kopisku, Pogorzałkach, Rybakach, Szaciłach wyróżniono mało charakterystyczny materiał krzemienny, który badacze bardzo szeroko datują na okresy mezolit-neolit, mezolit-epoka żelaza, epoka kamienia-mezolit?.

Neolit – młodsza epoka kamienna

W okresie neolitu na ziemie Polski migrują grupy ludzkie, które przyniosły ze sobą umiejętności gospodarki wytwórczej: uprawy ziemi oraz hodowli. Jak do tej pory nie stwierdzono, aby najstarsi rolnicy pochodzenia południowego a związaniu z tzw. kręgiem kultur naddunajskich penetrowali ziemie należące do Gminy Dobrzyniewo, chociaż stanowiska ze znaleziskami ludności kultur naddunajskich są dość liczne na nieodległej Lubelszczyźnie. Na terenach obecnie należących do Gminy Dobrzyniewo Duże w okresie neolitu rozwijały się kultury łączące tradycje gospodarki zbieracko-łowieckiej z rolnictwem nazywane do niedawna kulturą ceramiki grzebykowo dołkowej. Niewielkie grupy tej ludności zamieszkiwały enklawy leśne łącząc tradycje gospodarki zbieracko-łowieckiej z rolnictwem. Na stanowisku w Rabakach wyróżniono znaleziska, które badacze wiążą z kulturą niemeńską. Kultura ta powstała w okresie mezolitu w VII-IV tysiącleciu p.n.e. na terenach w dorzeczu Niemna, Wili, Prypeci i Narwi i należy do kręgu kultur z ceramiką grzebykowo-dołkową. Charakteryzowała ją gospodarka myśliwsko-rybacko-zbieracka i jedynie w najpóźniejszych zespołach poświadczono hodowlę bydła, świni i konia.

Epoka brązu

Znaleziska jednoznacznie przypisane do wczesnej epoki brązu i związane z kulturą trzciniecką (na ziemiach polskich około 1900 -1000 p.n.e.) odkryto na stanowiskach w Borsukówce oraz Rybakach – na tym samym, na którym wydzielono materiały kultury niemeńskiej. Ludność kultury trzcinieckiej posiadała umiejętność wytopu metali, w szczególności brązu i wytwarzała z niego zarówno narzędzia, broń jak i ozdoby. Nie odstąpiła jednak od wytwórczości krzemieniarskiej i właściwie przez cały okres jej trwania posługiwała się wyrobami krzemiennymi. Ludność tej kultury prowadziła raczej osiadły tryb życia trudniąc się głównie rolnictwem. Ludność kultury trzcinieckiej grzebała swoich zmarłych najczęściej w obrządku szkieletowym pod nasypami kurhanów, chociaż występują także groby szkieletowe płaskie, bez nasypu. Niektórzy badacze utożsamiali ją z ludnością prasłowiańską co nie jest jednoznaczne i do dziś toczą się spory o jej przynależność etniczną.

Bardzo nielicznie na terenie gminy Dobrzyniewo Duże reprezentowane są stanowiska ludności **kultury łużyckiej**. Znaleziska zabytków przypisywanych ludności tej kultury powszechnie występują na terenie Polski i Europy i datowane są od epoki brązu do epoki żelaza. Mieszczą się więc w dość rozległym przedziale chronologiczno-kulturowym, zarówno w środkowej jak i młodszej epoce brązu do epoki żelaza (od 1700-1500 p.n.e, faza środkowa do 700-400 p.n.e, faza późna sięgająca do epoki żelaza - tzw. Halsztat D). Należy do tzw. Kręgu kultur pól popielnicowych do którego zaliczana jest głównie ze względu na formę pochówków ciałopalnych, w których zwęglone szczątki umieszczano w urnach i

zakopywano w ziemi. Na cmentarzyskach znajdowane są liczne urny, często z bogatym wyposażeniem. Ludność tej kultury opanowała w wysokim stopniu umiejętność wytopu metali kolorowych, a w późnej fazie swojego rozwoju, także żelaza. Charakteryzowała się bogatym zdobnictwem wytwarzanych przedmiotów i naczyń. Zamieszkiwała zamknięte osady, nierzadko mające charakter obronny oraz budowała trudno dostępne warownie. Z terenu Polski znane są także grodziska tej kultury. Ślady związane z pobytem ludności tej kultury odkryto jak do tej pory jedynie na dwu stanowiskach na terenie wsi Rybaki.

Archeologom nie udało się jeszcze ustalić która, lub które z kultur archeologicznych znanych na terenie północno-wschodniej Polski eksploatowały szyby kopalni krzemienia znane z terenu gminy Dobrzyniewo Duże z okolic Kopiska, na stanowisku „Rybniki-Krzemianki". Archeolodzy zinwentaryzowali około 300 wyrobisk. Krzemień wydobywany był na kilka sposobów: drążąc głębokie do 4 metrów szyby oraz wcinając się w zbocze wzgórza (wydmy). Kopalnie te datuje się na epokę brązu i epokę żelaza, na czasy od około 1000 p.n.e. Można sądzić, że kopalnie w Kopiskach dostarczały surowiec, półprodukty a także zapewne narzędzia krzemienne na obszary na północ od Bugu, na wschód od Wisły po obszary nadbałtyckie.

Jak do tej pory nie odkryto na terenie gminy Dobrzyniewo Duże śladów osadnictwa z okresu lateńskiego a z kolejnego chronologicznie okresu wpływów rzymskich pochodzi jedynie ślad osadnictwa w Jaworówce, jednak materiał był mało charakterystyczny i nie pozwolił badaczom na określenie przynależności kulturowej. Poprzez analogie do pozostałych terenów Polski możemy przypuszczać, że znaleziska z tego okresu wiążą się z migracjami ludów, między innymi germańskich. Nie brak jednak teorii o miejscowym - autochtonicznym pochodzeniu ludności, pozostającej pod wpływem starożytnego Rzymu i ludów migrujących przez jego prowincje. Liczni badacze sugerują, że ludność zamieszkująca w tym czasie tereny w dorzeczu Wisły mogła stanowić element protosłowiański. Znaleziska przedmiotów kultury materialnej manifestują się elementami uzbrojenia, są to miecze, „umba" tarcz, noże, groty włóczni i strzał, oraz bogatym zdobnictwem przedmiotów metalowych, zarówno z metali szlachetnych, jak i brązu, miedzi. Są to głównie różnego rodzaju zapinki (fibule), guzy, pierścienie itp. Często spotykane są rzymskie denary zarówno z okresu Republiki jak i cesarstwa.
Według badaczy w widłach Biebrzy i Narwi na początku naszej ery zaczynają pojawiać się pierwsi osadnicy mieszanej ludności bałtycko-słowiańskiej a cechą charakterystyczną było grzebanie zmarłych pod kurhanami.

Wczesne średniowiecze i średniowiecze

Na terenie gminy Dobrzyniewo znaleziska z tego okresu poświadczono na licznych osadach i śladach osadnictwa w Borsukówce, Chrabołach, Dobrzyniewie Dużym, Rybakach a na gruntach Krynic dzięki nowoczesnym nieinwazyjnym technikom archeolodzy odnaleźli grodzisko datowane przez odkrywców na wczesne średniowiecze. Niestety wszystkie znaleziska na stanowiskacj, jakie do tej pory przypisano temu okresowi chronologicznemu nie posiadają dokładniejszego datowania a okres wczesnego średniowiecza datowany jest na ziemiach polskich na wieki od VI do XIII.

Późniejsze osadnictwo związane może być już z rycerskimi nadaniami, które z czasem przechodzą w większe majątki szlacheckie zaliczane już do okresu Staropolskiego. Z okresu tego dysponujemy już źródłami pisanymi, z których pochodzą wzmianki o najstarszych miejscowościach w gminie. Dla porządku poniższe informacje dotyczące najstarszych wzmianek o miejscowościach w gminie podajemy w porządku alfabetycznym a dane skąd je zaczerpnięto pochodzą z publikacji: *Nazwy*

miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany, pod red. Kazimierza Rymuta oraz strony internetowej Gminy Dobrzyniewo Duże (

BOHDAN – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1962 r.;

BORSUKÓWKA – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1557 r. (*„w siole Borszukowce”*);

CHRABOŁY – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1559 r. (*„Chraboly”*);

DOBRZYNIEWO – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1536 r.;

FASTY – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1529 r. (*„Chwasty”*);

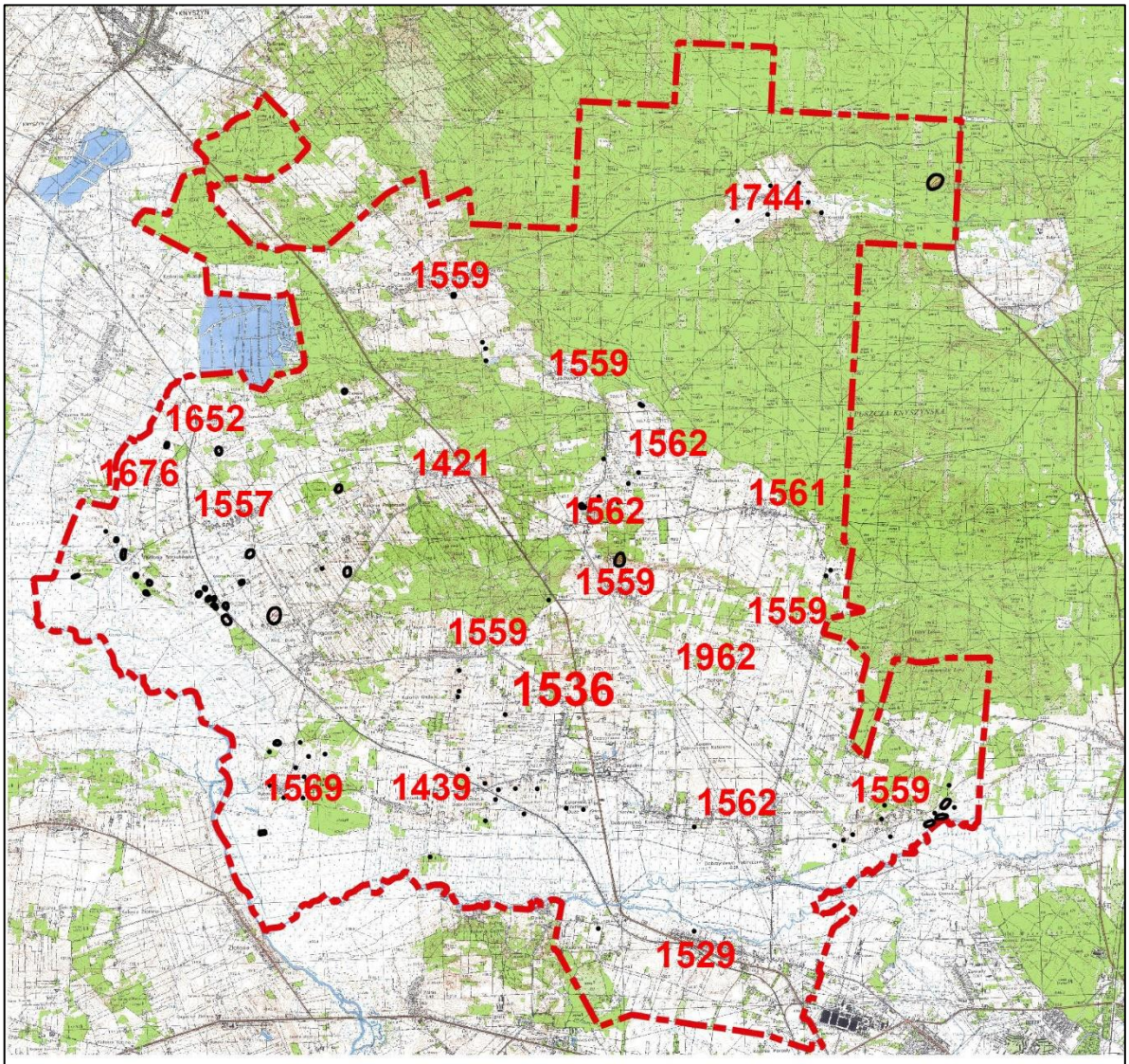

Rozmieszczenie stanowisk archeologicznych na tle współczesnej sieci osadniczej. Daty przy nazwach miejscowości odnoszą się do pierwszej informacji o miejscowościach w źródłach pisanych

GNIŁA – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1559 r. (*„Gniła”*);

JAWORÓWKA – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1439 r. (*„Jaworowka”*);

KOBUZIE – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1676 r. (*„Kobuzie”*);

KOPISK – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1744 r. (*„Kopisko”*);

KOZIŃCE – po raz pierwszy pojawia się w 1421 r.;

KRYNICE – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1559 r.;

KULIKÓWKA – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1559 r. (*„Kulikowka”*);

LEŃCE – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1559 r.;
LETNIKI – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1559 r.;
NOWOSIÓŁKI – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1652 r.
NOWE ALEKSANDROWO – po raz pierwszy nazwa pojawia się w II poł. XIX w.
OBRUBNIKI – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1562 r.
OGRODNIKI – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1562 r.
PODLEŃCE – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1878-86;
POGORZAŁKI – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1528 r. (*„Pohorełka”*);
PONIKŁA – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1561 r. (*„Ponikli”*);
RYBAKI – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1569 r.
SZACIŁY – po raz pierwszy nazwa pojawia się w 1562 r.
ZALESIE – wieś powstała pod konieclat 20-tych XX w.

Nazwa Podlasie po raz pierwszy pojawia się w źródłach pisanych u Wincentego Kadłubka, który pod rokiem 1192 r. użył nazwy *Polexiani*. Bulla papieska w 1253 r. podaje nazwę *Pollexia* a później występuję nazwa *Podlachia* . Z kolei w dokumentach Wielkiego Księstwa Litewskiego ziemie te zawsze określano jako *Podljasze*. Według etymologów nazwy te miały oznaczać ziemie należące do Lachów. Prze stulecia ziemie województwa podlaskiego były miejscem przenikania się wpływów kulturowych zachodu i wschodu i do dzisiaj charakteryzują się znacznym zróżnicowaniem.
Według niektórych badaczy Podlasie do schyłku średniowiecza były słabo zaludnionym lub w ogóle nie zamieszkanym obszarem buforowym, swoistą ziemią niczyją, co miało zabezpieczać wszystkich sąsiadów przed wzajemnymi napadami. Sprzyjały temu przede wszystkim warunki naturalne, takie jak zwarta pokrywa leśna, bagna, mokradła, cieki wodne i brak żyznej ziemi do uprawy. Podlasie oddzielało Polskę od Rusi oraz państw ludów bałtyckich: Jaćwingów i Litwinów. W 1253 r. ziemie te miały należeć do książąt krakowsko-sandomierskich a od 1323 r. należały do województwa trockiego w Wielkim Księstwie Litewskim i zostały w 1513 r. przyłączone do nowo powstałego województwa podlaskiego.
Ziemie te zamieszkiwali Jaćwingowie ale wskutek kolonizacji mazowieckiej, ruskiej i litewskiej zostali całkowici wyparci z tych terenów we wczesnym średniowieczu. Kolonizacja mazowiecka objęła między innymi Wysoczyznę Białostocką z ziemiami należącymi obecnie do gminy Dobrzyniewo. Koniec wojen z Litwą, a następnie pokonanie Krzyżaków przynoszą zatem tym terenom początek stałego i trwałego osadnictwa. Poprzednie ciągle walki o ziemie pograniczne między Mazowszem, Litwą, Krzyżakami a niegdyś Rusią i Jaćwieżą niszczyły grody i wsie, ziemie krócej lub dłużej były opustoszałe. Obecnie utrwaliła się władza polityczna i granice polityczne. Spokój przyniósł ze sobą utrwalenie osadnictwa.

Na terenach dzisiejszej gminy Dobrzyniewo polowali książeta litewscy Witold i Zygmunt Kiejstutowiczowie oraz królowie polscy Kazimierz Jagiellończyk i Aleksander Jagiellończyk. W odległości jednej mili od Knyszyna znajdowała się prawdopodobnie Wodziłówka, to jest zaginiony dworzec myśliwski wielkich książąt litewskich z XV w. Podczas polowań w dworze tym miały toczyć się poufne rozmowy międzynarodowe.

Do XV wieku obszary te pokrywały lasy i bagna a przy przeprawach rzecznych lokowano punkty osadnicze pełniące funkcje strażnicze i handlowe. Dopiero ustabilizowanie się sytuacji politycznej w państwie polsko-litewskim, związane z unią personalną Polski z Litwą, oraz upadek polityczny zakonu krzyżackiego, który kierował ekspansję także na te ziemie, spowodowały, że Podlasie w połowie XV w.

mogło być intensywniej zagospodarowywane. Na początku XVI w. ziemie należące do gminy Dobrzyniewo Duże należały do Mikołaja Radziwiłła, który je przekazał królewiczowi Zygmuntowi, dając początek starostwu knyszyńskiemu. W latach 1530-1939 w widłach Narwi i Biebrzy funkcjonowało należące do dóbr królewskich starostwo knyszyńskie, do którego w 1572 r. przyłączono starostwo goniądzkie i od tego czasu uchodziło za najbogatsze w Rzeczpospolitej. W latach 1530-1572 ziemie starostwa były dobrami własnymi króla Zygmunta Augusta. W skład starostwa wchodziły 2 miasta, 56 wsi i na jego terenie początkowo istniały 4 folwarki, z folwarkiem dobrzyniewskim. Folwarki dzieliły się na wójtostwa a te z kolei na wsie. w 1553 r. starostą został Piotr Chwalczewski, który wkrótce założył na terenie starostwa 16 wsi oraz liczne stawy.

Okres intensywnego osadnictwa na terenach obecnego województwa podlaskiego przypada na wieki XV i XVI. Powstające wówczas osadnictwo wytworzyło nieregularną zabudowę i rozproszony układ pól, które zostały zmienione dzięki przeprowadzanej od połowy XVI w. do początku XVII z inicjatywy królowej Bony reformy, zwanej „pomiarą włóczną". Król Zygmunt II August wydał 1 kwietnia 1557 roku ustawę zwaną *Sprawa Włoczna*, na podstawie której Piotr Chwalczewski, dokonał podziałów nieruchomości na kolejnych należących do króla terenach. Pomiar włóczny polegała na wprowadzeniu nowej organizacji w układzie przestrzennym. Każdemu gospodarstwu przydzielano 1 włókę ziemi (21,3 ha). Pozostałe ziemie, które nie wchodziły w skład przydziałów, przeznaczone były na tworzenie folwarków o powierzchni do kilkunastu włók lub oddawane na wspólny użytek wsi (pastwiska, lasy). Obszar wsi dzielono na trzy pola uprawne a przez środek wsi wytyczano *niwę siedzibną*, przeznaczoną pod zabudowę. Każdy osadnik otrzymywał po jednym zagonie w każdym z trzech pól i jeden zagon pod budowę zagrody. Wszystkich obowiązywała jednolita zabudowa zagród oraz trójpolowy system uprawy ziemi. Założona w ten sposób wieś miała charakter ulicówki. Domy stały w rzędzie (lub dwóch rzędach po obu stronach) przy drodze, za domami były budynki inwentarskie, na końcu stodoły. Często za stodołami była druga, równoległa do głównej *droga zastodolna*. Dzięki tak przeprowadzonym zmianom wsie uzyskały regularny charakter, często zachowywany przez kolejne kilkaset lat, a dochody z dóbr królewskich wzrosły kilkakrotnie. Charakterystyczną cechą tej reformy była komasacja gruntów, wprowadzenie trójpolówki i zastąpienie obciążenia chłopów świadczeniami w naturze na rzecz czynszu. Przeprowadzona reorganizacja polegała na skomasowaniu rozproszonego osadnictwa wiejskiego w duże i zwarte wsie-ulicówki, o ściśle określonych granicach.

W 1569 r. województwo podlaskie zostało włączone do Korony, stając się buforem pomiędzy Wielkim Księstwem Litewskim a Koroną. Druga połowa XVII w. rozpoczyna okres upadku gospodarczego i rozpoczyna kilkudziesięcioletni okres wojen z Kozakami i Tatarami (1648-1654), Rosjanami (1654-1656), Szwedami (1655-1656), Węgrami (1657) i Turkami, w czasie których zarówno Korona jak i Litwa poniosły duże straty ludnościowe i materialne. W XVII w. zanotowano w Polsce jedynie 32 dni pokoju. Liczne przechody wojsk szwedzkich, polskich, tatarskich oraz łączące się z tym głody i epidemie dokonały wielkich spustoszeń. Zmniejszyło się znacznie zaludnienie, a niektóre okolice zupełnie się wyludniły. Szczególnie dotkliwe były zniszczenia dokonane przez sprzymierzonych z Polską Tatarów, którzy zniszczyli wiele wsi i uprowadzili w jasyr sporo ludności. Jeszcze w 1664 r. liczne wsie królewskie w województwie podlaskim stały pustką. Wszystko to doprowadziło do wyludnienia miast i wsi, upadku rzemiosła i handlu. Większość miast uległa zniszczeniu i już nie powróciła do dawnej świetności, przeobrażając się z ośrodków produkcji rzemieślniczo-przemysłowej,

nieraz wysoko wyspecjalizowanej (np. Bielsk, Brańsk, Drohiczyn, Tykocin) w osady rolnicze. W tym też czasie nasiliły się konflikty religijne, które nie sprzyjały rozwojowi kultury, osłabła tolerancja, co było wynikiem kontrreformacji.

W 1795 r. po III rozbiorze Rzeczypospolitej niemal cały obszar obecnego województwa znalazł się w zaborze pruskim, w departamencie białostockim Nowych Prus Wschodnich. W 1807 r. na mocy traktatu tylżyckiego utworzono Księstwo Warszawskie, w którego granicach znalazła się zachodnia części departamentu białostockiego.

Po 1815 r. Podlasie znalazło się pod panowaniem cara, przy czym południową część historycznego Podlasia włączono do tzw. Kongresówki co miało swoje konsekwencje w postaci silniejszego związania z etnicznie polskimi ziemiami, podczas gdy część północna zintegrowała się z kulturą ruską. Wyrazem tego było między innymi łatwe zlikwidowanie kościoła unickiego, co nastąpiło od 1839 r. Rusyfikacja ziem Podlasia uległa zahamowaniu na przełomie XIX i XX w. między innymi na skutek narodzin białoruskiej i ukraińskiej świadomości narodowej ale przede wszystkim, wskutek tożsamości mieszkających tu Polaków.

Podczas powstania listopadowego 1830 r. obwód białostocki stał się miejscem koncentracji armii rosyjskiej, doszło tu także do kilku bitew m.in. pod Tykocinem, Rajgrodem. W ramach represji po powstaniu władze carskie wprowadziły granicę celną między Królestwem Polskim a Cesarstwem co spowodowało, że dla uniknięcia wysokich ceł wielu przemysłowców przeniosło swoje zakłady w okolice Białegostoku, znajdującego się wówczas w granicach cesarstwa, co z kolei rozpoczęło proces uprzemysłowienia tych terenów.

Niezwykle dramatyczny przebieg miały wydarzenia z okresu powstania styczniowego 1863 r. na terenie wsi Jaworówka. W odwecie za opór, jaki stawiali mieszkańcy rosyjskiemu zaborcy naczelnik Kraju Północno-Zachodniego Murowiow 17 sierpnia 1863 r. przesłał do dowódcy garnizonu w Białymstoku płk. Mikołaja Zoege von Manteufla depeszę następującej treści: „*po otrzymaniu niniejszego wieś Jaworówkę o 12 wiorst od Białegostoku spalić i miejsce gdzie stała zaorać, a mieszkańców odstawić do Białegostoku, aż do dalszego o nich rozporządzenia*”. Grodzieński gubernator gen. Iwan Skworcow także 17 sierpnia 1863 wystosował pismo do Manteufla, w którym rozkazał: „*….Polecam Wam: w obecności szlachty osady Jaworówka i możliwie dużej ilości okolicznych chłopów, dworzan i szlachty, a także w obecności oddziału wojska starannie przejrzeć wszystkie domy tej ludności czy nie pozostał kto z rodziny, a także wynieść wszystkie sprzęty i wyprowadzić zwierzęta należące do ludności, przeczytać im moją decyzję i spalić całą okolicę Jaworówki, potem zniszczyć wszystkie ślady zamieszkałej osady, oddać grunty sąsiedniej wspólnocie chłopskiej, ...*”. 18 sierpnia 1863 r. Rosjanie spacyfikowali wieś, prawdopodobnie powiesili 7 mieszkańców a najbardziej krnąbrnych mieszkańców żywcem spalili w specjalnie zbudowanej na uroczysku Biała Góra szopie. Pozostałych mieszkańców, czyli 144 osoby zesłano do Turkiestanu, gdzie założyli wieś, którą nazwali Jaworówka. Zesłańcy nigdy nie zostali objęci amnestią i dopiero w 1921 do niepodległej już Polski wróciły 2 rodziny. Z inicjatywy wileńskiego historyka Edwarda Hermanowskiego w okresie międzywojennym na cmentarzu w Dobrzyniewie zostały pochowane szczątki ludzkie, które wykopywano na terenie uroczyska Biała Góra.

W latach 60-tych XIX w. centrum uprzemysłowienia regionu stał się Białystok, który przyciągał fachowców także z zachodu Europy, głównie protestantów. W połowie XIX w. w Dobrzyniewie Fabrycznym poświęcono w fabryce ewangelicki dom modlitwy, kantorat oraz szkołę a pobliskich

Ogrodnikach zachował się cmentarz ewangelicki ujęty w gminnej ewidencji zabytków. Rozwojowi gospodarczemu sprzyjała budowa linii kolejowych: warszawsko-petersburskiej (1862), brzesko-grajewskiej (1873), Białystok-Baranowicze (1886), Siedlce-Wołkowysk (1906), Grodno-Suwałki-Orany (1899).

W latach I wojny światowej w kwietniu 1915 r. Białystok został zbombardowany przez niemieckie samoloty i balony. Wobec zbliżających się do Białegostoku wojsk niemieckich Rosjanie pospiesznie wycofali się z miasta, niszcząc elementy infrastruktury komunikacyjnej, przemysłowej, energetycznej oraz magazyny i budowle w koszarach. Na wschód wywieziono maszyny i urządzenia stanowiące wyposażenie zakładów i cenne metale. To czego nie zagrabiono wysadzano i palono. Wojska niemieckie wkroczyły do Białegostoku 13 sierpnia 1915 roku, kończąc trwające od 1807 roku rządy rosyjskie. Okupant niemiecki dostosował gospodarkę dla potrzeb prowadzonej wojny, eksploatując siłę roboczą miejscowe zasoby materialne. W odpowiedzi na grabieżcą politykę Niemiec oraz w dążeniu do odzyskania niepodległości w drugiej połowie 1916 roku zawiązano miejscową Komendę Polskiej Organizacji Wojskowej.

Po odzyskaniu niepodległości w wojnie 1920 roku brali udział liczni ochotnicy z Dobrzyniewa i okolic. W czasach Polski Niepodległej zbudowano w Dobrzyniewie pierwszą szkołę i dom ludowy, założono Kasę Stefczyka, przeprowadzono komasację gruntów. Po I wojnie światowej Podlasie znalazło się w granicach województwa białostockiego. Także starostwo knyszyńskie znalazło się w województwie białostockim, którego ostatnim użytkownikiem był Karol Roger Raczyński a część dóbr była dzierżawiona przez Jana Tyszkiewicza i Zofię Czartoryską. W latach II wojny światowej kolejni okupanci tych terenów Sowieci zniszczyli zabudowania folwarczne i wycięli drzewostan a po przejęciu tych terenów przez Niemcy odbudowano folwark, który jednak pod koniec wojny został przez nich spalony.

II wojna światowa rozpoczęła się okupacją radziecką (Dobrzyniewo znalazło się w obszarze tzw. Białorusi Zachodniej) i wywózkami mieszkańców na Wschód w 1939 i w 1940 roku. Po agresji Niemiec na Związek Radziecki w 1941 roku rozpoczęła się okupacja niemiecka. Działania frontowe ominęły tereny Dobrzyniewa. Na cmentarzu w Nowosiółkach znajduje się zbiorowa mogiła i pomnik upamiętniający masowo mordowanych w 1943 r. przywódców ruchu ludowego na Białostocczyźnie. Zginął wówczas m.in. Władysław Praga, najmłodszy poseł na Sejm w 1928 r., wybrany z listy PSL oraz Mieczysław Błachuszewski, komendant Okręgu VII (województwo białostockie) Batalionów Chłopskich. W końcu lipca 1944 roku Niemcy opuścili te ziemie, weszły tu ponownie wojska sowieckie i rozpoczęło się tworzenie nowej władzy polskiej. We wrześniu 1944 roku NKWD rozpoczęło aresztowania członków Armii Krajowej, których później wywożono w głąb Rosji. Trwające jeszcze dwa lata walki podziemia w obronie niepodległości zakończyły się klęską. Władzę objęli komuniści.

Do 1 stycznia 2002 r. siedzibą gminy było Dobrzyniewo Kościelne, przemianowane na gminę Dobrzyniewo Duże z siedzibą w Dobrzyniewie Dużym.

Charakterystyczną cechą obecnego województwa podlaskiego jest jego największe w Polsce zróżnicowanie etniczne i kulturowe – wśród wielu tradycji, nie licząc kultury polsko-łacińskiej, najsilniejsza do dziś pozostaje tradycja wschodnio chrześcijańska z siecią obiektów sakralnych wschodnich chrześcijan. Specyficzną sytuację wielonarodowościowa Podlasie zawdzięcza

uwarunkowaniom historycznym, sięgającym zarówno dawnych, jak i nowszych okresów związanych ze zmianami granic państwowych i administracyjnych, stosunków ekonomiczno-społecznych, a w konsekwencji i etniczno-kulturowych. Od wieków na terenach tych zamieszkiwali jednocześnie Polacy, Białorusini, Żydzi, Ukraińcy, Litwini, Rosjanie, Niemcy, Tatarzy i Romowie. Mniejszości narodowe i etniczne wniosły znaczący wkład w rozwój społeczny i gospodarczy tych ziem i stworzyły odmienną, interesującą kulturę ludową, a zwłaszcza muzykę i obrzędowość tych terenów.

5.2.3. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne jest źródłem tożsamości i ciągłości różnych grup społecznych na danym terenie. Termin ten został przyjęty przez organizację UNESCO w październiku 2003 r. w Paryżu w Konwencji o ochronie dziedzictwa niematerialnego.
Zgodnie z treścią artykułu 2 Konwencji dziedzictwem niematerialnym są: „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedza i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturowa - które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.
Niematerialne dziedzictwo kulturowe, zgodne z definicją podaną powyżej, przejawia się w następujących dziedzinach:

- tradycje i przekazy ustne, których nośnikiem jest język: bajki, legendy, przysłowia, zagadki, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, modlitwy, śpiewy, lamenty pogrzebowe, zawołania, zaklęcia;
- sztuki widowiskowe;
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne: rytuały i zwyczaje doroczne, sytuacyjne, rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremoniały lokalne, zwyczaje odpustowe, pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki nawiązywania kontaktów międzyludzkich, gwarę;
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym;
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata: tradycyjne sposoby leczenia, zamawiania medyczne, meteorologia ludowa, wiedza o wszechświecie.

Dziedzictwo niematerialne gminy związane jest między innymi z podtrzymywaniem lokalnych tradycji ludowo-folklorystycznych, pielęgnujących tożsamość regionu. Od 1954 r. w gminie działa Zespół Folklorystyczny „Narwianie” a w jego skład wchodzą mieszkańcy gminy Dobrzyniewo Duże oraz okolicznych miejscowości. Członkowie zespołu występują w strojach podlaskich – nadbużańskich. W swoim repertuarze zespół posiada wiele obrzędów ludowych takich jak: sianokosy, królewna pól, wianek przedślubny, kiszenie kapusty, śmigus-dyngus, a także piosenek ludowych, strażackich, frywolnych i biesiadnych. Zespół reprezentuje gminę podczas występów w kraju i za granicą.

Krótszą historię zaczynającą się w 2014 r., chociaż niezwykle bogatą, ma zespół śpiewaczy „Dobrzyniacy”. Zespół charakteryzuje różnorodność repertuaru: staropolskie pieśni ludowe, pieśni

religijne. „Dobrzyniacy” mają na swoim koncie wiele występów oraz wyróżnień na takich imprezach jak: "Przegląd Pieśni Ludowych w Szorcach"; "Powiatowe Prezentacje Tradycji Ludowej w Pogorzałkach"; "Powiatowy Przegląd Zespołów Śpiewaczych w Mońkach"; "Przegląd Kolęd i Pastorałek w Białymstoku pod patronatem Radia i Telewizji Jard; "Religijny Festiwal Pieśni Maryjnej w Bobrówce" oraz "Miejski Przegląd Dorobku Artystycznego w Białymstoku".

Pod względem językowym gwary Podlasia, czyli obszaru między Narwią a Bugiem stanowią część dialektu mazowieckiego. Kształtowały się one pod wpływem dialektu mazowieckiego z dużym wpływem języków wschodniosłowiańskich: białoruskim i ukraińskim, oraz gwary północnokresowej.

Podlaski strój ludowym był jednorodny i posiadał wiele odmian. Najbardziej znany i rozpowszechniony jest strój nadbużański, choćby przez fakt, iż występuje w nim zespół „Narwianie”. Poniższy opis za: https://etnograficzna.pl/stroje-ludowe-stroj-podlaski-nadbuzanski/nie
Stroje męskie i kobiece na całym Podlasiu były szyte z samodziałów. Męskie stroje podlaskie: kapelusze plecione z żytniej słomy oraz rogatywki z granatowego sukna z obszyciem sukiennym lub barankowym. Charakterystyczna była długa koszula o kroju przyramkowym, szyta z płótna lnianego, wyłożona na spodnie. Na kołnierzyku, listwie naszytej wzdłuż zapięcia z przodu koszuli i na mankietach ozdabiano haftem tkackim. Do tego zakładano spodnie, również lniane, ale po I wojnie światowej zaczęto nosić modne wówczas sukienne bryczesy. Na koszule często nakładano kamizelę miejskiego kroju. Mężczyźni na całym Podlasiu nosili sukmany z folowanego brązowego samodziału, ozdobione naszytymi sznureczkami w miejscach zszyć, przy kołnierzyku i wzdłuż zapięcia. Sukmany przewiązywano pasami zwanymi *pojasami*, utkanymi wątkiem wełnianym na osnowie lnianej, w tonacji pomarańczowo-czerwonej. Na nogi zakładano lniane lub wełniane onuce i *postoły* – łapcie plecione z łyka. Na całym Podlasiu kobiety nosiły lniane koszule o kroju przyramkowym, z kołnierzykiem, rozcięciem z przodu i długimi rękawami. Ozdabiano je na kołnierzyku, przyramkach, u dołu rękawów oraz na mankietach lub falbance charakterystycznym dla tego regionu haftem tkackim, tzw. *perebory*. Koszule poprzez swoje zdobienia były niezwykle charakterystyczne i wyróżniały ten strój spośród innych. Spódnice szyto z samodziałów w barwne pasy, o wybijającym się kolorze czerwonym, stanowiącym podstawę zestawu wąskich kolorowych pasków. Świąteczne spódnice zdobiono naszytą u dołu, najczęściej zieloną tkaniną, gładką lub we wzory kwiatowe, nad którą naszywano kolorowe wstążeczki i koronki. Zapaski, w odróżnieniu od spódnic miały paski poprzeczne, na tle niebieskim, granatowym lub czerwonym. Ich brzegi obszywano koronką, krepinką. Do tego zakładano gorsety z charakterystycznym *sercem*, ozdobionym z przodu naszyciami, lub późniejsze, o prostym kroju podobnym jak w innych regionach, zdobione haftem lub naszytym zestawem pasmanterii i guziczków. Noszono również *kabaty* z sukiennego folowanego samodziału w kolorze brązowym, ozdobione niebieskimi sznurkami i żółtymi stebnówkami. Z przodu miały charakterystyczne serca w kształcie trapezu z ozdobami wykonanymi stebnówkami i plecionym niebieskim sznurkiem. U dołu, znajdowały się *taszki* tzn. półokrągłe klapki, rozmieszczone w talii i będące wykończeniem *kabata*. Wierzchnim okryciem kobiety była sukmana o takim samym kroju jak męska, z przodu prosta, z tyłu marszczona od pasa, zdobiona niebieskim skręconym sznurkiem. Na nogi zakładano łapcie z łyka lub trzewiki.

Materialnym świadectwem wierzeń, wciąż zachowanym i ciągle kultywowanym na terenie gminy Dobrzyniewo Duże są kapliczki i krzyże przydrożne. Kapliczki te o różnej genezie: jako przejaw

kultu Maryjnego i jako wota (po przeżytych epidemiach), jako miejsca upamiętniające wydarzenia istotne w życiu społeczności zamieszkującej te tereny, jako punkty orientacyjne na rozstajach itp. Stanowią one do dzisiaj lokalne ośrodki życia duchowego, szczególnie w postaci Nabożeństw Majowych odprawianych w formie Litanii Loretańskiej w wioskach przy kapliczkach, które są szczególnie starannie w tym okresie przystrajane. Tradycja ta pojawiła się w kulturze chrześcijańskiej Europy na przełomie XIII i XIV w. a szczególnie upowszechniła się dzięki zakonowi jezuitów po dobie reformacji, kiedy to w połowie XVI w. maj został nazwany miesiącem Maryi.

Dobór miejsca, w którym stawiano kapliczki czy krzyże nie był przypadkowy i był zawsze uzasadniony. Mógł wiązać się z upamiętnieniem ważnych wydarzeń historycznych, a także osobistych. Były kapliczki dziękczynne a także błagalne. Powstawały na obrzeżach wsi, w centrach wsi, nad zbiornikami wodnymi, w miejscu przepraw przez wodę, w lasach czy na ich obrzeżach.

5.2.4. Infrastruktura kultury na terenie Gminy Dobrzyniewo Duże

Na terenie gminy Dobrzyniewo Duże istnieją następujące placówki:

– Gminne Centrum Kultury w Dobrzyniewie Dużym;
– Wiejskie Domy Kultury w Pogorzałkach, Kozińcach i Nowym Aleksandrowie;
– Świetlice wiejskie w Jaworówce, Borsukówce, Gniłej, Letnikach, Ponikłej, Obrubnikach, Dobrzyniewie Kościelnym i Krynicach;
– Gminna Biblioteka Publiczna w Dobrzyniewie Dużym,

Gminne Centrum Kultury w Dobrzyniewie Dużym (http://www.gckdobrzyniewo.pl/gck/)

W obecnej formie Gminne Centrum Kultury w Dobrzyniewie Dużym działa o 2001 r., a w latach poprzedzających centrum życia kulturalnego w gminie znajdowało się w Gminnym Ośrodku Kultury w Pogorzałkach. Nie było to jedyne miejsce zorganizowanej działalności kulturalnej, bowiem w wielu miejscowościach gminy, wówczas Dobrzyniewo Kościelne, działały Wiejskie Domy Kultury: w Kozińcach, Dobrzyniewie Dużym, Nowym Aleksandrowie a także świetlice wiejskie w miejscowościach Gniłą, Borsukówka, Ponikła. Sieć placówek uzupełniały Kluby „Ruch".

Gminne Centrum Kultury kultywuje tradycje regionalne prowadząc działalność, zgodną z potrzebami środowiska, obejmującą między innymi:

- edukację kulturalną środowiska, realizowaną poprzez pracę w zespołach, kołach zainteresowań, uczestnictwo w kursach, konkursach, przeglądach o charakterze lokalnym i ponadlokalnym;
- opiekę nad amatorskim ruchem artystycznym i twórczością ludową oraz promocję ich działalności;
- działalność rekreacyjno-sportową i rozrywkową;
- gromadzenie, opracowywanie, przechowywanie, ochrona i udostępnianie materiałów bibliotecznych;

Cenną inicjatywą jest możliwość pobrania ze strony internetowej GCK tekstów śpiewnika patriotycznego, śpiewnika podlaskiego z repertuaru zespołu folklorystycznego „Narwianie", Mszy Świętej i Nieszporów z 1932 r., które dostępne są w formacie pdf.

Koła Gospodyń Wiejskich

Koła Gospodyń Wiejskich zaczęły powstawać w II połowie XIX w. i podejmowały działania na rzecz edukacji mieszkańców wsi, propagowały zasady racjonalnego zarządzania gospodarstwem domowym a w okresie zaborów także były ośrodkami oporu przeciwko polityce zaborczej. Szczególnie wysoki rozwój swojej działalności Kołą osiągnęły w okresie międzywojennym dzięki pomocy państwa w postaci specjalnie przeszkolonych instruktorek, które pomagały w organizowaniu kursów oraz w wymianie doświadczeń. Po II wojnie światowej Koła Gospodyń Wiejskich aktywizują lokalną społeczność i współdziałają na rzecz rozwoju lokalnego z władzami samorządowymi. Koła Gospodyń Wiejskich organizują wakacje dla dzieci podczas prac polowych, zajmują się rękodziełem ludowym i jego promocją, tworzą zespoły ludowe oraz organizują agroturystykę, pielgrzymki, święta lokalne, biorą udział w konkursach. Na terenie gminy Dobrzyniewo Duże Koła Gospodyń Wiejskich działają prawie w każdej wsi. Najstarszym Kołem jest działające od 1954 r. Koło Gospodyń Wiejskich w Pogorzałkach. Panie z Koła pomagają w organizacji lokalnych uroczystości, jak na przykład „Wielkanocne Pogorzałki" z degustacją i konkursem na najpiękniejszy stroik oraz najlepsze tradycyjne potrawy: żurek, pasztet, babkę wielkanocną. Bardzo prężnie działają także Koła we wsiach: Gniła, Bohdan, Nowe Aleksandrowo.

Miejsca pamięci:

- cmentarz we wsi Fasty Kolonia,
- pomnik upamiętniający mieszkańców wsi Jaworówka zamordowanych i wywiezionych na zsyłkę w sierpniu 1863 roku

Kościoły i miejsca kultu w Dobrzyniewie Kościelnym, Fastach (kościół i cerkiew), Kopisku, Pogorzałkach i Kozińcach.

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. *Dz. U. 2020 poz. 282*), formami ochrony zabytków są:

- ✓ wpis do rejestru zabytków;
- ✓ uznanie za pomnik historii;
- ✓ utworzenie parku kulturowego;
- ✓ ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Dobrzyniewo Duże funkcjonują dwie z wymienionych wyżej form ochrony: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dla terenu gminy.

Do tej pory nie wykorzystaną przez samorządy lokalne prawną formą ochrony zabytków, która jednocześnie może zwiększyć atrakcyjność turystyczną jest utworzenie parku kulturowego. Jest to jedyna forma ochrony wskazująca na ochronę krajobrazu kulturowego – jego utworzenie należy do kompetencji rady gminy, po zasięgnięciu opinii właściwego konserwatora zabytków. W intencji

ustawodawców celem parku kulturowego powinno być zachowanie i kultywowanie regionalnych tradycji kulturowych, regionalnego budownictwa a także osadnictwa. Na terenie gminy Dobrzyniewo Duże takim miejscem, które mogłoby być objęte ochroną w ramach Parku Kulturowego jest kopalnia krzemienia „Krzemianki" na gruntach Kopiska, która wraz z dwoma kolejnymi rozpoznanymi w ostatnich latach kopalniami na terenie sąsiadujących gmin Czarna Białostocka i Knyszyn oraz dodatkową drugą na terenie gminy Dobrzyniewo Duże stanowią unikalny w skali Europy zespół kopalni krzemienia. Ranga tego zespołu może być porównywana do neolitycznej kopalni krzemienia w Krzemionkach Opatkowskich na terenie województwa świętokrzyskiego. Kopalnia w Krzemionkach Opatkowskich wpisana jest na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, jako jedno z 16 miejsc z terenu całej Polski. Utworzenie Parku Kulturowego na terenie kopalń krzemienia w Puszczy Knyszyńskiej może mieć olbrzymie znaczenie dla społeczności lokalnych, choćby dla rozwoju tzw. „turystyki archeologicznej", która jest coraz bardziej popularna wśród zagranicznych i polskich turystów. Archeologia turystyczna upowszechnia wiedzę archeologiczną i dzięki temu skutkować może świadomą i skuteczną ochroną dziedzictwa archeologicznego.

Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na których terenie ma być utworzony. W województwie podlaskim, cechującym się dużym bogactwem form krajobrazu i dziedzictwa kulturowego, wielością narodowościową i wyznaniową (obrzędy, tradycja, obyczaje) oraz dużą powierzchnią obszarów cennych przyrodniczo, jak do tej pory utworzono jedynie Park Kulturowy w Bohonikach, który powstał w czerwcu 2019 r.

5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Dobrzyniewo Duże znajduje się siedem zespołów zabytków lub zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa podlaskiego. Wszystkie zostały wymienione w tabeli nr 1 poniżej. Są to tym samym najcenniejsze element krajobrazu kulturowego na terenie gminy podlegający ścisłej ochronie konserwatorskiej, wynikającej z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Tabela nr 1: Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w Gminie Dobrzyniewo Duże (stan na 15.04.2020, według https://wuozbialystok.bip.gov.pl/rejestry-ewidencje-archiwa/rejestr-a-wykaz-zabytkow-nieruchomych-wojewodztwa-podlaskiego.html)

	MIEJSCOWOŚĆ według wpisu do rejestru	ZAKRES WPISU DO REJESTRU ZABYTKÓW	NR WPISU DO REJ
1.	DOBRZYNIEWO KOŚCIELNE	„kościół par. p.w. Zwiastowania NMP, mur.,1905-1910, wraz z terenem ograniczonym ogrodzeniem kościoła i z przylegającą do ogrodzenia dawną kostnicą"	A-368 z 18.08.1979
2.	DOBRZYNIEWO KOŚCIELNE	„cmentarz rzym.-kat."	A-87 z 11.12.1992
3.	FASTY	„cerkiew prawosławna p.w. Podwyższenia Krzyża Św., 1875, wraz z otaczającym terenem cmentarza ograniczonego płotem żelaznym"	A-394 z 20.08.1979

4.	FASTY	„cerkiew cm. p.w. Św. Archanioła Michała, drewn., 1893-95, wraz z otoczeniem tj. cmentarzem grzebalnym prawosławnym w granicach ogrodzenia”	A-70 z 18.12.2003
5.	POGORZAŁKI	„kaplica przydrożna, XIX, wraz z otaczającym terenem w granicach ogrodzenia, z kamiennym ogrodzeniem oraz kapliczką słupkową”	A-397 z 14.02.1977

Tabela nr 1A: Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków w Gminie Dobrzyniewo Duże (stan na 15.04.2020, według https://wuozbialystok.bip.gov.pl/rejestry-ewidencje-archiwa/rejestr-a-wykaz-zabytkow-nieruchomych-wojewodztwa-podlaskiego.html)

	MIEJSCOWOŚĆ według wpisu do rejestru	ZAKRES WPISU DO REJESTRU ZABYTKÓW	NR WPISU DO REJ
6.	RYBAKI	Rybaki, st. 1 „osada z epoki kamienia”	C/77, dec. nr 535-1/22/94 z 08.11.1994
7.	„RYBNIKI-KRZEMIONKA” stanowisko na gruntach obrębu Kopisk	„Rybniki-Krzemionka” st. 1 „Kopalnia krzemienia z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza”	C-45, dec. nr 535-1/13/92

Wpisana do rejestru zabytków kopalnia krzemienia, zlokalizowana na terenie obrębu geodezyjnego Kopisk a znana jako „Rybniki-Krzemionka” z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza znajduje się dodatkowo na obszarze chronionym, na terenie rezerwatu przyrody „Krzemianka”, który został utworzony Zarządzeniem Ministra Ochrony Środowiska i Zasobów Naturalnych z dnia 29 grudnia 1987 r. (Monitor Polski z 1988 r. nr 5, poz. 47).

5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyc:ną lub naukową.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Dobrzyniewo Duże:

1. **Dobrzyniewo Kościelne**
   1.1. Decyzja WKZ w Białymstoku z dnia 21 grudnia 1981 nr rej. B-27
   - obraz – Mała Święta Rodzina
   - obraz – Św. Maria Magdalena
   - dwa relikwiarze rokokowe
   - dwa relikwiarze rokokowe
   - czternaście obrazów – Stacje Męki Pańskiej
   - Krucyfiks
   - Krucyfiks
   - Dwie ławy kolatorskie
   - ornat – kolumna

- ornat – barokowy
- ornat – barokowy
- ornat biały
- ornat zielony

1.2. Decyzja WKZ w Białymstoku z dnia 22 grudnia 1994 r. nr rej. B-28

- instrument muzyczny – organy

1.3. Decyzja Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku z dnia 10 lutego 2009 r. nr rej. B-204

- obraz – Zwiastowanie Najświętszej Marii Panny
- ołtarz boczny p.w. Chrystusa Krola
- rzeźba – Św. Apostoł Piotr
- rzeźba – Św. Apostoł Paweł
- rzeźba – Biskup I
- rzeźba – Biskup II
- rzeźba – Putto I
- rzeźba – Putto II
- ołtarz boczny p.w. Matki Bożej Różańcowej
- ołtarz boczny p.w. Św. Marii Magdaleny
- obraz – Św. Maria Magdalena
- ołtarz boczny
- rzeźba – Ecce Homo / Pan Jezus Wyszydzony

1.4. Decyzja Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku z dnia 23 marca 2009 r. nr rej. B-206

- ołtarz główny p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny

1.5. Decyzja Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku z dnia 22 lipca 2010 r. nr rej. B-230:

- ołtarz boczny p.w. Św. Józefa z Dzieciątkiem
- ołtarz boczny p.w. Św. Michała Archanioła

1.6. Decyzja Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku z dnia 17 listopada 2016 r. nr rej. B-359:

- obraz – Św. Teresa od Dzieciątka Jezus
- ambona

1.7. Decyzja Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku z dnia 28 sierpnia 2017 r. nr rej. B-368:

- ława kolatorska (szt. 4)
- ława kolatorska

2. Fasty

2.1. Decyzja Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku z dnia 28 czerwca 2017 r. nr rej. B-367:

- kiwot z ikoną „Święty Jerzy”
- ikona – „Święty Jerzy”
- kiwot z ikoną „Święty Włodzimierz”

- ikona – „Święty Włodzimierz”

2.2. Decyzja Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku z dnia 21 listopada 2018 r. nr rej. B-373

- ikonostas
- feretron z ikonami Matki Boskiej i Michała Archanioła.

5.3.3. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dokumenty te zostały szczegółowo omówione w rozdziale poświęconym relacji gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Gminna ewidencja zabytków formalnie nie stanowi formy ochrony zabytków wymienionych w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. *Dz. U. 2020 poz. 282*). Pomimo to, w piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami art. 7 pkt 4 i art. 19 ust. 1 i 1 a u.o.z.o.z.) ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami pojawił i funkcjonuje termin „nienazwanych form ochrony zabytków” w odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi (wspomniany wyżej art. 19 ust. 1 i 1 a u.o.z.o.z.). Pomimo nieujęcia gminnej ewidencji zabytków w art. 7 u.o.z.o.z. to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez burmistrza (prezydenta miasta, wójta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granice niezgodnie z prawem (Dz. U. Nr 113, poz. 661) oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886) określają zakres informacji, który powinna zawierać karta adresowa zabytku nieruchomego. Znowelizowane w 2019 roku rozporządzenie nakłada na wojewódzkich konserwatorów zabytków obowiązek poinformowania o zamiarze włączenia karty

ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty - wojewódzki konserwator zabytków zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, a także wójta (burmistrza, prezydenta miasta) o włączeniu karty ewidencyjnej, wraz z odpowiednio potwierdzoną kopią takiej karty. Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty ewidencyjnej zabytku, o włączeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Kolejnym etapem obowiązku informacyjnego jest obowiązek powstający na etapie wykonywania gminnej ewidencji zabytków. O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty, wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem na gminy, które zamierzają prowadzić gminną ewidencję zabytków, obowiązek informacyjny o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty, wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem. Zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw znacząco wzmocniła rangę gminnej ewidencji zabytków nakładając obowiązek uzyskania pozwolenia na budowę lub rozbiórkę w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru ale ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Włączenie zabytku do gminnej ewidencji zabytków skutkuje ich ochroną (obiekty i obszary) i ujęcie w gminnej ewidencji zabytków uwzględnia się w:

- miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy - Wojewódzki Konserwator Zabytków może wyznaczyć nakazy i zakazy dotyczące obszarów bądź budynków
- studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin i innych dokumentach planistycznych - Wojewódzki Konserwator Zabytków może wyznaczyć nakazy i zakazy dotyczące obszarów bądź budynków
- decyzji o warunkach zabudowy - Gmina przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków

- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego - Gmina przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków
- decyzji o realizacji inwestycji drogowej, lokalizacji linii kolejowej lub realizacji inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego - wojewoda lub starosta przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków
- prawie budowlanym – pozwolenia na budowę lub rozbiórkę uzgadniane są z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków

W art. 24 ustawy o ochronie zabytków opiece nad zabytkami *(Dz. U. 2020 poz. 282)* ustawodawca nałożył na Ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określenie, w drodze rozporządzenia, przesłanek, od których spełnienia jest uzależnione wyłączenie kart ewidencyjnych i adresowych z ewidencji. Wobec niezrealizowania tego obowiązku należy domniemywać, że wyłączenie zabytku z gminnej ewidencji zabytków jest możliwe w odniesieniu do zabytku, który utracił wartości, na podstawie których został włączony do ewidencji albo jego wartość nie zostanie potwierdzona w nowych ustaleniach. O wyłączeniu z gminnej ewidencji zabytków decyduje wójt z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku – **w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.** W przypadku wyłączenia zabytku z gminnej ewidencji zabytków na wójcie spoczywa obowiązek poinformowania właściciela lub posiadacza zabytku, zgodnie z Rozporządzeniem z dnia 10 września 2019 r. (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886)

Gmina Dobrzyniewo Duże posiada Gminną Ewidencję Zabytków prowadzoną jest w formie zbioru kart adresowych dla zabytków nieruchomych i stanowisk archeologicznych z terenu gminy. Została ona przyjętą Zarządzeniem Nr 63/19 Wójta Gminy Dobrzyniewo Duże z dnia 16 października 2019 r. Listę obiektów, które znalazły się w Gminnej Ewidencji Zabytków opublikowano w formie załączników do wymienionego Zarządzenia: załącznika zawierającego nieruchome zabytki „architektoniczne" oraz oddzielnie załącznika zawierającego wykaz i karty adresowe stanowisk archeologicznych z terenu gminy Dobrzyniewo Duże.

5.4.1. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże

Gminna Ewidencja Zabytków jest zbiorem otwartym. Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków mogą być ujęte inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków).

Tabela nr 2: Zabytki nieruchome w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże – w zestawieniu ujęto także obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa podlaskiego. Stanowiska archeologiczne zostały ujęte w tabeli nr 4.

	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES, NAZWA I NR OBRĘB, NR DZIAŁKI	DATOWANIE	NR REJESTRU ZABYTKÓW
1.	**DOBRZYNIEWO FABRYCZNE**	Czworak drewniany w dawnym zespole fabryki włókienniczej, ob. budynek mieszkalny	**ul. Królewska 11 dz. geod. nr 723**	po 1868 r.	
2.	**DOBRZYNIEWO FABRYCZNE**	budynek mieszkalny, murowany w dawnym zespole fabryki włókienniczej, ob. budynek mieszkalny	**ul. Parkowa 2 dz. geod. nr 740**	lata 40-te XX w.	

3.	**DOBRZYNIEWO FABRYCZNE**	Pozostałości parku w zespole dworsko-folwarcznym	**ul. Parkowa dz. geod. nr 739/63, 739/62**	koniec XIX w.	
4.	**DOBRZYNIEWO KOŚCIELNE**	kościół parafialny p.w. Zwiastowania NMP wraz z terenem ograniczonym ogrodzeniem kościoła i z przylegającą do ogrodzenia dawną kostnicą	**dz. geod. nr 77/4**	1905-1910 r.	**A-368 z 18.08.1979 r.**
5.	**DOBRZYNIEWO KOŚCIELNE**	Kostnica murowana w zespole kościoła parafialnego	**dz. geod. nr 77/4**	ok.1910 r.	**A-368 z 18.08.1979 r.**
6.	**DOBRZYNIEWO KOŚCIELNE**	Cmentarz przykościelny (zatarty napowierzchniowo)	**dz. geod. nr 77/4**	XVI w.	**A-368 z 18.08.1979 r.**
7.	**DOBRZYNIEWO KOŚCIELNE**	plebania drewniana w zespole kościoła parafialnego	**dz. geod. nr 171**	ok. 1910 r.	
8.	**DOBRZYNIEWO KOŚCIELNE**	Cmentarz rzymskokatolicki, dawny	**dz. geod. nr 30**	1519 r.	**A-87 z 11.12.1992 r.**
9.	**DOBRZYNIEWO KOŚCIELNE**	Cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	**dz. geod. nr 342**	1926 r.	
10.	**FASTY**	Cerkiew prawosławna p.w. Podwyższenia Krzyża Św. wraz z otaczającym terenem cmentarza ograniczonego płotem żelaznym (czyli z cmentarzem i grodzeniem)	**dz. geod. nr 51/11**	1875 r.	**A-394 z 20.08.1979 r. oraz z 24.09.1983 r.**
11.	**FASTY**	Cerkiew cmentarna p.w. Św. Archanioła Michała wraz z otoczeniem tj. cmentarzem grzebalnym prawosławnym w graniczach ogrodzenia	**dz. geod. nr 164**	1893-1895 r.	**A-70 z 18.12.2003 r.**
12.	**FASTY**	Cmentarz prawosławny w zespole cerkwi cmentarnej	**dz. geod. nr 164**	XIX w.	**A-70 z 18.12.2003 r.**
13.	**FASTY**	Cmentarz unicki, zatarty napowierchniowo	**dz. geod. nr 51/3**	XVI w.	
14.	**KOPISK**	Cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	**dz. geod. nr 110/1**	2 poł. XX w.	
15.	**KULIKÓWKA**	Dom drewniany	**Kulikówka nr 8 dz. geod. nr 794/1**	1928 r..	
16.	**KULIKÓWKA**	Zespół dwóch stodół drewnianych	**Kulikówka nr 11 dz. geod. nr 51/3**	1 poł. lat 20-tych XX w.	
17.	**LEŃCE**	Pozostałości parku w zespole dworskim	**dz. geod. nr 57/25**	XIX w.	
18.	**LETNIKI**	Dom drewniany w zespole zagrody	**Letniki nr 1 dz. geod. 358**	po 1918 r.	
19.	**LETNIKI**	Obora drewniana w zespole zagrody	**Letniki nr 1 dz. geod. 358**	po 1945 r.	
20.	**LETNIKI**	Dom murowany	**Letniki nr 24 dz. geod. 327/1**	po 1904 r.	
21.	**LETNIKI**	Spichlerz drewniany	**Letniki nr 24 dz. geod. 358**	pocz. XX w.	
22.	**OBRUBNIKI**	Dom drewniany	**Obrubniki nr 17 dz. geod. 84/2**	koniec XIX w.	
23.	**OBRUBNIKI**	Dom drewniany	**Obrubniki nr 19 dz. geod. 78/2**	koniec XIX w.	
24.	**OBRUBNIKI**	Dom drewniany	**Obrubniki nr 22 dz. geod. 86/1**	koniec XIX w.	
25.	**OBRUBNIKI**	Spichlerz drewniany	**Obrubniki nr 22 dz. geod. 86/1**	koniec XIX w.	
26.	**OGRODNIKI**	Cmentarz ewangelicki, dawny	**dz. geod. 358**	2 poł. XIX w.	
27.	**POGORZALKI**	Kaplica przydrożna wraz z otaczającym terenem w granicach ogrodzenia, z kamienny ogrodzeniem oraz kapliczką słupkową	**dz. geod. 633/1**	1863 r. (cz. murowana); 1905 r. (cz. drewniana)	
28.	**POGORZALKI**	Cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	**dz. geod. 624**	początek XX w.	
29.	**PONIKŁA**	Dom drewniany w zespole zagrody	**Ponikła nr 13 dz. geod. 54**	pocz. XX w.	
30.	**PONIKŁA**	Obora drewniana w zespole zagrody	**Ponikła nr 13 dz. geod. 54**	pocz. XX w.	
31.	**PONIKŁA**	Dom drewniany	**Ponikła nr 25 dz. geod. 40/1**	lata 30-te XX w.	

32.	**PONIKŁA**	Piwnica murowano-ziemna	**Ponikła nr 27 dz. geod. 36/1**	pocz. XX w.	
33.	**PONIKŁA**	Stodola drewniana	**Ponikła nr 27 dz. geod. 36/1**	pocz. XX w.	
34.	**PONIKŁA**	Obora drewniana	**Ponikła nr 27 dz. geod. 36/1**	pocz. XX w.	
35.	**PONIKŁA**	Obora murowana ze stodołą drewnianą	**Ponikła nr 44 dz. geod. 25/3**	pocz. XX w.	
36.	**OBRUBNIKI**	Spichlerz drewniany	**Obrubniki nr 13 dz. geod. 92/2**	lata 40-te XX w.	

5.4.2 Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem". Są to więc pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Zabytki archeologiczne stanowią szczególną grupę zabytków, ponieważ są to obiekty rozproszone, obecne praktycznie wszędzie, także z dala od terenów współcześnie zamieszkałych. Zgodnie z prawem każdy zabytek archeologiczny, niezależnie od własności gruntu, na którym został odnaleziony, jest własnością państwa. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego uznaje zabytki archeologiczne za źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych". Wskazano więc dwa wymiary dla ochrony: poznawczy (naukowy) i zachowawczy, które od dawna ścierają się w teorii, jak i praktyce ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego. Z jednej strony środowisko archeologów naciska na prowadzenie badań wykopaliskowych – określanych jako inwazyjne (niszczące) oraz badania nieinwazyjne (prospekcja geofizyczna, metody teledetekcyjne). Obie metody badań prowadzą do poznania poszczególnych stanowisk, zabytków czy problemów związanych z szeroko rozumianą przeszłością, w tym zwłaszcza w sytuacjach zagrożenia zniszczeniem lub uszkodzeniem substancji zabytkowej (nawarstwień, obiektów, materiałów i ich kontekstów). Po drugiej stronie stoją działania zmierzające do zachowania dla przyszłych pokoleń jak największej części archeologicznego dziedzictwa kulturowego w niezmienionej formie (także nienaruszonego i nie przekształconego w wyniku badań).

Podstawą do ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest prowadzony od 1978 r. ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Program ten systematyzuje zasób wiedzy o terenie poprzez prospekcję archeologiczną z uwzględnieniem informacji o wcześniejszych badaniach, zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach naukowo badawczych oraz publikacjach naukowych i popularno-naukowych. Dokumentacja AZP, na którą składają się karty ewidencyjne reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania kraju. Do zbioru włączane są nowe karty ewidencyjne, które zgodnie z nowym rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Dz. U. 2019 poz. 1886) noszą nazwy „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego lądowego"; „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego podwodnego śródlądowego"; „Karta ewidencyjna zabytku

archeologicznego podwodnego morskiego". Karty ewidencyjne zabytków archeologicznych są włączane w zasób wojewódzkiej ewidencji zabytków i dokumentacja stanowisk archeologicznych w ewidencji wojewódzkiej jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i musi być odzwierciedlana w prowadzonych przez gminy Gminnych Ewidencjach Zabytków.

Na terenie gminy Dobrzyniewo Duże zlokalizowano 89 stanowisk archeologicznych. Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże to przede wszystkim stanowiska nowoodkryte podczas badań powierzchniowych, przeprowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP), które z uwagi na przyjętą metodologię pozyskiwania i dokumentowania znalezisk są najcenniejsze. Tereny gminy Dobrzyniewo Duże znajdują się na następujących arkuszach – w nawiasach podano lata wykonania prospekcji w ramach AZP: 34-86 (1996), 35-84 (1980); 35-85 (2007); 35-86 (2007); 36-84 (1985), 36-85 (1987), 36-86 (1990). Na podkreślenie zasługuje bardzo wysoka jakości dokumentacji z wymienionych badań AZP, podczas których lokalizacja stanowisk, nawet z badań wykonanych w latach 80-tych XX w., była nanoszona na dokładne odrysy map w skali 1:10 000., co umożliwia bardzo precyzyjną lokalizację stanowisk archeologicznych dla celów konserwatorskich.

Wymienione badania w ramach AZP nie były jedynymi przeprowadzonymi na terenie gminy. Najstarsze prace dokumentujące pradzieje terenów gminy prowadził Z. Gloger już w XIX w. na wydmach zlokalizowanych na południe od Jaworówki, w pobliżu ujścia Supraśli do Narwii. Także z XIX w. pochodzą informacje Pokrovskija o kurhanie we wsi Fasty, którego nie udało się zlokalizować podczas badań AZP..

Tabela 3: Wykaz stanowisk archeologicznych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże

	Miejscowość (według woj. ewid. zabytków)	Nr obszaru AZP	Nr stan. w miejsc.	Nr stan. na ob.	Nr rej. zab.	Funkcja i chronologia stanowiska
1.	Borsukówka	35-84	I	9		ślad osadnictwa, epoka kamienia
2.	Borsukówka	35-84	II	10		1/ osada, neolit 2/ osada, wcz. epoka brązu, kultura trzciniecka
3.	Borsukówka	35-84	1	11		osada, neolit — wcz. epoka brązu
4.	Borsukówka	35-84	III	12		osada, wcz. średniowiecze
5.	Borsukówka	35-84	IV	13		osada, wcz. średniowiecze
6.	Borsukówka	35-84	V	14		obozowisko, epoka kamienia
7.	Borsukówka	35-84	VI	15		obozowisko, neolit
8.	Borsukówka	35-84	VII	16		osada, neolit — wcz. epoka brązu
9.	Borsukówka	35-84	XIII	22		osada, wcz. średniowiecze
10.	Borsukówka	35-84	XVI	27		ślad osadnictwa, wcz. średniowiecze
11.	Chraboły	34-85		2		osada, późne średniowiecze — okres nowożytny

12.	Chraboły	34-85	1	3		l/ ślad osadnictwa, mezolit — epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
13.	Chraboły	34-85	2	4		ślad osadnictwa, epoka kamienia
14.	Chraboły	34-85	3	5		obozowisko, epoka kamienia
15.	Dobrzyniewo Duże	36-85	I	4		1/ ślad osadnictwa, neolit 2/ ślad osadnictwa, wcz. średniowiecze
16.	Dobrzyniewo Duże	36-85	II	5		osada, średniowiecze
17.	Dobrzyniewo Duże	36-85	III	6		osada, średniowiecze
18.	Dobrzyniewo Duże	36-85	IV	7		osada, średniowiecze
19.	Dobrzyniewo Duże	36-85	V	8		1/ ślad osadnictwa, wcz. średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
20.	Dobrzyniewo Duże	36-85	VI	9		1/ ślad osadnictwa, neolit? 2/ osada, wcz. średniowiecze 3/ osada, późne średniowiecze
21.	Dobrzyniewo Duże	36-85	VII	10		ślad osadnictwa, mezolit - neolit
22.	Dobrzyniewo Duże	36-85	VIII	11		1/ ślad osadnictwa, mezolit / neolit 2/ osada, średniowiecze
23.	Dobrzyniewo Duże	36-85	IX	14		osada, średniowiecze
24.	Dobrzyniewo Duże	35-85	11	11		ślad osadnictwa, epoka kamienia
25.	Fasty	36-85	I	1		l/obozowisko, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, starożytność
26.	Fasty	36-85	III	23		ślad osadnictwa, późne średniowiecze
27.	Gniła	35-85	2	1		ślad osadnictwa, epoka kamienia
28.	Gniła	35-85	3	2		ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona
29.	Gniła	35-85	4	10		ślad osadnictwa, epoka kamienia
30.	Gniła	35-85	5	13		kopiec, chronologia nieokreślona
31.	Jaworówka	36-85	I	16		1/ obozowisko (skupisko 1), mezolit — neolit 2/ obozowisko (skupisko 2), mezolit — neolit
32.	Jaworówka	36-85	II	12		1/ ślad osadnictwa, okres wpływów rzymskich 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze?
33.	Jaworówka	36-85	III	13		osada, neolit — wcz. epoka brązu
34.	Jaworówka	36-84		45		1/ ślad osadnictwa, cz.. średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
35.	Kopisk	34-86	1	1	**c-45 z 28. 10. 1992**	kopalnie krzemienia, epoka brązu
36.	Kopisk	34-86	1	14		osada? , okres nowożytny

37.	Kopisk	34-86	2	15		l/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
38.	Kopisk	34-86	3	16		1/ ślad osadnictwa, starożytność 2/ punkt osadniczy, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
39.	Kopisk	34-86	4	17		osada, średniowiecze - nowożytność
40.	Kopisk	34-86	5	18		1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
41.	Kopisk	34-85	6	7		ślad osadnictwa, mezolit — epoka żelaza
42.	Kozińce	34-84		23		1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, okres starożytny 3/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze — okres nowożytny
43.	Krynice	35-85	1	12		grodzisko, wcz. średniowiecze
44.	Leńce	36-86	1	5		osada?, okres nowożytny
45.	Leńce	36-86	2	6		osada, XVII - XVIII
46.	Leńce	36-86	3	7		ślad osadnictwa, okres nowożytny
47.	Leńce	36-86	4	8		ślad osadnictwa, okres nowożytny
48.	Leńce	36-86	5	9		ślad osadnictwa, okres nowożytny
49.	Leńce	36-86	6	10		l/ punkt osadniczy, średniowiecze? 2/ punkt osadniczy, okres nowożytny
50.	Leńce	36-86	7	11		l/ ślad osadnictwa, mezolit 2/ osada, okres nowożytny
51.	Leńce	36-86	8	12		1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia — epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 3/ osada, okres nowożytny
52.	Leńce	36-86	9	13		1/ punkt osadniczy, epoka kamienia — epoka brązu 2/ punkt osadniczy, okres nowożytny
53.	Leńce	36-86	10	14		l/ punkt osadniczy, epoka kamienia 2/ osada, okres nowożytny
54.	Leńce	36-86	11	15		1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ punkt osadniczy, okres nowożytny
55.	Nowe Aleksandrowo	36-86	1	4		osada? , okres nowożytny
56.	Nowe Aleksandrowo	36-85		15		1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze
57.	Obrubniki	35-85		6		ślad osadnictwa, epoka kamienia
58.	Obrubniki	35-85	2	7		ślad osadnictwa, epoka kamienia
59.	Obrubniki	35-85	3	8		ślad osadnictwa, epoka kamienia
60.	Obrubniki	35-85	4	9		osada, okres nowożytny
61.	Pogorzałki	35-84		3		ślad osadnictwa, okres starożytny

62.	Pogorzałki	35-84		17		ślad osadnictwa, neolit?
63.	Pogorzałki	35-84		18		1/ obozowisko, mezolit — neolit 2/ osada, wcz. średniowiecze
64.	Pogorzałki	35-84		19		obozowisko, mezolit / neolit
65.	Pogorzałki	35-84		20		osada, neolit?
66.	Pogorzałki	35-84		21		1/ osada, neolit wcz. epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, wcz. średniowiecze
67.	Pogorzałki	35-84		23		obozowisko, mezolit / neolit
68.	Pogorzałki	35-84		24		1/ obozowisko, mezolit / neolit 2/ ślad osadnictwa,
69.	Pogorzałki	35-84	I	25		ślad osadnictwa, neolit — wcz. epoka brązu
70.	Pogorzałki	35-84	II	26		l/ obozowisko, mezolit — neolit 2/ osada, okres starożytny?
71.	Pogorzałki	35	III	28		osada, średniowiecze?
72.	Pogorzałki	35-84	IV	29		obozowisko, mezolit - neolit
73.	Ponikła	35-86	1	15		ślad osadnictwa, średniowiecze — okres nowożytny
74.	Ponikła	35-86	2	16		ślad osadnictwa, późny paleolit, krąg kultur z liściakami
75.	Rybaki	36-84	I	35		1/ obozowisko, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, wcz. średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
76.	Rybaki	36-84	II	36		1/ obozowisko, epoka kamienia 2/ osada?, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
77.	Rybaki	36-84	III	37		ślad osadnictwa, epoka kamienia, mezolit?, neolit?
78.	Rybaki	36-84	IV	38		l/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ punkt osadniczy, epoka brązu, kultura łużycka 3/ ślad osadnictwa, neolit — wcz. epoka brązu, kultura grzebykowodołkowa 4/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
79.	Rybaki	36-84	V	39		1/ ślad osadnictwa, epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
80.	Rybaki	36-84	VI	40		1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, mezolit — neolit 3/ ślad osadnictwa, średniowiecze
81.	Rybaki	36-84	VII	41		l/ obozowisko, neolit 2/ ślad osadnictwa, epoka brązu, cykl łużycki 3/ ślad osadnictwa, XV - XVI w.
82.	Rybaki	36-84	VIII	42		1/ obozowisko?, epoka kamienia, mezolit

						2/ ślad osadnictwa,
83.	Rybaki	36-84	IX	43		1/ ślad osadnictwa, okres starożytny 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, okres nowożytny
84.	Rybaki	36-84	X	44		1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, okres starożytny 3/ osada? , średniowiecze
85.	Rybaki	36-84	12	61	**C-77 z 8.11.1994**	1/mezolit 2/ neolit - kultura niemeńska 3/wcz. ep. brązu – kultura trzciniecka
86.	Szaciły	35-85	1	3		obozowisko, późny paleolit - mezolit
87.	Szaciły	35-85	2	4		ślad osadnictwa, epoka kamienia
88.	Szaciły	35-85	3	5		ślad osadnictwa, mezolit — epoka żelaza

5.5 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Kopalnia krzemienia z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza „Rybniki-Krzemionka" w Kopisku
Stanowisko wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa podlaskiego pod nr C-45.

Stanowisko zostało odkryte w 1991 r. przez leśnika Romana Pruskiego, co nasuwa analogie z odkryciem Biskupina, dokonanym przez nauczyciela Walentego Szwajcera w latach 30-tych ubiegłego stulecia. Kopalnia, w postaci pola eksploatacyjnego składa się z kilkudziesięciu dobrze zachowanych szybów kopalnianych, na których obrzeżu znajdują się kopce z odpadowym materiałem krzemiennym powstałym po wstępnej obróbce. Odkrycie to dało początek badaniom interdyscyplinarnym nad stanowiskiem, które doprowadziły do odkrycia kilku pól górniczych: „Krzemianka", „Kusy Dąb", „Stroma Góra" oraz „Oddział 86" zajmujących tereny leśne na styku gmin Dobrzyniewo Duże, Czarna Białostocka oraz Knyszyn. Prace archeologów potwierdziły, że materiał krzemienny eksploatowano drążąc szyby jamowe o średnicy od 6 do 9 metrów i głębokości do 3 metrów, pozwalające na pracę od 1 do 4 ludzi w szybie. Do pracy przy drążeniu używano narzędzi rogowych, na przykład łopat z poroża łosia oraz krzemiennych grac. Wydobyty materiał poddawano obróbce na miejscu, bądź to w pracowniach nakopalnianych czy nieodległych pracowniach przykopalnianych. Wytwarzano tak zwane narzędzia bifacjalne: noże sierpowate, siekiery, płoszcza. Stanowisko kopalniane „Krzemianka" jest jak do tej pory najlepiej rozpoznanym stanowiskiem spośród wymienionych, ma także doskonale czytelną mikrorzeźbę pola eksploatacyjnego z licznymi zagłębieniami poszybowymi oraz okalającymi je hałdami, zachowanymi dzięki porastającymi od wieków te tereny kompleksami leśnymi. Badacze jak do tej pory jednoznacznie nie odpowiedzieli z jaką kulturą archeologiczną należy łączyć kopalnie, ale w świetle znalezisk ludności kultury łużyckiej z terenów Lubelszczyzny, Podlasia wiele przemawia za łużycką chronologią materiałów znalezionych na terenie kopalń.
Kopalnia „Krzemianka" znajduje się na terenie Rezerwatu Przyrody „Krzemianka", będący pod opieką Nadleśnictwa Knyszyn. Rezerwat „Krzemianka" to zespół obfitych źródlisk zasilających strumień Krzemianka. Rezerwat tworzy rozległa zabagniona dolina z licznymi źródliskami otwartymi, mulistymi i torfowiskowymi. Duża różnorodność zbiorowisk roślinnych wyróżnia go od innych

podobnych obiektów. Na terenie rezerwatu poprowadzono ścieżkę edukacyjną, w wielu miejscach przebiegającą kładkami oraz włączając w ich obręb także tereny kopalni krzemienia.
Odkrycia dokonane w ostatnich latach znacznie poszerzyły naszą wiedzę o stanowiskach kopalnianych krzemienia na terenie Puszczy Knyszyńskiej i wiemy, że znajdują się one na terenach gmin Dobrzyniewo Duże, Czarna Białostocka i Knyszyn. W celu ochrony, oraz uatrakcyjnienia terenów występowania kopalń należałoby wystąpić z inicjatywą zorganizowanie Parku Kulturowego na terenie udokumentowanego występowania kopalń krzemienia, co pozwoliłoby na opracowanie planu zagospodarowania Parku w celu ochrony i wyeksponowania jego walorów.

Kościół parafialny p.w. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Dobrzyniewie Kościelnym

W skład zespołu wpisanego do rejestru zabytków pod nr A-368 z 18.08.1979 r. wchodzi: kościół z terenem ograniczonym ogrodzeniem kościoła i z przylegającą do ogrodzenia dawną kostnicą.

Parafia w Dobrzyniewie została erygowana w 1519 r. przez Mikołaja Radziwiłła, prepozyta kapituły płockiej, wojewody wileńskiego i Kanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego. Była to wówczas pierwsza parafia katolicka na tych ziemiach. Pierwszym proboszczem został Stanisław Rycicki, a uposażeniem parafii było między innymi 7 włók ziemi wolnej od obciążeń, siedlisko pod budowę karczmy z prawem propinacji piwa i miodu, prawo przemiału i odłowu ryb na własny użytek, dziesięcinę snopową. Pierwsza, drewniana świątynia w Dobrzyniewie została konsekrowana w 1623 r. Po powstaniu parafii w Dobrzyniewie Kościelnym Radziwiłłowie rozpoczęli zakładanie wsi na jej terenie. Około 1530 r. Radziwiłłowie przekazali królowi dobra knyszyńskie, do których należało ówczesne Dobrzyniewo Poświętne, zwane też Plebańskim. Parafia przeszła pod protektorat królewski.. W 1901 r. parafianie rozpoczęli starania o budowę nowego kościoła – murowanego, który zostaje wybudowany w latach 1905-1910 na miejscu poprzednich drewnianych kościołów i na terenie dawnego cmentarza przykościelnego, przez ks. Hipolita Malinowskiego. Nowopowstałą eklektyczną świątynię zaprojektował architekt Romuald Samotyja-Lenczewski, który mieszkał na terenie parafii we wsi Leńce. Wraz z kościołem wzniesiono dom parafialny, mur kościelny oraz kostnicę. Świątynia została konsekrowana w 1947 roku. Kościół orientowany, nie podpiwniczony, bryła kościoła trójnawowa z nawą główną i towarzyszącymi bocznymi nawami komunikacyjnymi przykrytymi dachem dwuspadowym, z czterokondygnacyjną, czworoboczną wieżą, od wysokości dachu nawy wieża ośmioboczna zwieńczona latarnią i iglicą oraz sygnaturką na granicy naw i prezbiterium z dachem, prezbiterium niższe i węższe ze ściętymi narożami, oraz dwu niższych od prezbiterium skarbczyków nakrytych dachami pulpitowymi. Elewacje nieotynkowane, z wątkiem ceglanym. W osi głównej portal z głównym wejściem ujętym dwoma pilastrami z drzwiami zamkniętymi półkoliście. Nad wejściem okulus, nad nim fryz arkadowy i profilowany gzyms wieńczący. Elewacje boczne

jednokondygnacyjne, podzielone pięcioma przyporami, między nimi otwory okienne półkoliście zamknięte, z fryzem arkadowym i profilowanym, wyładowanym gzymsem wieńczącym. Elewacja prezbiterium z dwiema przyporami, między którymi okrągłe okno od wschodu, od płn-wsch i płd-wsch otwory okienne zamknięte półkoliście, z fryzem arkadowym i wyładowanym gzymsem wieńczącym. Dachy nakryte dachówką ceramiczną. Budynek kościoła w bardzo dobrym stanie technicznym.

W kościele znajdują się wpisane do rejestru zabytków ruchomych zabytki malarstwa, rzeźby, technik złotniczych i snycerskich pochodzące z XVIII-XIX w. oraz XX w. Do nowego kościoła zostały przeniesione pięć bocznych ołtarzy, pochodzących ze starego kościoła. Powstały w latach 1905-1910 ołtarz główny p.w. Zwiastowania NMP, dwukondygnacyjny, trójosiowy z trójkątnym zwieńczeniem z mensą skrzyniową-sarkofagową.

W południowej części ogrodzenia kościoła kostnica, która powstała prawdopodobnie także według projektu głównego architekta kościoła, w latach budowy kościoła i stylowo nawiązuje do jego architektury z cechami neoromańskimi. Jest to budowla wymurowana z cegły, na rzucie prostokąta, bryła niepodpiwniczona, z głazami narzutowymi w przyziemiu, jednokondygnacyjna zamknięta dachem trójspadkowym pokrytym dachówką ceramiczną. Elawacje nieotynkowane, z ceglanymi pilastrami. Budynek kostnicy w bardzo dobrym stanie technicznym.

Na południe od kościoła drewniana plebania, której budowę prawdopodobnie rozpoczęto w 1939 r. a zakończono już po wojnie. Bryła plebanii złożona z dwu budynków parterowego i dwukondygnacyjnego. Budynki konstrukcji zrębowej i sumikowo-łątkowej, częściowo podpiwniczone, z dachami naczółkowymi.

W odległości ok 150 m. na północ od zespołu kościelnego znajduje się wpisany do rejestru zabytków pod nr A-87 z dnia 11.12.1992 r. stary cmentarz parafialny, otoczony murem z kamieni polnych oraz arkadową bramą wjazdową z cegły ceramicznej na zaprawie wapiennej, którą w 2009 starannie odnowiono staraniem proboszcza tutejszej parafii. Najstarszy nagrobek na cmentarzu pochodzi z 1804 r. Na cmentarzu zachowane XIX w. nagrobki, z których wyróżnia się nagrobek Julji Eufrozyny z de Ramerów Balde, którego pole grobowe ogrodzone jest z odlewanych, żeliwnych przęseł misternie zdobionych.

Cerkiew prawosławna p.w. Podwyższenia Krzyża Św., 1875, wraz z otaczającym terenem cmentarza ograniczonego płotem żelaznym w Fastach

Cerkiew wpisana do rejestru zabytków pod nr A-394 z 20.08.1979 r.

Od XVI w. Fasty należały do dóbr bazylianów z Supraśla, po przekazaniu przez Aleksandra Chodkiewicza monasterowi Zwiastowania. Pierwsza cerkiew powstała po 1533 r. a przed 1545 r. w Fastach powstała samodzielna parafia prawosławna podległa władzy metropolitalnej. W XVI w. parafia była uposażona w 2 włóki ziemi. Po unii brzeskiej w 1596 r. parafia p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego należała do unickiego dekanatu podlaskiego. Parafia w Fastach przeszła do Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego w 1839, po synodzie połockim. Proboszcz Wincenty Gogolewski podpisał akt zgody na przejście na prawosławie jeszcze w 1838, razem z kilkunastoma innymi duchownymi. W 1863 pounicka cerkiew w Fastach uległa całkowitemu zniszczeniu wskutek pożaru. W jej zastępstwie parafianie, za radą proboszcza, ks. Bazylego Jachimowicza, wznieśli cerkiew św. Michała Archanioła na terenie cmentarza prawosławnego w miejscowości. Pełniła ona zastępczo funkcje świątyni parafialnej do momentu otwarcia nowej świątyni murowanej, zbudowanej w latach 1869–1875, i wyświęconej ku

czci Podwyższenia Krzyża Pańskiego. Inwestycję tę współfinansował skarb państwa rosyjskiego, przekazując kwotę 7330 rubli; 4851 rubli zgromadzili prywatni darczyńcy.
Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 r. władze państwowe nie zgodziły się na rejestrację parafii prawosławnej w Fastach, i stała się filią parafii Opieki Matki Bożej w Choroszczy i nabożeństwa w cerkwi w Fastach odprawiał nieregularnie duchowny z tejże placówki. W 1928 r. doszło do przejęcia budynku, jak i cmentarza w Fastach, na potrzeby parafii katolickiej – neounickiej. W czasie działań wojenny częściowo uległo zniszczeniu prezbiterium. Cerkiew Podwyższenia Krzyża Pańskiego została ponownie przejęta przez prawosławnych w 1944 r.

Cerkiew murowana z cegły, otynkowana, nie podpiwniczona, jednonawowa, z wyodrębnionymi w bryle absydą, kruchtą, nawą i wieżą, orientowana. Od zachodu trójkondygnacyjna wieża, w przyziemiu na rzucie prostokąta powyżej ośmiokątna, z ośmiokątną iglicą z kopułą cebulastą. Kruchta na planie kwadratu, zwieńczona dachem dwuspadowym, nawa na planie kwadratu zamknięta dachem czterospadkowym z pięcioma ośmiobocznymi latarniami nakrytymi hełmami cebulastymi z gałkami i żelaznymi krzyżami w narożach i na szczycie dachu. Wszystkie dachy pokryte blachą. Absyda na rzucie półkola nakryta dachem konchowym. W osi wejścia opilastrowany portal z wejściem przesklepionym łukiem półkolistym ze ślepym okulusem. Elewacje otynkowane, artykułowane gzymsem podokiennym oraz wieńczącym, otwory okienne prostokątne zamknięte półkoliście, w elewacjach wyraźnie zaakcentowane charakterystyczne łuki siodłowe, tzw. „ośle grzbiety". Elewacje cerkwi po remoncie, w bardzo dobrym stanie technicznym. Cerkiew w dobry stanie technicznym. Teren cmentarza przycerkiewnego, na którym wybudowana jest cerkiew ogrodzony jest metalowym, ażurowym płotem w postaci przęseł pomiędzy czworobocznymi, ceglanymi przysadzistymi słupkami.

Cerkiew cmentarna p.w. Św. Archanioła Michała, wraz z otoczeniem tj. cmentarzem grzebalnym prawosławnym w granicach ogrodzenia w Fastach, cerkiew wpisana do rejestru zabytków pod nr A-70 z 18.12.2003 r.

Drewniana kaplica cmentarna została wzniesiona w latach 1893-1895 w centrum cmentarza prawosławnego, położonego w południowej części wsi Fasty. Cerkiew posadowiona na fundamentach z kamieni polnych ze ścianami konstrukcji sumikowo-łątkowej, ze zręby łączonymi na jaskółczy ogon. Bryła jednokondygnacyjna z wyodrębnioną kruchtą, pierwotnie drewnianą,

obecna dobudowana w 2003 r. z pustaków po rozebraniu starej kruchty. Nowa kruchta nie zachowała proporcji starej kruchty: jest od niej większa i wyższa z oknami w elewacjach bocznych, których nie było w drewnianej kruchcie. Obecnie całość oszalowana poziomo deskami, przykryta dachem dwuspadowym pokrytym blachą z ośmioboczną sygnaturką z cebulową kopułką. Wnętrze jednoprzestrzenne z wyodrębnioną kruchtą. Otwory okienne w słupach, prostokątne zamknięte półkoliście. Część ołtarzowa na jednostopniowym podeście, zamknięta ścianą ikonostasu. Ikonostas architektoniczny, dwurzędowy, siedmioosiowy, na cokole. Budynek w dostatecznym stanie technicznym. W trakcie przeprowadzonego na początku XXI w. remontu (2003 r. i po tej dacie) zostały zdemontowane ozdobne nadokienniki, które bezwzględnie powinny zostać przywrócone.

Kaplica przydrożna, XIX, wraz z otaczającym terenem w granicach ogrodzenia, z kamiennym ogrodzeniem oraz kapliczką słupkową w Pogorzałkach, wpisane do rejestru zabytków pod nr A-397 z 14.02.1977 r.

Wieś Pogorzałki została założona w latach 1554-1559 i należała do parafii w Dobrzyniewie. W okresie międzywojennym, po komasacji gruntów w 1926 r. rada wsi podjęła decyzję o wyznaczeniu placu na szkołę, dom ludowy i plebanię oraz na cmentarz. Do budowy kościoła nie doszło wobec sprzeciwu hierarchii kościelnej w Wilnie. Po II wojnie światowej społeczność miejscowa podjęła decyzję o przerobieniu na kościół istniejącego już domu ludowego. 9 czerwca 1946 r. arcybiskup wileński Romuald Jabłrzykowski wyświęcił nowy kościół. Pod koniec lat 70-tych XX w. wieś otrzymała pozwolenie na budowę obecnego kościoła, który wyświęcono w 1980 r. Kościół znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie zabytkowej kaplicy, wpisanej do rejestru zabytków województwa podlaskiego.

Murowana, kamienna kaplica wraz z kamiennym murem została wzniesiona ok. 1863 r., po tragicznych wydarzeniach, jakie miały miejsce na okolicznych terenach po wybuchu i klęskach w walkach z Rosjanami powstańców styczniowych i spaleniu przez Rosjan dwu wsi: Jaworówki i Dzikiego. Kaplica została wybudowana w sąsiedztwie dwóch drewnianych kapliczek słupowych z rzeźbami Św. Jana Nepomucena, z których jedną wzniesiono w 1795 r. a drugą w 1802 r. W 1905 r. rozbudowano kaplicę o część drewnianą dobudowaną od północy. W 1928 r., w 10 lecie odzyskania niepodległości obok kapliczki ufundowano kamienny krzyż, gdzie odbywało się ostatnie pożegnanie zmarłych. Całość założenia na planie nieregularnego czworoboku z dwiema kapliczkami słupowymi z rzeźbami Św. Janów Nepomucenów od północy.

Kaplica murowano-drewniana, na kamiennym i betonowym fundamencie. Kaplica na rzucie dwóch różnej wielkości prostokątów (kaplica kamienna mniejsza), połączonych krótszymi ścianami. Bryły kaplic zwarte, jednokondygnacyjne przykryte dachami dwuspadowymi, pokrytymi dachówką „esówką". Na kalenicy w szczycie kaplicy drewnianej, drewniana czworoboczna sygnaturka z dachem namiotowym, na kalenicy w szczycie kaplicy murowanej od południa ażurowy krzyż żeliwny z półksiężycem. Elewacje boczne kaplicy

murowanej częściowo otynkowane tynkowaniem „ramowym", w licu części nieotynkowanej drobne kamienie, w ścianie szczytowej duże kamienie polne. Kaplica drewniana oszalowana pionow deskami, elewacje jednoosiowe. Elewacja frontowa jednoosiowa z kapliczką drewnianą szafkową nad wejściem, pod sygnaturką, z figurką Chrystusa Frasobliwego. Stan zachowania kaplicy dostateczny. Przed wejściem kapliczka słupowa ze św. Janem Nepomucenem z metalową tabliczką opisującą historię miejsca. Stan zachowania dostateczny.

W gminnej ewidencji zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże ujęto drewniane budynki mieszkalne i gospodarcze charakterystyczne dla tradycyjnego budownictwa regionalnego, pochodzące z początków XX w. Są to między innymi przykłady tradycyjnego budownictwa drewnianego z Kozińca, Letnik, Obrubnik, Ponikły.

Kapliczki przydrożne

Liczne na terenie Polski kapliczki i krzyże przydrożne są materialnym świadectwem wierzeń, zwyczajów ale także wydarzeń historycznych, które upamiętniały wydarzenia, bardzo często o wymiarze jednostkowym, odnoszącym się do konkretnej rodziny czy postaci. Miejsce, w którym postawiono kapliczkę bądź krzyż nigdy nie było przypadkowe i zawsze miał swoje uzasadnienie. Kapliczki najczęściej mają charakter dziękczynny oraz błagalny. Ich fundatorami najczęściej byli mieszkańcy danej wsi, często pojedyncze osoby czy też rodziny ale także właściciele okolicznych ziem. Do dzisiaj obiekty te otaczane są szczególną troską przez lokalną społeczność, która przejawia się między innymi dbałością o ich dobry stan i estetykę otoczenia.

W gminnej ewidencji zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże nie ujęto, jak do tej pory, żadnej kapliczki. Gminna Ewidencja Zabytków jest zbiorem otwartym i wójt Gminy Dobrzyniewo Duże może wystąpić z wnioskiem do Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o ujęcie w GEZ kolejnych obiektów, na przykład kapliczek, krzyży przydrożnych.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Dla oceny stanu i perspektyw dziedzictwa kulturowego gminy Dobrzyniewo Duże oraz możliwości gminy w tym zakresie, przeprowadzono analizę SWOT (**S**trength – siła, **W**eakness - słabość, **O**pportunity - szansa, **T**hreat – zagrożenie).

Po stronie słabych stron i zagrożeń uwzględniono także zagrożenia systemowe, których występowanie wynika ze słabości stanowionego prawa, niewystarczającej presji ze stronu aparatu Państwa a nie jest spowodowane działaniem, bądź zaniechaniem działania ze strony administracji lokalnej czy też właścicieli lub użytkowników obiektów zabytkowych.

MOCNE STRONY Gminy Dobrzyniewo Duże	**SŁABE STRONY** Gminy Dobrzyniewo Duże
• potencjał utworzenia Parku Kulturowego obejmującego tereny rozpoznanych już kopalń krzemienia na terenie Kopiska – jako wspólna inicjatywa z gminami sąsiadującymi: Czarna Białostocka i Knyszyn, • potencjał turystyczny związany z bogatą wielokulturową historią oraz walorami	• brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (istniejące plany pokrywają jedynie niecałe 2% powierzchni gminy) ze skutecznymi zapisami ochronnymi zasobów dziedzictwa kulturowego gminy – jedyne zapisy ochronne dotyczą obiektów wpisanych do rejestru zabytków

nieprzekształconego środowiska przyrodniczego i krajobrazowymi • unikalne walory przyrodnicze i krajobrazowe z licznymi obszarami chronionymi: Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej (o charakterze tajgi), Rezerwat Przyrody Kulikówka (rezerwat florystyczny) , Rezerwat Przyrody Krzemianka (leśno-archeologiczny), Obszar Chronionego Krajobrazu „Dolina Narwi", liczne obszary NATURA 2000 (Ostoja Knyszyńska, Ostoja Narwiańska, Puszcza Knyszyńska) – sprzyjające rozwojowi turystyki kwalifikowanej: przyrodniczej, pieszej, konnej, rowerowej) • potencjał sieci rzecznej (Narew, Supraśl) dla uprawiania turystyki kwalifikowanej: kajakarstwa, pieszej i rowerowej w obrębie dolin tych rzek • bliskość dużego ośrodka akademickiego w Białymstoku • dobre skomunikowanie z centrum województwa i centrum Polski drogami szybkiego ruchu oraz koleją • brak zagrożeń dla czystego środowiska (brak uciążliwego przemysłu) • sprzyjające warunki do rozwoju turystyki z naciskiem na zdrowy styl życia poprzez zdrowe odżywianie i wypoczynek na łonie natury, wykorzystującej istniejące atrakcje i walory kulturowe, historyczne i przyrodnicze • istniejąca infrastruktura szlaków: Szlaku Konnego Puszczy Knyszyńskiej, rowerowych, pieszych • zasoby kulturowe gminy: zespół kościoła parafialnego w Dobrzyniewie Kościelnym, cerkwie w Fastach, kapliczki i krzyże przydrożne • Gmina na szlaku „Trakt Zygmuntowski" i szlaków konnych Puszczy Knyszyńskiej • Aktywna działalność Gminnego Centrum Kultury z Zespołem Folklorystycznym Narwianie, Zespołem Śpiewaczym „Dobrzynianie" • aktywna działalność kulturalna Gminnej Biblioteki wraz z jej filiami • aktywna działalność Urzędu Gminy: wydawanie lokalnego pisma „Głos Dobrzyniewa" • zabytki wielu kultur, świadczące o bogactwie tradycji miejscowości gminnych: cerkiew w Fastach, kościoły rzymskokatolickie i kaplice w Dobrzyniewie Kościelnym, Pogorzałkach, cmentarz ewangelicki w Ogrodnikach	• niewykorzystanie nowej formy ochrony krajobrazu kulturowego polegającej na utworzeniu parku kulturowego • niewystarczające wykorzystanie zasobów środowiska kulturowego gminy • zły stan dróg wewnątrzgminnych • brak nowoczesnej informacji turystycznej – nieatrakcyjna oferta edukacyjna dla młodzieży i dorosłych • słaba oferta sieci gastronomicznej, brak w ofercie produktów lokalnych z terenu Gminy i regionu • brak skutecznego systemu zachęt ze strony państwa do podejmowania prac adaptacyjnych, konserwatorskich w obiektach figurujących w ewidencji zabytków (nie wpisanych do rejestru), • niedostateczny stan techniczny obiektów zabytkowych tradycyjnego budownictwa wiejskiego ujętych w gminnej ewidencji zabytków • konflikt wynikający z konieczności dostosowywania tradycyjnego drewnianego budownictwa wiejskiego do współczesnych wymogów socjalno-bytowych z zachowaniem ich w nieprzekształconej formie • niedostateczne zabezpieczenie sakralnych obiektów zabytkowych • niewiedza właścicieli obiektów zabytkowych o obowiązkach wynikających z figurowania obiektu w gminnej ewidencji zabytków, wynikająca z przepisów prawa, które nie nakładały do 2019 obowiązku włączenia właścicieli w procedurę włączania zabytku nieruchomego do ewidencji • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • polityka finansowa rządu, której skutkiem jest deficyt budżetowy gmin poprzez nakładanie na samorządy nowych zadań bez dodatkowego wsparcia finansowego na ich realizację • peryferyjność położenia województwa podlaskiego • niewystarczające działania związane z promocją gminy – brak zintegrowanego podejścia do turystyki, to jest kompleksowej oferty turystycznej np.: regionu, w tworzeniu której uczestniczą podmioty gospodarki turystycznej, instytucje społeczne i instytucje publiczne • niedostatecznie rozwinięta sieć ścieżek rowerowych i niedostateczne oznakowanie istniejących

• bardzo dobry stan zachowania ogólnie dostępnego zabytku sakralnego, jakim jest kościół w Dobrzyniewie Kościelnym, • korzystna struktura własności obiektów zabytkowych: zabytki najcenniejsze we władaniu gminy, kościoła katolickiego i odpowiedzialnych i świadomych właścicieli z sektor prywatnego • ciekawa i wielokulturowa historia terenów gminy mająca duży potencjał dla inicjatyw popularyzatorskich historii gminy • liczne kapliczki i krzyże przydrożne, których obecność uatrakcyjnia szlaki turystyki pieszej i rowerowej • aktywna i zaangażowana społeczność lokalna udzielająca się w lokalnych stowarzyszeniach (np. w Kołach Gospodyń Wiejskich) • potencjał demograficzny z wysokim odsetkiem ludności w wieku produkcyjnym • bardzo dobre warunki edukacyjne w poszczególnych miejscowościach gminy • rozbudowana i dobrej jakości baza społeczna do inicjatyw lokalnych w postaci Kół Gospodyń Wiejskich, jednostek OSP • opieka społeczności lokalnej nad kapliczkami i krzyżami przydrożnymi • kalendarz imprez cyklicznych organizowanych i współorganizowanych przez Gminę, • nastawienie na rozwój rolnictwa ekologicznego • aktywni i skuteczni w pozyskiwaniu środków zewnętrznych samorządowcy oraz przedsiębiorczy i aktywni mieszkańcy • wysokie kompetencje oraz przychylność władz samorządowych • wzrost wykształcenia i zamożności obywateli • przedsiębiorczość i powszechna zaradność społeczeństwa • wysoki poziom bezpieczeństwa (niski poziom przestępczości)	• brak produktów turystycznych uatrakcyjniających gminę • niedostateczna baza noclegowa i gastronomiczna w miejscach posiadających walory przyrodnicze • niewystarczająca promocja atrakcji turystycznych i brak sieciowania usług na obszarze LGD – brak organizatora turystyki • emigracja poza gminę i poza granice kraju ludzi młodych i wykształconych • wysoka stopa bezrobocia oraz zjawisko ukrytego bezrobocia, powodujące izolację społeczną i ograniczenie uczestnictwa w życiu kulturalnym i społecznym • niewystarczający dostęp do szybkiego internetu • rolnictwo podstawą gospodarki gminy przy małym udziale przemysłu i usług • brak zarejestrowanego produktu lokalnego, który mógłby być lokalną atrakcją kulinarną, • niewystarczające wykorzystanie potencjału krajobrazowego gminy dla rozwoju turystyki i rekreacji • brak zainteresowania tradycją i folklorem ze strony młodzieży, • niski poziom kompetencji medialnych, cyfrowych i językowych • zanikanie dawnej zabudowy wiejskiej • brak systemu informacji gminnej (tablic kierujących do obiektów) • kształtowanie nowej zabudowy wsi, bez uwzględniania tradycji budowlanej • brak środków finansowych na renowację i utrzymanie obiektów zabytkowych • obowiązek opieki nad zabytkami a zasady dofinansowania obiektów zabytkowych pozostających w ewidencji zabytków (nie wpisanych do rejestru) przerzucający koszty utrzymania obiektów na barki właścicieli • niska skuteczność ochrony obszarowej środowiska kulturowego (znacznie niższa w stosunku do ochrony środowiska przyrodniczego) • brak skutecznej egzekucji ze strony organów państwowych za niszczenie zabytków
SZANSE	**ZAGROŻENIA**
• utworzenia Parku Kulturowego obejmującego tereny rozpoznanych kopalń krzemienia na terenie Kopiska – jako wspólna inicjatywa z gminami sąsiadującymi: Czarna Białostocka i Knyszyn, • zbudowanie na terenie proponowanego Parku Kulturowego z kopalniami krzemienia (Park	• tereny gminy w dolinach Narwi i Supraśli szczególnie zagrożone powodzią • ograniczone środki budżetu niepozwalające na realizację inwestycji prorozwojowych • przy istniejącym na terenie gminy potencjale rozwoju energetyki odnawialnej (OZE): wiatrowej i słonecznej, inwestycje w energetykę

Kulturowy Kopalń Krzemienia w Puszczy Knyszyńskiej) infrastruktury turystycznej przyciągającej turystów z całej Europy i Polski; • zainicjowanie przez władze Gminy zbudowania infrastruktury turystycznej na terenach przyległych do Parku Kulturowego: miejsc noclegowych, sieci gospodarstw agroturystycznych z wykorzystaniem środków unijnych • rozpropagowanie atrakcji Parku Kulturowego w publikatorach, mediach w celu przyciągnięcia turystów • integracja europejska i możliwość pozyskania funduszy unijnych w ramach perspektywy finansowej 2021-2027 na dalszy rozwój • znaczne środki przeznaczane na rozwój terenów wiejskich i Polski Wschodniej • liczne programy krajowe oraz unijne programy pomocowe służące zachowaniu i remontom obiektów stanowiącym dziedzictwo narodowe • moda na turystykę „Blisko Natury" oraz turystykę weekendową oraz moda na zdrowy i ekologiczny styl życia • liczne szlaki rowerowe przebiegające przez gminę, • atrakcyjna historia terenów gminy umożliwiająca wytyczenie ścieżek edukacyjnych • aktywne uczestnictwo mieszkanek gminy w Kołach Gospodyń Wiejskich w kultywowaniu tradycji i obrzędów ludowych • rosnąca świadomość roli kultury w życiu społeczno-gospodarczym • rozwój turystyki oraz rozwijająca się agroturystyka na bazie atrakcji przyrodniczo – kulturowych gminy • możliwość wykorzystania walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego do rozwoju agroturystyki • wzrost popytu na usługi turystyczne i wypoczynek na obszarach wiejskich i blisko natury (turystyka kwalifikowana, np. rowerowa, nordic-walking, a także wypoczynek sobotnio-niedzielny dla mieszkańców Białegostoku) • postępująca cyfryzacja mediów i zasobów dziedzictwa kulturowego • dostęp do informacji i zasobów sieciowych • duża otwartość młodych mieszkańców na nowe techniki przekazu medialnego • kultywowanie tradycji, świadomość tożsamości lokalnej • wykształcona kadra urzędników samorządowych • rozwój rolnictwa ekologicznego	wiatrową (turbiny wiatrowe) i słoneczną (wielkopłaszczyznowe farmy fotowoltaiczne) przy przy złym planowaniu przestrzennym mogą one stanowić zagrożenie dla krajobrazu kulturowego i zmniejszyć atrakcyjność turystyczną gminy, • obawa samorządu przed utworzeniem Parku Kulturowego jako formy ograniczającej swobodę inwestowania • niewystarczające inwestycje z zakresu turystyki • niewystarczająca infrastruktura turystyczna, • bezrobocie oraz niski poziom wykształcenia i kwalifikacji bezrobotnych • wyludnianie się obszarów wiejskich wskutek ujemnego przyrostu naturalnego oraz emigracji ludzi młodych do większych miast lub za granicę • postępujące starzenie się społeczeństwa • pogłębiające się zjawiska wykluczenia społecznego (związane m.in. z brakiem zatrudnienia, ubóstwem, trudnościami w zapewnieniu właściwej opieki społecznej i medycznej dla osób starszych), zjawisko wykluczenia cyfrowego • rozluźnienie się więzi rodzinnych i brak przywiązania do miejsca zamieszkania • polityka finansowa państwa – zmniejszanie subwencji z jednoczesnym nakładaniem coraz to większych obowiązków na gminy • niedorozwój usług i infrastruktury dla rozwoju turystyki • niedostosowanie oferty kulturalnej do zmieniających się wzorców spędzania czasu wolnego • niedostateczna wiedza o wartościach chronionych obiektów • niedostateczne zabezpieczenie obiektów zabytkowych • niewiedza o obowiązkach wynikających z występowania obiektu w gminnej ewidencji zabytków • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego • skomplikowane procedury ubiegania się o środki zewnętrzne, zwłaszcza przez osoby prywatne • zerwanie ciągłości kulturowej pomiędzy pokoleniami skutkujące zmianą systemu wartości • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych • udokumentowane zasoby kopalin pospolitych (piasków i żwirów) w przypadku ich eksploatacji stanowią zagrożenie dla stanowisk

• możliwość współpracy z sąsiednimi gminami w celu podejmowania wspólnych inicjatyw w oparciu o Lokalną Grupę Działania Puszcza Knyszyńska • promocja gminy poprzez uczestnictwo w różnych imprezach kulturalnych, sportowych itp. • istnienie na bieżąco aktualizowanych stron internetowych gminy i placówek gminnych • możliwość stworzenia kompleksowej spójnej i nowoczesnej polityki informacyjnej władz gminy na bazie Lokalnej Grupy Działania „Puszcza Knyszyńska" i stowarzyszenia Białostocki Obszar Funkcjonalny.	archeologicznych oraz krajobrazu przyrodniczego • Drenaż mózgów • Postrzeganie przez część społeczeństwa obszarów chronionych jako bariery rozwojowej (w szczególności obszarów NATURA 2000) oraz potrzeba podnoszenia świadomości i kwalifikacji administracji publicznej w zakresie gospodarowania na obszarach chronionych

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki

Cele, kierunki działań i działania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Dobrzyniewo Duże wynikają z dokumentów programowych wytworzonych na szczeblu krajowym, wojewódzkim, a szczególnie są zbieżne z Krajowym programem ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022. Niestety do chwili obecnej nie powstały na szczeblu wojewódzkim i powiatowym odpowiednie dokumenty programowe to jest Wojewódzki Programem Opieki nad Zabytkami w województwie podlaskim, Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Białostockiego.
W wyniku analizy stanu dziedzictwa kulturowego w gminie Dobrzyniewo Duże został sformułowany priorytet Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Dobrzyniewo Duże na lata 2020-2023:
„Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w gminie Dobrzyniewo Duże w celu zwiększenia potencjału kulturowego i turystycznego gminy"
W osiągnięciu zamierzenia dopomóc mają cele szczegółowe, wśród których należy wymienić:
Cel 1: Ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy oraz opieka nad nimi;
Cel 2: Kształtowanie tożsamości regionalnej;
Cel 3: Budowanie społecznej akceptacji dla ochrony dziedzictwa kulturowego gminy;
Cel 4: Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych;
Cel 5: Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy;
Cel 6: Promocja dziedzictwa kulturowego gminy.

W związku z pandemią COVID-19 (koronawirusem) pojawiły się problemy i wyzwania, związane przede wszystkim z ochroną zdrowia i życia ludzi, ale także z ochroną dzieł sztuki i zabytków, z którymi wcześniej nie mieliśmy do czynienia. W wielu instytucjach zaistniała konieczność podejmowania akcji dezynfekcyjnych / dekontaminacyjnych. Stosowane do tego środki, mające na celu uchronienie przed zachorowaniem człowieka, są niestety nieobojętne dla dzieł sztuki. Poniżej podajemy odnośnik do strony internetowej, zawierającej informacje dotyczące rekomendacji i

postępowania w przypadku dekontaminacji obiektów zabytkowych i zawierających zabytkowe obiekty.
http://www.mng.gda.pl/wp-content/uploads/2020/04/Dekontaminacja-MNW.pdf

7.2. Kierunki działań programu opieki oraz działania programu

Cel 1: **Ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy oraz opieka nad nimi**			
Kierunki działań:	**Działania:**	**Odpowiedzialni za realizację, współdziałający**	**Źródło finansowania**
1. Ochrona nieruchomego dziedzictwa materialnego	zainicjowanie wspólnego przedsięwzięcia gmin Dobrzyniewo Duże, Czarna Białostocka oraz Knyszyn dla utworzenia Parku Kulturowego obejmującego kopalnie krzemienia zlokalizowane na terenie tych gmin	Gmina Dobrzyniewo – Gmina Czarna Białostocka – Gmina Knyszyn	Budżety wymienionych gmin; PWKZ, MKiDN
	Ujmowanie ochrony dziedzictwa kulturowego gminy w sukcesywnie wprowadzanych planach zagospodarowania i objęcie dziedzictwa kulturowego skuteczną ochroną planistyczną, kontrola zgodności planów zagospodarowania przestrzennego pod kątem spójności z gminną ewidencją zabytków	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	inicjowanie ochrony i zachowania obiektów architektury tradycyjnej, układów urbanistycznych poprzez popularyzację istniejących przykładów architektury,	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	bieżące uzupełnianie kart adresowych zabytków nieruchomych i stanowisk archeologicznych gminnej ewidencji zabytków Gminy Dobrzyniewo Duże w przypadku pojawienia się nowych obiektów w Ewidencji	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	sporządzenie „Planu ochrony zabytków gminy Dobrzyniewo Duże na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych" obejmującego ochronę i zabezpieczenie przed niszczeniem – w tym przed kradzieżą, pożarem, zalaniem - obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	czytelne oznakowanie zabytków wpisanych od rejestru zabytków województwa podlaskiego - forma oznakowania oraz treść powinna być uprzednio uzgodniona z wojewódzkim konserwatorem zabytków w Białymstoku,	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy Dotacje PWKZ, MKiDN

	Weryfikacja stanu zachowania drewnianych budynków ujętych w gminnej ewidencji zabytków i podjęcie adekwatnych działań w porozumieniu z Podlaskim Woj. Konserwatorem Zabytków – nie wyłączając wnioskowania o wyłączenie z wojewódzkiej ewidencji zabytków	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	pozyskiwanie informacji na temat obiektów wpisanych do rejestru oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków – w cyklach najrzadziej dwuletnich - o przeprowadzonych pracach remontowych, budowlanych, pojawiających się zagrożeniach stałych i doraźnych.	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	właściwa dbałość o obiekty zabytkowe będące w zasobach samorządu poprzez ich oznakowanie, umieszczenie tablic informacyjnych, regularną pielęgnację zieleni na terenie cmentarzy	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
2. Ochrona zabytków ruchomych	Opublikowanie na stronach internetowych gminy oraz przesłanie do właścicieli zabytków informacji dotyczącej zasad dekontaminacji w związku z pandemią koronawirusa i niebezpieczeństwem stosowania nie rekomendowanych środków dezynfekcyjnch, które mogą być niebezpieczne dla obiektów zabytkowych	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	
	ujęcie problematyki ochrony zabytków ruchomych w Planie ochrony zabytków gminy Dobrzyniewo Duże na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych ze szczególnym uwzględnieniem wyposażenia zespołu kościelnego w Dobrzyniewie Kościelnym, cerkwi w Fastach, oraz uwzględnienie zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków,	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	
3. Ochrona zabytków archeologicznych	kontrola procesów inwestycyjnych w zakresie wykonywania i realizacji zaleceń konserwatorskich przy prowadzonych inwestycjach, na których wydano zalecenia konserwatorskie	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	ochrona i zachowanie stanowisk archeologicznych przed ingerencją nieuprawnionych osób, na przykład „poszukiwaczy skarbów" korzystających z wykrywaczy metali poprzez akcje informacyjne na stronach internetowych gminy, w których znalazłoby się pouczenie o niszczeniu stanowisk i grożących za to sankcjach karnych;	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy

	upublicznianie w lokalnych publikatorach, na stronach internetowych informacji o odkryciach archeologicznych w celu kreowania właściwych wzorów zachowań wobec materialnych pozostałości dziedzictwa kulturowego,	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	W porozumieniu z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków przygotowanie informacji dla firm eksploatujących kopalnie kruszyw budowlanych o konieczności - wynikającej z ustawy o ochronie zabytków - powiadomienia o znaleziskach w trakcie prac eksploatacyjnych	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne, PWKZ	Budżet Gminy
	Zabezpieczenie przed dewastacją oraz prowadzenie regularnych prac pielęgnacyjnych zieleni na wpisanym do rejestru stanowisk w Rybakach – zakres możliwych prac musi zostać uprzednio uzgodniony z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy Dotacje PWKZ, MKiDN
	nawiązanie współpracy z Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie oraz Stowarzyszeniem Naukowym Archeologów Polskich w celu zamieszczenia informacji dotyczącej badań wykopaliskowych i ich wyników na stanowiskach archeologicznych kopalni „Krzemianki" na stronach internetowych Urzędu Gminy w celu ich szerokiej popularyzacji	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne, PWKZ	Budżet Gminy
4. Dokumentacja i popularyzacja zasobów dziedzictwa kulturowego	Wystąpienie do sąsiednich Gmin: Czarna Białostocka i Knyszyn z inicjatywą umieszczenia na stronach internetowych Urzędów Gminy informacji na temat kopalń krzemienia z okresu epoki brązu znajdujących się na terenie tych gmin – informacje do zamieszczenia pozyskane zostałyby z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie oraz / lub Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich	Gmina Dobrzyniewo Duże,	Budżet Gminy Dotacje PWKZ, MKiDN
	uzupełnianie GEZ o inne obiekty zabytkowe, które zostaną uznane za wartościowe, czyli inwentaryzacja tzw. małej architektury: krzyży, kapliczek przydrożnych, w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków ujęcie ich w gminnej ewidencji,	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy

	stałe uwzględnianie w aktualizowanych dokumentach planistycznych gminy ochrony dziedzictwa kulturowego gminy poprzez zamieszczanie aktualnego wykazu obiektów w gminnej ewidencji zabytków, w tym stanowisk archeologicznych	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego gminy – na przykład zainicjowanie przez Urząd Gminy akcji skanowania zdjęć z archiwów rodzinnych, przedstawiających miejscowości gminy Dobrzyniewo Duże, ale także mieszkańców gminy przy ich zajęciach codziennych, obchodzonych uroczystościach, świętach itp., oraz organizowanie wystaw o charakterze tematycznym w szkołach i ośrodkach życia kulturalnego,	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy Dotacje PWKZ, MKiDN
	dokumentowanie występów zespołów folklorystycznych – nawiązanie kontaktu z Podlaskim Muzeum Kultury Ludowej w Leśnej w celu opracowania optymalnych działań mających na celu udokumentowanie ginących zwyczajów, obrzędów itp.,	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy Dotacje PWKZ, MKiDN
5. Pielęgnacja tradycji i lokalnego folkloru	dokumentowanie w postaci zbierania relacji, wspieranie i upowszechnianie „ginących zawodów”,	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne, Koła Gospodyń Wiejskich	Budżet Gminy Dotacje PWKZ, MKiDN
	promocja i wspieranie twórczości ludowej, zarówno materialnej jak i niematerialnej - zwyczaje całoroczne na wsi, przyśpiewki, tańce, tradycyjne wyroby kulinarne – poprzez dalszą opiekę nad Kołami Gospodyń Wiejskich,	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne, Koła Gospodyń Wiejskich,	Budżet Gminy Dotacje PWKZ, MKiDN
	analiza, wybór i ewentualne zarejestrowanie na liście Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi lokalnych produktów, które mogą służyć promowaniu Gminy na imprezach gminnych, powiatowych, wojewódzkich.	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne, Koła Gospodyń Wiejskich	Budżet Gminy Dotacje PWKZ, MKiDN
	w ramach portalu internetowego gminy wprowadzenie zakładek sprofilowanych na tematy dziedzictwa kulturowego w powiązaniu z informacjami o charakterze turystycznym	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	dalsze wspieranie wydawania kwartalnika „Głos Dobrzyniewa”, dalsze inicjowanie wydawnictw o charakterze regionalnym propagujących walory turystyczne gminy ale także adresowanych do mieszkańców gminy ukazujących znane postaci, twórców, rodziny.	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy Dotacje PWKZ, MKiDN
Cel 2: **Kształtowanie tożsamości regionalnej**			

1. Wspieranie działań edukacyjnych obejmujących historię i dziedzictwo kulturowe regionu na różnych poziomach nauczania	inicjowanie i wspieranie przedsięwzięć (na przykład poprzez udostępnianie strony internetowej Urzędu Gminy, „Głosu Dobrzyniewa”) mających na celu popularyzacji spuścizny materialnej i niematerialnej regionu, np. organizowanie lekcji muzealnych z zapraszaniem starszych mieszkańców jako opowiadających o eksponatach, skanowanie zdjęć z przeszłości dokumentujących historię gminy, poszczególnych wsi itp),	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy Dotacje PWKZ, MKiDN
	inicjowanie i pomoc w tworzeniu wraz ze współpracującymi archeologami z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie ekspozycji w placówkach szkolnych, bibliotekach dotyczących badań archeologicznych na stanowisku „Krzemianki”	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy Dotacje PWKZ, MKiDN
	inicjowanie i pomoc w tworzeniu ekspozycji o charakterze regionalnym w placówkach szkolnych, bibliotekach – np. wystawy fotografii pochodzące ze zbiorów rodzinnych które zostały zeskanowane w ramach akcji skanowania starych zdjęć; - wystaw poświęconych pamięci Powstania Styczniowego 1863 r.: na przykład pacyfikacji wsi Jaworówka;	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy Dotacje PWKZ, MKiDN
2. Kształtowanie tożsamości regionalnej w oparciu o wydarzenia historyczne, tradycje,	inicjowanie, organizowanie, wspieranie konkursów i wystaw dotyczących dziedzictwa i tradycji związanych z historią terenów dzisiejszej gminy – na przykład zorganizowanie na stronach internetowych gminy konkursów z historii miejscowości w gminie Dobrzyniewo Duże, miejsc uwiecznionych na starych zdjęciach, itp	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
3. Wykorzystanie pamięci historycznej do integracji społeczności lokalnej i popularyzacji dziedzictwa kulturowego	zainicjowanie wraz z sąsiednimi gminami: Czarna Białostocka, Knyszyn oraz Nadleśnictwem Knyszyn współorganizowania festynów archeologicznych połączonych z pokazami wykonywania i wykorzystywania narzędzi krzemiennych w pradziejach - np. w Kopisku, wykorzystujących istnienie kopalń krzemienia na terenach gmin	Gmina Dobrzyniewo – Gmina Czarna Białostocka – Gmina Knyszyn	Budżety wymienionych gmin; PWKZ, MKiDN

	pomoc w organizowaniu inscenizacji ważnych wydarzeń historycznych: - tradycje Powstania Styczniowego 1863 r.; pacyfikacji wsi Jaworówka - tradycje partyzanckie, tradycje żołnierzy „wyklętych”	Inicjatywy zewnętrzne, włączenie się Gminy Dobrzyniewo Duże i jej jednostek organizacyjnych	Budżet Gminy Dotacje PWKZ, MKiDN,
Cel 3: **Budowanie społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego gminy**			
1. Dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	opublikowanie na stronie internetowej Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami,	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
	zamieszczenie na stronach internetowych Urzędu Gminy informacji na temat kopalń krzemienia z okresu epoki brązu oraz wyniku wykopalisk archeologicznych na tych wykopaliskach, metod badawczych stosowanych przez archeologów, itp. informacji pozyskanych z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie oraz / lub Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich prowadzących badania na terenie gminy	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
2. Edukacja mieszkańców w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki nad zabytkami	upowszechnianie wiedzy o prawach i obowiązkach właścicieli obiektów zabytkowych na stronach internetowych gminy;	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
3. Zaangażowanie mieszkańców w działania na rzecz kultury	wspieranie i promowanie działalności artystycznej, w tym amatorskiej, m. in. poprzez konkursy i wystawy;	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
Cel 4: **Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych**			
1. Wspieranie właścicieli posiadających obiekty zabytkowe	poinformowanie właścicieli obiektów zabytkowych w pozyskiwaniu nowych źródeł finansowania prac remontowych i konserwatorskich, np. programy ochrony zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, środków pomocowych Unii Europejskiej,	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	
2. Stymulowanie wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju przemysłów kultury i czasu wolnego	wspieranie rozwoju turystyki kulturowej, wiejskiej, sentymentalnej, tematycznej – np. Szlakiem Powstania Styczniowego Puszczy Knyszyńskiej	Inicjatywy zewnętrzne, włączenie się Gminy Dobrzyniewo Duże i jej jednostek organizacyjnych	Finansowanie zewnętrzne, Budżet Gminy

	współpraca z organizatorami turystyki oraz zagospodarowania czasu wolnego działających lub zamierzających działać na terenie gminy	Inicjatywy zewnętrzne, włączenie się Gminy Dobrzyniewo Duże i jej jednostek organizacyjnych	Finansowanie zewnętrzne, Budżet Gminy
3. Tworzenie pasm turystyczno–kulturowych	promocja na stronach internetowych gminy szlaku turystyki kulturowej w oparciu o kopalnie krzemienia z okresu epoki brązu zlokalizowane w Nadleśnictwie Knyszyn na terenach gminy Dobrzyniewo Duże, Czarna Białostocka oraz Knyszyn	Gmina Dobrzyniewo – Gmina Czarna Białostocka – Gmina Knyszyn	Budżety wymienionych gmin; PWKZ, MKiDN
	promocja na stronach internetowych gminy szlaków turystyki kulturowej w oparciu o atrakcje gminy Dobrzyniewo Duże na przykład: Trakt Zygmuntowski", cerkiew w Fastach, kościoły i kaplice katolickie, cmentarz ewangelicki w Ogrodnikach	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	
	promocja na stronach internetowych gminy ciągów wydarzeń w miejscowościach położonych na obszarach poszczególnych pasm, na przykład szlakiem „Pamięci Narodowej" z pomnikami w Jaworówce, cmentarzem w Nowosiółkach; szlakiem kapliczek i krzyży przydrożnych	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	
	publikacja map i planów z umiejscowieniem obiektów czy wydarzeń historycznych włączonych do pasma turystyki kulturowej; np. zaczynając od publikacji na stronach internetowych gminy,	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
4. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego poprzez organizację wydarzeń kulturalno-historycznych w miejscach historycznych	współorganizowanie wraz z sąsiednimi gminami: Czarna Białostocka, Knyszyn oraz Nadleśnictwem Knyszyn festynów archeologicznych połączonych z atrakcjami, konkursami - np. w Kopisku, wykorzystujących istnienie kopalń krzemienia na terenach gmin	Gmina Dobrzyniewo – Gmina Czarna Białostocka – Gmina Knyszyn	Budżety wymienionych gmin; PWKZ, MKiDN
	w przypadku pojawienia się inicjatywy zewnętrznej pomoc w organizowaniu inscenizacji ważnych wydarzeń historycznych: tradycje Powstania Styczniowego, partyzanckie, tradycje żołnierzy „wyklętych"	Inicjatywy zewnętrzne, włączenie się Gminy Dobrzyniewo Duże i jej jednostek organizacyjnych	Budżet Gminy Dotacje PWKZ, MKiDN,
Cel 5: **Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy**			
1. Poszerzanie wiedzy o materialnym dziedzictwie kulturowym i idei jego ochrony przy użyciu nowoczesnych	Promocja i popularyzowanie na stronie internetowej Urzędu Gminy dobrych praktyk w zakresie rewitalizacji zabytków, dokumentowania zabytków	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	

technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej	Organizowanie, pomoc w organizowaniu wystaw tematycznych w szkołach i placówkach bibliotecznych, na przykład „Miejscowości i mieszkańcy gminy na starych fotografiach"; „Powstanie Styczniowe na terenie Gminy"….	Gmina Dobrzyniewo Duże – jako inicjator,	Dotacje PWKZ, MKiDN
2. Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmacniania społecznej świadomości	szeroka prezentacja zespołów folklorystycznych, dalsze publikowanie treści pieśni itp. na stronach internetowych gminy	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	
3. Wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów niematerialnych dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza zagrożonego	wsparcie młodzieży studiującej kierunki historyczne do włączenia się do programów badawczych i dokumentacyjnych, np. poprzez umożliwienie publikacji w „Głosie Dobrzyniewa", na stronach internetowych gminy – poinformowanie o takiej możliwości na stronie internetowej gminy	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
Cel 6: **Promocja dziedzictwa kulturowego gminy**			
1. Rozwijanie nowoczesnych form promocji gminy wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy	organizacja wraz z sąsiednimi gminami: Czarna Białostocka, Knyszyn oraz Nadleśnictwem Knyszyn festynów archeologicznych i wpisanie ich w stały kalendarz imprez tych gmin	Gmina Dobrzyniewo – Gmina Czarna Białostocka – Gmina Knyszyn	Budżety wymienionych gmin; PWKZ, MKiDN
2. Promocja istniejących szlaków kulturowych jako istotnych działań dla promocji gminy	w ramach portalu internetowego gminy opracowanie i prowadzenie zakładki tematycznej dotyczącej istniejących szlaków kulturowych z informacją, na temat bazy noclegowej, gastronomicznej, dostępności dla osób niepełnosprawnych	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy
3. Promocja krajobrazu kulturowego gminy, jako atrakcyjnych miejsc dla aktywności twórczej poprzez pomoc w organizacji plenerów malarskich, rzeźbiarskich, fotograficznych, filmowych	nawiązanie współpracy ze stowarzyszeniami twórców i promocja walorów kulturowych i przyrodniczych gminy dla organizacji plenerów artystycznych,	Gmina Dobrzyniewo Duże, Jednostki Gminne	Budżet Gminy

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę instrumentarium realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Dobrzyniewo Duże stanowi obowiązujące prawo oraz zawarte w nim regulacje. Zakłada się, że zakreślone w Programie kierunki i działania byłyby wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

1) **instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych**
   - aktualizacja miejscowych dokumentów planistycznych,
   - tworzenie parków kulturowych,
   - wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy,
   - wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
2) **instrumentów finansowych**
   - m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy,
   - finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
   - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
3) **instrumentów koordynacji**
   - m.in. poprzez realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp.,
   - współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi;
4) **instrumentów społecznych**
   - działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi,
5) **instrumentów kontrolnych**
   - aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
   - monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Monitorowanie Programu powinno być stałym i ciągłym procesem obserwacji zmian ilościowych i jakościowych wybranych wskaźników, dającym w efekcie informacje co do skuteczności i słuszności podjętych działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w gminie Dobrzyniewo Duże.

Monitoring obejmował będzie następujące działania:

- systematyczne zbieranie danych liczbowych oraz informacji dotyczących realizacji celów i kierunków działań;
- ocenę osiągniętych rezultatów, stopnia wykonania przyjętych celów oraz oszacowanie kluczowych efektów Programu;
- planowanie zmian, które zostaną zaproponowane w kolejnym Programie na lata 2025-2028.

Nazwa celu	Wskaźnik
Ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy oraz opieka nad nim	1. Czy wystąpiono z inicjatywą utworzenia Parku Kulturowego obejmującego teren kopalń krzemienia w Puszczy Knyszyńskiej? 2. Czy opublikowano na stronach internetowych gminy i przesłano do właścicieli obiektów zabytkowych informacji dotyczących zasad dekontaminacji w pomieszczeniach zabytkowych i zawierających zabytkowe obiekty? 3. Czy w nowopowstających dokumentach planistycznych zaktualizowano wykazy zabytków pod kątem spójności z gminną ewidencją zabytków? 4. czy przystąpiono do sporządzenia aktualizacji planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Dobrzyniewo Duże i czy uwzględniono w nim ochronę zabytków nieruchomych? 5. Czy są oznakowane zabytki wpisane do rejestru zabytków? 6. czy dokonano weryfikacji stanu zachowania drewnianych budynków ujętych w gminnej ewidencji zabytków? 7. czy monitorowano obiekty wpisane do rejestru zabytków i ujęte w gminnej ewidencji zabytków? 8. Czy poinformowano właścicieli i użytkowników obiektów wpisanych do rejestru o wymogach prawa związanych z posiadaniem obiektów zabytkowych? 9. Czy obiekty wpisane do rejestru zabytków posiadają tablice informacyjne i czy wykonano tablice(ile i gdzie) na obiektach? 10. Czy w gminie powstał Plan ochrony na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych i ujęto w nim wyposażenie zespołu kościelnego w Dobrzyniewie Kościelnym, cerkwi w Fastach 11. Czy wykonywano i jaka była częstotliwość zabiegów pielęgnacyjnych na obiektach stanowiących własność gminy? 12. Czy pozyskano informacje dotyczące zagrożeń, prac remontowych na obiektach wpisanych do rejestru zabytków? 13. Czy na stronie internetowej gminy znalazła się informacja dotycząca zagrożenia niszczenia stanowisk archeologicznych przez tzw. detektorystów? 14. czy przygotowano informacje dla firm eksploatujących kruszywa (piasek) dotyczące postępowania w wypadku odkrycia zabytków podczas prac? 15. Czy odbyły się wizytacje obiektów będących w gminnej ewidencji zabytków? 16. Czy dokonano nowych wpisów obiektów do gminnej ewidencji zabytków i czy wykonano dla nich karty adresowe? 17. czy nawiązano współpracę z z Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie oraz Stowarzyszeniem Naukowym Archeologów Polskich

	w celu zamieszczenia informacji dotyczącej badań wykopaliskowych i ich wyników na stanowiskach archeologicznych kopalni „Krzemianki”? 18. czy wystąpiono do sąsiednich gmin: Czarna Białostocka i Knyszyn z inicjatywą umieszczenia na stronach internetowych Urzędów Gminy informacji na temat kopalń krzemienia z okresu epoki brązu znajdujących się na terenie tych gmin? 19. Czy przystąpiono do akcji digitalizacji zasobów dziedzictwa kulturowego: - skanowania zdjęć udostępnionych z archiwów rodzinnych; - publikowania zeskanowanych zdjęć - dokumentowano występy zespołów folklorystycznych?
Kształtowaniu tożsamości regionalnej	1. czy zainicjowano współpracę z archeologami z Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie w celu ekspozycji w placówkach szkolnych, bibliotekach dotyczących badań archeologicznych na stanowisku „Krzemianki” 2. czy zainicjowano z sąsiednimi gminami: Czarna Białostocka, Knyszyn oraz Nadleśnictwem Knyszyn współorganizowanie festynów archeologicznych? 3. Liczba inicjatyw kulturalnych w sferze opieki nad zabytkami (lekcje muzealne, warsztaty, konkursy, wystawy, inscenizacje) 4. Liczba publikacji na stronach internetowych gminy, w „Głosie Dobrzyniewa” dotycząc popularyzację spuścizny kulturowej gminy 5. Liczba osób uczestnicząca w kursach animatorów życia kulturalnego 6. Liczba dotacji dla stowarzyszeń i grup nieformalnych na projekty dotyczące promocji tradycji lokalnych
Budowanie społecznej akceptacji dla ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	1. Czy opublikowano na stronie internetowej gminy Gminny Program Opieki nad Zabytkami? 2. czy na stronach internetowych zawarto informację o obowiązkach, jakie ciążą na właścicielach obiektów zabytkowych? 3. Liczba konkursów, wystaw związanych z ochroną i promocją dziedzictwa kulturowego
Zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych	1. czy poinformowano (bezpośrednio lub poprzez publikacje na stronach internetowych gminy) właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskiwaniu nowych źródeł finansowania prac remontowych i konserwatorskich, np. programy ochrony zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, środków pomocowych Unii Europejskiej, 2. Liczba wystaw stałych i czasowych poświęconych dziedzictwu kulturowemu gminy 3. Liczba tras rowerowych, ścieżek przyrodniczych propagujących dziedzictwo kulturowe i zasoby przyrodnicze gminy

Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy	1. Liczba artykułów, publikacji na stronach internetowych Urzędu Gminy dotyczących dziedzictwa kulturowego zainicjowanych przez władze samorządowe 2. Liczba akcji edukacyjnych na rzecz dziedzictwa kulturowego; 3. Liczba akcji edukacyjnych skierowanych do właścicieli obiektów zabytkowych dotyczących zasad konserwatorskich
Promocja dziedzictwa kulturowego gminy	1. Czy w ramach portalu internetowego Gminy prowadzone są zakładki sprofilowane dotyczące dziedzictwa kulturowego? 2. Liczba akcji propagujących szlaki kulturowe i ich tworzenie 3. Liczba akcji promujących turystykę kulturalną o zasięgu lokalnym i ponadlokalnym 4. Liczba wspólnych akcji promocyjnych regionu z sąsiednimi gminami 5. Liczba współorganizowanych przez Urząd Gminy wydarzeń kulturalnych.

Obowiązek sprawozdawczy z wykonania programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*Dz. U. 2020 poz. 282*):

Art. 87:

5. *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

10.ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Poniższe informacje zaczerpnięto ze strony Narodowego Instytutu Dziedzictwa (https://www.nid.pl/pl/Dla_wlascicieli_i_zarzadcow/finansowanie-opieki-nad-zabytkami/)
Podstawowym źródłem finansowania opieki nad zabytkami są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz poszczególnych samorządów. Finansowanie opieki nad zabytkami z tych źródeł odbywa się na zasadzie współfinansowania prac przy obiektach zabytkowych, w oparciu o zapisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dysponentami powyższych środków są:

- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków,
- organ stanowiący - gminy, powiatu, samorządu województwa.

Wymienione jednostki organizują corocznie nabory wniosków. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej, będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź nas zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu. Szczegółowy wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu określa art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad

zabytkami. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, lub
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru realizowane ze środków w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony

dziedzictwa narodowego, realizowane są głównie w ramach programu „Dziedzictwo kulturowe" priorytet „Ochrona zabytków".

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego corocznie ogłasza (od 2005 r.) Programy, w ramach których są finansowane zadania z zakresu kultury. Ochronie i opiece nad zabytkami dedykowane są:

Program „Dziedzictwo kulturowe":

priorytet „Ochrona zabytków", w ramach którego są dofinansowywane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków,

priorytet „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą", w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań realizowanych poza granicami i na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

• rewaloryzacji oraz prac remontowych i konserwatorskich w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju;

• rewaloryzacji, konserwacji, ochrony i zachowania zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci narodowej poza granicami kraju;

• dokumentowania utraconego i rozproszonego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badań naukowych, kwerend bibliotecznych, archiwalnych i inwentaryzacji;

• publikacji oraz promocji badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;

• upamiętniania wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;

• pomocy instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich poza Krajem oraz innym instytucjom emigracyjnym i organizacjom polonijnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego.

priorytet „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

• digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego uwzględniająca przeprowadzenie niezbędnych prac konserwatorskich;

• udostępnianie cyfrowych zasobów za pośrednictwem urządzeń multimedialnych lub/oraz sieci rozległych (Internetu) poprzez portale internetowe;

• przechowywanie zasobów cyfrowych z zapewnieniem trwałości i bezpieczeństwa danych cyfrowych.

priorytet „Ochrona zabytków archeologicznych, w ramach którego dofinansowywane są następujące rodzaje zadań:

• ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;

• nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;

• opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Poza trybem określonym w Programach, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje również **dotacje na badania archeologiczne**, jeżeli ich przeprowadzenie jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań. Zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

Zgodnie z art. 83 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki, minister właściwy do spraw nauki może również przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy obiektach zabytkowych.

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Należy jednak zaznaczyć, że bieżące programy w ramach środków pochodzących z Unii Europejskiej ulegają zakończeniu wraz z końcem 2020 roku, należy więc oczekiwać na informacje dotyczące ich kontynuacji bądź powstaniu nowych programów w ramach nowej perspektywy budżetowej Unii na lata 2021-2027

Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2020 poz. 713) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest zadaniem własnym gminy. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Rada Gminy Dobrzyniewo Duże Uchwałą Nr XXXIX/140/09 z dnia 25 marca 2009 r. ustaliła zasady udzielania dotacji z budżetu na prace konserwatorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie gminy Dobrzyniewo Duże.

11. Bibliografia

1. **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r (Dz. U. Nr 78 poz. 483 z** późniejszymi zmianami)
   http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483
2. **Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej** *(Dz. U. 2019 r. poz. 945 ze zm.)*
   http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971410943

3. **Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. 2020 poz. 282), wraz z aktami wykonawczymi do ustawy http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20031621568
4. **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2019 r., poz. 506) http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19900160095
5. **Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (teks jednolity Dz. U. 2020 poz. 293) http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20030800717
6. **Ustawa z dnia 7 lipca 1994r. Prawo budowlane** (Dz. U. z 2019 r. poz. 1186) http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19940890414
7. **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2019 r. poz. 1396) http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20010620627
8. **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. 2020 poz. 55) http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20040920880
9. **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. 2020 poz. 65) http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19971150741
10. **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. 2020 poz. 194) http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19911140493
11. **Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz. U. z 2019 r., poz. 917) http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970050024
12. **Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz. U. z 2019 r., poz. 1479) http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970850539
13. **Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych** (Dz. U. z 2018 r. poz. 2337 ze zm.) http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19330390311
14. **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (Dz. U. z 2019 r. poz. 688) http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20030960873
15. **Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych** (Dz. U. z 2019 r. poz. 1170) http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19910090031
16. **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022** http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20190000808
17. **Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030** http://rpo2020.lubuskie.pl/wp-content/uploads/2013/01/Koncepcja_Przestrzennego_Zagospodarowania_Kraju_2030.pdf
18. **Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”** http://kigeit.org.pl/FTP/PRCIP/Literatura/002_Strategia_DSRK_PL2030_RM.pdf
19. **Ochrona Dziedzictwa Niematerialnego**

https://www.nid.pl/pl/Dla_wlascicieli_i_zarzadcow/opieka-nad-zabytkami/niematerialne-dziedzictwo-kulturowe-unesco/

20. **Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego do roku 2020**
https://wrotapodlasia.pl/pl/kultura/kultura_i_dziedzictwo/program_rozwoju_kultury/
21. **Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030.**
http://www.strategia.wrotapodlasia.pl/
22. **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego**
https://bip.umwp.wrotapodlasia.pl/wojewodztwo/urzad_mar/programy_i_dzialania/programy/zag_przestr.html
23. **Strategia Rozwoju Powiatu Białostockiego na lata 2011-2020**
http://st.bialystok.wrotapodlasia.pl/resource/file/preview/id.1384**Lokalna Grupa Działania**
24. **Lokalna Grupa Działania Puszcza Knyszyńska**
https://www.puszczaknyszynska.org/
25. **Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego w gminie Dobrzyniewo Duże**
https://dobrzyniewo.pl/index.php?id=130
26. **Strategia rozwoju Gminy Dobrzyniewo Duże na lata 2020-2030**
https://dobrzyniewo.pl/index.php?id=194
27. **Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Dobrzyniewo Duże**
https://dobrzyniewo.pl/index.php?id=124

GMINA DOBRZYNIEWO DUŻE
STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE W WOJEWÓDZKIEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW
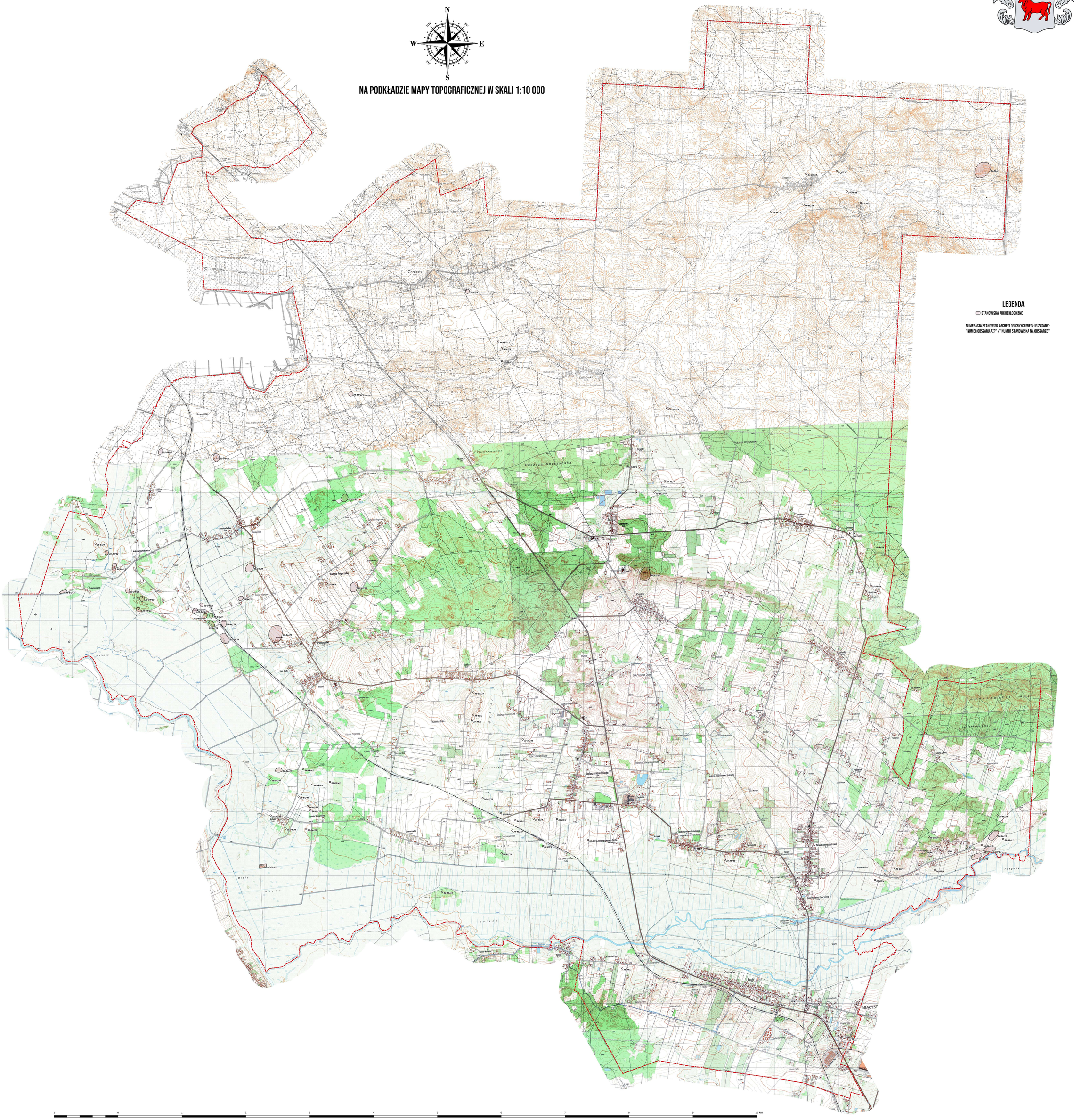
NA PODKŁADZIE MAPY TOPOGRAFICZNEJ W SKALI 1:10 000